سہ ماہی

بہاولپور

سرائیکی

سلور جوبلی نمبر

مارچ ۱۹۹۰ء

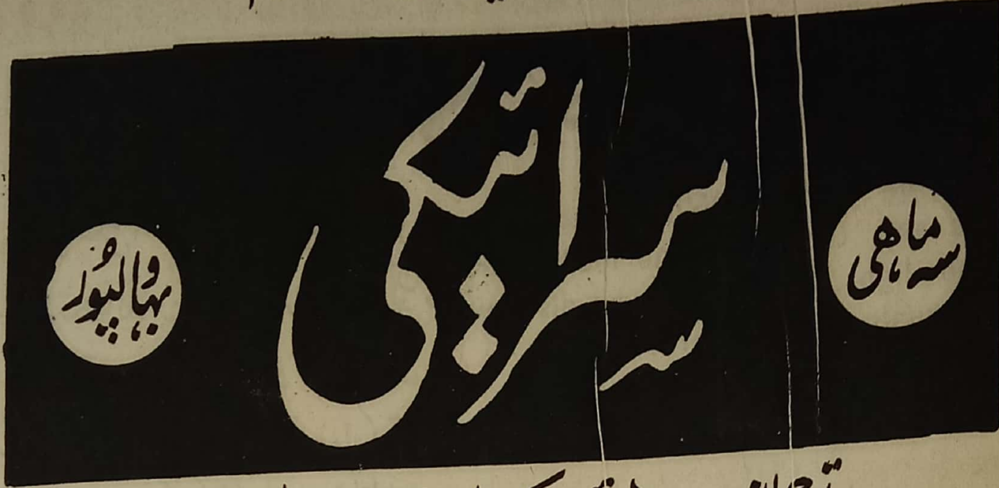
ہݨ تھی فریدا شاد وَل
جھوکاں تھیسن آباد وَل

مونجھاں کوں نہ کر یاد وَل
ایہا نئیں نہ وسی ہک منٹ

فی پرچہ ڈہ روپے

سالانہ پنجاہ روپے

بیاد: سید نذیر علی شاہ مرحوم



ترجمان سرائیکی ادبی مجلس

جلد نمبر ۲	ماہ جنوری، فروری، مارچ	شمارہ نمبر ۳

نگران ——— نصر اللہ خاں ناصر (اعزازی)

مدیر ——— سید دین محمد شاہ

——— نواز کاوش (اعزازی)

منیجر سرکولیشن ——— اجمل ملک (اعزازی)

قیمت فی پرچہ ڈاہ روپے ۱۰، سالانہ پنجھاہ روپے ۵۰

رابطہ دفتر "سرائیکی" جھوک سرائیکی بہاولپور

سُوْرَةُ الْاَنْعَام

Praise be to Allah, Who created the heavens and the earth, and made darkness and light. Yet these who disblieve, set up equals to their Lord.

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۙ ثُمَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بِرَبِّہِمْ یَعْدِلُوْنَ ۝

ترجمہ:۔ سب تعریف اللہ تعالیٰ دے واسطے ہے۔ جیں پیدا کیتا آسماناں کوں تے زمین کوں، اتے پیدا کیتا اندھارا تے سوجھلا۔ ول او لوک کفر کریندن ربّ تعالیٰ نال (بیاں کوں) برابر سمجھدے۔

He it is Who created you from clay, then He decreed a term. and there is a Term named with Him; still you doubt.

ھُوَ الَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰۤی اَجَلًا ؕ وَ اَجَلٌ مُّسَمًّی عِنْدَہٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ۝

ترجمہ:۔ اوہو اے جیں تُساکوں مٹی کنوں پیدا کیتا، مقرر کیتی اجل۔ اتے ہک اجل مقرر کیتی ہوئی ہے۔ نزدیک اوندے (یعنی قیامت) ول وی تُساں شک وِچ ہو۔

And He is Allah in the heavens and in the earth. He knows your secret (thoughts) and your open (words), and He knows what you earn.

وَھُوَ اللّٰہُ فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ ؕ یَعْلَمُ سِرَّکُمْ وَجَھْرَکُمْ وَیَعْلَمُ مَا تَکْسِبُوْنَ ۝

ترجمہ:۔ اتے اوہو اے اللہ تعالیٰ آسماناں وِچ اتے زمین وِچ، جاݨݨ والا ہے ہکدے بولݨ تے پکار تے بولݨ تہاڈا جاݨݨ والا ہے جو کھائی (عمل) تُساں کمریندے وے۔

سلور جوبلی

تندیرہ

طابع وناشر: سید دین محمد شاہ، مطبوعہ جنرل پرنٹنگ پریس بہاولپور، مقام اشاعت: جھوک سرائیکی

اداریہ

ہم جس اعصاب شکن سیاسی ، سماجی اور معاشی دور سے گزر رہے ہیں معاشرے کا ہر فرد اسے بخوبی محسوس کر رہا ہے۔ آج کس کو فرصت ہے کہ دوسرے کی مجبوریاں سمجھے اور دکھ بانٹے۔ مگر ان مساعد حالات میں زندگی کو پُر لطف، پُر امید اور کارآمد بنانے کے لئے سرائیکی ادبی مجلس تعزیکی ، ادبی ، ثقافتی تقریبات منعقد کر کے عوام میں بالخصوص نئی پود میں ملک کے نظریاتی تحفظ کا احساس اور خود اعتمادی پیدا کرنے کے لئے کوشاں ہے۔

ہمارا یہ مجلہ سرائیکی وسیب کی امنگوں کا ترجمان ہے۔ یہ رسالہ بہترین کتاب ہے۔ ہماری کوشش ہے کہ اس میں حالات اور ماحول کے مطابق عام قاری کی دلچسپی کا سامان بھی ہو اور نئی ایم اے جماعت کے طلباء و طالبات کے لئے علمی مواد بھی ۔ ایک کتاب کے مقابلے میں اس کی یہ خوبی کیا کم ہے کہ اس کی ترتیب و تزئین میں سب شریک ہو سکتے ہیں۔ یہ ایک کتاب کے مقابلے میں قارئین کی زیادہ تعداد کے زیر نظر رہتا ہے۔ بار بار پڑھا جاتا ہے اور آسانی سے ڈائی جیسٹ ہو سکتا ہے۔ قیمت بھی اسی لئے کم رکھی گئی ہے تاکہ اس کا حلقہ گردش وسیع ہو۔ اس کی دسترس میں کشادگی کے لئے ہم وزارت اطلاعات و ثقافت حکومت پنجاب کے احسان مند ہیں۔ جہاں سے ہمیں سب سیڈی میسر ہے۔

بحمد للہ ! ہمارے ہاں ایک کشادہ قطعہ زمین ہے۔ جہاں ہمارا دفتر قائم ہے۔ "جھوک سرائیکی" محض ایک دفتر ہی نہیں۔ کہ جہاں سرائیکی

ادبی مجلس اپنے روزمرہ کے معمول اور اپنے اجلاس منعقد کرتی ہے بلکہ یہ ادب و ثقافت کا مرکز ہے۔ یہاں سرائیکی زبان کو وسعت دینے سرائیکی دانوں کے احساسات کو جھنجھوڑنے اور ادب کے نئے افق کی تلاش کا کام جاری ہے۔ یہاں آپ کو دردمندوں کی ایک آباد بستی نظر آئے گی۔ یہاں ایک سکالر کے لئے جامعہ اور ایک مجنوں کے لئے دشت و صحرا کے نظارے ہیں۔ یہی تو ہے خواجہ فریدؒ کی روہی..... تھل مارو کا ہینڈا، ایک پنل کا کیچ مکران۔ مگر یہاں حسرتیں نہیں، خوشیاں اور جذبات پروان چڑھتے ہیں۔ ہمیں یقین ہے کہ ادب و ثقافت کی دنیا کے بچھڑے ساتھی ایک دوسرے کو تلاش کرتے ہوئے ہمارے اس عرفانی میدان میں آن ملیں گے۔ سب علاقائی زبانوں کا دفاع پر حق ہے۔ سرائیکی کا بھی ہے مگر حق کے حصول کیلئے نہ ہم لسانیت کی دھول اڑاتے ہیں۔ نہ تعصب کے کانٹے بکھیرتے ہیں۔ سرائیکی ادبی مجلس کا دفتر ملی و قومی مفادات کے پاسبانوں کا ڈیرہ ہے۔ کسی شام آپ تشریف لائیں نا۔

یار۔ شالا خوش پیا وسیں

گالھ مہاڑ

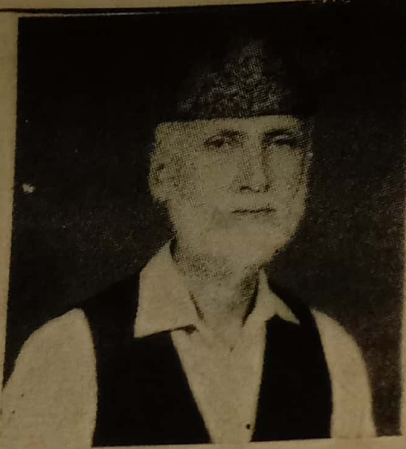
اداریہ وقت دے تقاضے دے مطابق احساسات دا ترجمان تے مقصد دی تکمیل دا ذریعہ ہوندے۔ ایندا انحصار ضرورت تے ہے۔ "گالھ مہاڑ" دی اساڈا ادارِیہ ہے۔ جیڑھا سماجی وچ لکھیا ویندے۔ اساں بے ڈلے پئے ہیں۔ اساں آپڑیں جذبات دے بیان کیتے اردو، کیتھائیں انگریزی دا سہارا گھندے ہیں۔ اپڑیں حقوق حاصل کرݨ دی جدوجہد کہیں جنگ کنوں کم نی ہوندی۔ تے جنگ وچ سب کجھ جائز ہوندے۔

اساں اپڑیں زبان تے ادب دے فروغ کیتے سرائیکی توں اردو یا ٻئی زبانات توں سرائیکی وچ ترجمے چھاپݨ دے علاوہ نویں حالات دے پیش نظر ہر قسم دے افسانے، جدید شعراء دا کلام" ڈرامے تے فیچر" تنقید و نثر نگاری غرض ہر صنف دا سرائیکی مواد کٹھا کریندے پئے ہیں۔ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور وچ ایم اے سرائیکی کلاساں دے اجراء دے نال مجلس دی اے ذمہ داری ہے جو ایم اے دے ہک سکالر کیتے ہر قسم دا لٹریچر موجود ہووے۔ اساں اہل قلم تے اہل ثروت حضرات کوں منت کریندے ہیں۔ جو سرائیکی وسیب دی خدمت واسطے سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور نال پورا پورا تعاون فرماون تاں جو ٻئی علاقائی زباناں واکوں اساں آپڑیں مقدر کوں سنوار سگوں۔

شاید اگلے ماہی کنوں لاہور ٹی وی سٹیشن توں سرائیکی واسطے
کجھ منٹاں دا پروگرام شروع تھی ونجے۔ اساں کنوں جو بھیج
دھرک مٹھی سگدی ہئی۔ اساں وی اسلام آباد ڈیکھیسے ہے۔ پتہ نئیں اساڈی
لابیت دا کیا نتیجہ نکلدے! اے حقیقت ہے جو سرائیکی
اپڑیں پیارے وطن دے ترے صوبیاں، سندھ، بلوچستان تے
سرحد دی وی ٹالوی زبان ہے۔ تے پنجاب دی تاں اولیں وسیع
علاقائی زبان ہے۔ مجموعی طور نے سرائیکی دی وسعت دا قومی
زبان اردو دے بعد کوئی بئی زبان مقابلہ نئیں کر سگدی۔ اساڈا
دعویٰ ہے جو سرائیکی زبان وطن عزیز دے لکھاں کروڑ
آبادی دی زبان ہے۔ اساڈی اتنی وسیع، قدیم تے قیمتی ثقافت
ہے۔ اساڈی جائز خواہش ہے جو بہاول پور وچ ہک نویکلا
ٹیلی کاسٹنگ سٹیشن ہووے۔ لاہور کنوں کراچی / کوئٹہ دے
درمیان ہزاراں مربع کلومیٹر وچ کوئی ایجھا سٹیشن کے نئیں۔ اساڈی
مرکزی منتخب حکومت کوں دی پُر زور عرضی پیش ہے جو آئندہ
اگر کوئی ٹی وی سٹیشن قائم تھیوے تاں او بہاول پور واسطے منظور
کیتا ونجے۔ اساڈا اے حق بنڑدے۔

مطالبہ منوا ونڑ کیتے مشقت کرنی پوندی ہے۔ افسوس ہے جو سرائیکی
بولنڑ والے ممبران پارلیمنٹ بے فکر ہن۔ اساں انہاں دی خدمت وچ
دی عرض کریندے ہیں۔ جو شرماونڑ نے پچھو ہٹنڑ دی ضرورت نئیں۔
سرائیکی کیتے کجھ کرو۔ عوام کوں آپڑیں نال گھن نے ٹرو۔ سوہنڑیں
لگسو۔ جاگو تے جگاؤ۔ ڈیٹھے ودے۔ مشرقی یورپ دے عوام کیویں
جاگ پین۔ کتھا ہے کمیونزم ؟ گئی تاں وانڑ ڈیندی۔!
اللہ تعالیٰ پاکستان کوں ہمیشہ آباد تے شاد رکھے۔ آمین۔

سید دین محمد شاہ



جشنِ بہاراں

ایہڑیں وطن، پیارے پاکستان وچ پڑھاکواں دا تناسب ۲۵ ٪ ہے۔ سرائیکی دھرتی تاں ہے وی پسماندہ ہے۔ اتھاں اے تناسب، وڈے شہراں کوں چھوڑ تے، مزید گھٹ ہوسی۔ شاید اے ۱۰٪ ہوئے۔ انہاں ڈاہ فی صد پڑھے لکھے سرائیکی وسیب وچوں کتنے ہوسن جیڑھے سرائیکی زبان لکھ یا پڑھ سگدے ہوسن؟ انہاں دی تعداد ہک فی صد شالا ہوئے! بہاولپور دی اساڈی سرائیکی ادبی مجلس ہووے تے بھاویں ملتان، ڈیرہ غازی خاں، کوئٹہ وغیرہ دیاں سرائیکی سنگتاں تے ادبی بورڈ ہوون، انہاں دیاں محنتاں تے خلوص نال چھپݨ والیاں کتاباں، رسالے وغیرہ دا فائدہ صرف ہک فیصد لوکاں تک پہنچیندا ہے۔ اساکوں سوچݨاں پوسی جو اساڈی مغز ماری دا کیا فائدہ؟ عمدہ توں عمدہ مضمون، غزلاں تے گیت، تحقیقی مکالے تے تجویزاں، سب الماری دی زینت — اوندا حاصل! ہا! ایندا حاصل، وصول تھی سگدے۔ او ایں طرح جو اساں فقط نظماں، فیچر لکھ لکھا تے شیلف نہ سجائی آؤں بلکہ مشاعرے، ڈرامے تے ایہو جیہاں تقریباں منا تے کلام سنڑدوں تے سنڑادوں۔ جے تئیں اساڈا عوام نال رابطہ نہ ہوسی، گالھ کیناں بنڑسی۔ اساں تاں ہیں پالیسی تے کم کریندے ہیں۔ سال وچ جتنا خرچ اساں کتاباں چھپائن تے کریندے ہیں او توں زیادہ اساں عوامی تقریباں تے منظاہراں تے توجہ ڈیندے ہیں۔ اساڈے جلسیاں دا عروج "جشنِ بہاراں" دا ہفتہ ہوندے۔

سال ۸۷ - ۸۸ - ۱۹۸۹ء وچ اے رنگا رنگ، ثقافتی تے علمی، ادبی جشن کتنے دلچسپ، معیاری تے مفید ہن ایندی جھلک دعوتی کارڈاں پیغاماں تے تصویراں کنوں ظاہر ہے۔ جیڑھے یاداشت دی خاطر چھاپ ڈتن۔ چونکہ "سرائیکی" رسالے دی ڈیکلریشن ہوݨ ملی ہے۔ ایں واسطے انہاں دا ریکارڈ محفوظ کرݨ کیتے اے ضروری ہئی۔ اے پروگرام نہ

صرف سرائیکی ادبی مجلس بلکہ بہاولپور دی تاریخ دا حصّہ بݨ گئن جیندے اُتے اساکوں ناز ہے۔
انشاءاللہ ۱۵- ۱۹ مارچ ۱۹۹۰ء دا "جشنِ بہاران" پُروقار تے مثالی ہوسی۔
اساڈی مجلس دی خدمت دے پنجویہہ سال مک ڳئن۔ ایں واسطے آئندہ جشن، مجلس دا سلور جوبلی جشن ہوسی تے، انشاءاللہ نیک نامی تے کامرانی دا جشن ہوسی۔ تُساں ڈیکھسو جو اساں محرومیاں دے باوجود باہمت، تروتازہ تے شاداب ہیں!

لکھاری کرم فرماواں کوں گذارش ہے جو مضمون دے نال آپݨاں پاسپورٹ سائز فوٹو ضرور پٹھݨ۔

اے مجلے دی زینت کیتے ضروری ہے۔

(ادارہ)

جشن بہاراں

بہاولپور

۱۹۸۷ء

زیر اہتمام

سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)
جھوک سرائیکی بہاولپور

سید دین محمد شاہ
صدر

۲۰ مارچ بروز جمعۃ المبارک

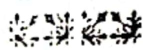
۴ بجے سہ پہر افتتاح
مقابلہ لوک رقص
دنگل

۸ بجے شب سرائیکی ڈرامہ "ڈاج"



۲۱ مارچ بروز ہفتہ

۴-۳۰ بجے سہ پہر جوڈو کراٹے شو
۸ بجے شب اردو ڈرامہ "تیسرا ہاتھ"



۲۲ مارچ بروز اتوار

۴-۳۰ بجے سہ پہر سرائیکی سیمینار
(سرائیکی زبان و ادب)

مہمان خصوصی :

عالیجناب غلام ربانی اگرو صاحب
ڈائرکٹر جنرل اکادمی ادبیات
اسلام آباد

۸ بجے شب اردو ڈرامہ "تیسرا ہاتھ"

۲۳ مارچ بروز پیر

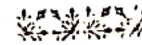
۸ بجے صبح
مقابلہ حسن قرات و حمد و نعت

۴-۳۰ بجے سہ پہر — تقریری مقابلہ
(سرائیکی)

مہمانِ خصوصی :

محترمہ بشریٰ رحمن صاحبہ
ممبر صوبائی اسمبلی

۸ بجے شب — مشاعرہ



۲۴ مارچ بروز منگل

۸ بجے شب — محفل موسیقی



۲۵ مارچ بروز بدھ

۴-۳۰ بجے سہ پہر
اختتامی تقریب تقسیم انعامات

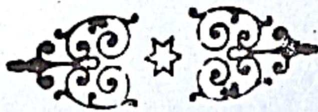
مہمان خصوصی :
عالیمرتبت جناب
اقبال احمد خان صاحب
وفاقی وزیر و جنرل سیکریٹری
آل پاکستان مسلم لیگ

SERAIKI is the mother tongue of thirty millon Pakistanis. It is very sweet language. Seraiki speaking Region (20,000) Sq miles approx. is situated in the central part of the Indus Vally. The waters of all the rivers of Pakistan flow through this Region. The major part of this region contains sandy deserts and salt mines.

On account of its simple life and serene atmosphere this region helps in the development of human virtues on a vast scale. Dotted with shrines archeological sites, this region has produced a very large number of Saints, Scholars and Soldiers.

As a literary Society, despite its limited means SERAIKI ADABI MAJLIS is working hard to contribute to rhe global understanding as much as possible through its publications folk lores.

We have walked from
Indus to Spain
And by God we will
go there again!



جشن کے دوران خواتین کی نشست
کیلئے علیحدہ انتظام ہوگا

جشن بہاراں

بہاولپور

۱۹۸۸ء

زیر اہتمام:-

سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)

جھوک سرائیکی بہاولپور

الداعیان:-

سید دین محمد شاہ
صدر و اراکین مجلس

باتعاون:- حبیب بینک لمیٹڈ بہاولپور

۳۰ مارچ بروز بدھ

بوقت ۸ بجے شب

افتتاح

تفریحی پروگرام

صدر:-
ممتاز احمد جھجہ صاحب
ممبر قومی اسمبلی

مہمان خصوصی:-
سجاد حسین پیرزادہ صاحب
چیئر مین ضلع کونسل بہاولپور

۳۱ مارچ بروز جمعرات

بوقت ۵ بجے شام

تقریری مقابلہ

صدر-
ملک فاروق أعظم صاحب
میئر میونسپل کارپوریشن بہاولپور
مہمان خصوصی-
بشریٰ رحمن صاحبہ ایم-بی-اے

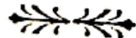


مقابلہ علاقائی لباس

جوکر - مذاحیہ قوالی - میجک شو

بوقت ۸ بجے شب

صدر-
شیخ محمد اقبال صاحب ڈپٹی کمشنر
مہمان خصوصی-
ریاض حسین پیرزادہ صاحب ایم-بی-اے

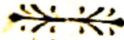


یکم اپریل بروز جمعہ

بوقت ۵ بجے شام

مقابلہ ملی ترانہ - ٹیبلو

صدر-
سید تسنیم نواز گردیزی صاحب
ایم-این-اے
مہمان خصوصی-
سعید احمد منیس صاحب
صوبائی وزیر خوراک و مواصلات



محفل موسیقی

بوقت ۸ بجے شب

فاروق انور عباسی صاحب
ایم-پی-اے
مہمان خصوصی-
اختر حیات ملک صاحب
ڈی-آئی-جی پولیس

جس دھرتی تے کھانس
اس دی خیر منانس

۲ اپریل بروز ہفتہ
بوقت ۵ بجے شام
مارلوز کراٹے شو

صدر
ہمایوں رضا شفیع صاحب
ایس۔پی پولیس بہاولپور
وقار سلیم صاحب
ڈپٹی میئر میونسپل کارپوریشن بہاولپور
مہمان خصوصی
فقیر بخش صاحب
سرکل چیف حبیب بنک بہاولپور

محفل مشاعرہ
بوقت ۸ بجے شب

صدر
مخدوم احمد عالم انور صاحب
ایم۔این۔اے
مخدوم عمادالدین صاحب
ایم۔این۔اے
مہمان خصوصی
عالیمرتبت سید سجاد حیدر صاحب
وفاقی وزیر۔ تعلیم و صحت

۴ اپریل بروز سوموار
بوقت ۸ بجے شب
انعام یافتگان کا مظاہرہ

تقسیم انعامات
سپاسنامہ و خطابات

صدر۔
عبدالستار لالیکا صاحب
وزیر مملکت برائے محنت و افرادی قوت
ملک عبدالمجید صاحب
کمشنر بہاولپور

مہمان خصوصی۔
عالیمرتبت قاضی عبدالمجید عابد صاحب
وفاقی وزیر اطلاعات و نشریات
بجلی و پانی

اپنے مطالبات منوانے سے پہلے
اپنے آپ کو منوانا ہو گا۔

SARAIKI Adbi Majlis Bahawalpur draws your kind attention to visit JASHN-E-BAHARAN, every Spring for the fascinating enjoyment and litrary gatherings.

We invite you to explore Bahawalpur and discover the lovely grace of SARAIKI—a colourful blend of PUNJABI & SINDHI. You will find here accomodation and hospitalitly like a touch of magic wand.

You are welcome, most, to our eternal land of CHOLISTAN that spreads as the largest desert on the Tropic. It is famous for the wild life and golden sand, silky and soft.

Bahawalpur & SARAIKI have overwhelming charm and sweetness, both for body and soul because of its folk lores, mango fruit and mosuqes.

And here we are — the land language and the people of Bahawalpur, still un-wild! still un-spoilt !!

President

کارڈ ہمراہ لائیں۔
جشن کے دوران خواتین کی نشست کیلئے
علیحدہ انتظام ہوگا۔

جشن کمیٹی
سید دین محمد شاہ (چیرمین)
سید فیض اللہ شاہ
رشید احمد قریشی
فضل حسین ذوق
حفیظ الرحمن
ڈاکٹر محمد شاہد خلیق
محمد شاہد انصاری
حافظ محمد عبداللہ

مسعود پرنٹنگ ایجنسی زنانہ ہسپتال روڈ بہاولپور

جشن بہاراں

بہاولپور

۱۹۸۹ء

زیر اہتمام:۔

سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)

جھوک سرائیکی بہاولپور



الداعیان:۔

سید دین محمد شاہ
صدر و اراکین مجلس



افتتاح

۱۵ مارچ بروز بدھ

بوقت ۷ بجے شام

سپاسنامہ ۔ نمائش ۔ جھومر

تفریحی پروگرام

مہمان خصوصی، اعزازی نشست و صدر

عالیمرتبت جناب سعید احمد خان منہس
وزیر زراعت پنجاب

محترم جناب سجاد حسین پیرزادہ
چیئرمین ضلع کونسل بہاولپور

محترمہ طاہرہ بیگم صاحبہ
ممبر صوبائی اسمبلی پنجاب

کراٹے شو

۱۶ مارچ بروز جمعرات

بوقت ۵ بجے شام

عالیمرتبت جناب سرفراز نواز
وفاقی مشیر برائے ثقافت و کھیل

محترم جناب ناصر حیات ایڈیشنل ڈپٹی کمشنر بہاولپور

محترم جناب ریاض حسین پیرزادہ
سابقہ صوبائی وزیر

تقریری مقابلہ

باتعاون علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی
اسلام آباد

۱۶ مارچ بروز جمعرات

بوقت ۹ بجے شب

محترم وائس الجامعہ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

محترم جناب مخدوم سید احمد عالم انور
ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب سید آفتاب احمد شاہ
ڈائریکٹر جنرل چولستان ڈیولپمنٹ اتھارٹی بہاولپور

محترم جناب نجیب الدین اویسی
چیئرمین یونین کونسل خانقاہ شریف

خواجہ فرید سمینار

۱۷ مارچ بروز جمعہ

بوقت ۵ بجے شام

محترم جناب جسٹس میاں اللہ نواز

محترم جناب الحاج حق نواز خان

محترم جناب میاں شہاب الدین اویسی
ممبر صوبائی اسمبلی پنجاب

محترم جناب فقیر بخش
سرکل جنرل حبیب بنک بہاولپور

محفل مشاعرہ

۱۷ مارچ بروز جمعہ

بوقت ۹ بجے شب

عالیمرتبت جناب ذوالفقار علی کھوسہ
وزیر تعلیم و خزانہ پنجاب

محترم جناب غلام ربانی آگرو
ڈائریکٹر جنرل اکادمی ادبیات اسلام آباد

محترم جناب محمد کاشف مرتضیٰ ڈپٹی کمشنر بہاولپور

محترم جناب فاروق انور عباسی

محترم جناب چودھری عبدالمجید

محفل موسیقی

۱۸ مارچ بروز ہفتہ

بوقت ۹ بجے شب

عالیمرتبت جناب مخدوم سید احمد محمود
وزیر ایکسائز و ٹیکیشن حکومت پنجاب

محترم جناب یوسف خان صاحب
کمشنر بہاولپور

محترم جناب سید تسلیم نواز گردیزی
ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب ہمایوں شفیع رکھا
سپرنٹنڈنٹ پولیس بہاولپور

محترم خواجہ محمد اقبال کوریجہ
سجادہ کوٹ مٹھن

✻✻✻✻

اختتام

۱۹ مارچ بروز بدھ

بوقت ۹ بجے شب

تقاریب کی جھلکیاں

سپاسنامہ، خطابات

تقسیم انعامات

عالیمرتبت جناب میر باز محمد خان کھیتران
وفاقی وزیر ثقافت و کھیل

محترم نواب صلاح الدین عباسی
امیر بہاولپور و ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب فاروق اعظم ملک
میئر کارپوریشن بہاولپور و ممبر قومی اسمبلی

محترم محمد حسین آزاد
المشیر نگار خاص وزیر اعظم پاکستان

MESSAGE

Saraiki Adbi Majlis is unique in the respect that it performes curriculum and extra-curriculum activites at such a grand level with such meager means.

We take pride and pleasure to celebrate Pakistan Day in a befiting manner *JASHAN-E-BAHARAN* is the distinguished mark of our festivity Spring has set in and we are not slack to set forth the culturel breeze We welcome you to our functions, most welcome to provide us encouragemnet and enrichment. It is fourth in series and provides graded litrary and culturel programmes.

Saraiki Adbi Majlis is poineering knowlege and relaxation. *Saraiki* is a well dressed language. People here are more acute, potential and adventurous.

Our Majlis inculcates in them the habit of reading and writing *Saraiki* by helping them to appriciate the poetry, folk lores and even the *Sand*, *Cholistan*, a big bowl of *Sand*, is a colourful elbum of the Country. With mild winter, and wild animal life, it is the brightest spot for touristes We are proud of it and, infact, we are proud of every grain of our beloved Country.

President

انتظامیہ کمیٹی

سید دین محمد شاہ صدر
سید فیض اللہ شاہ
حکیم فضل حسین ذوق

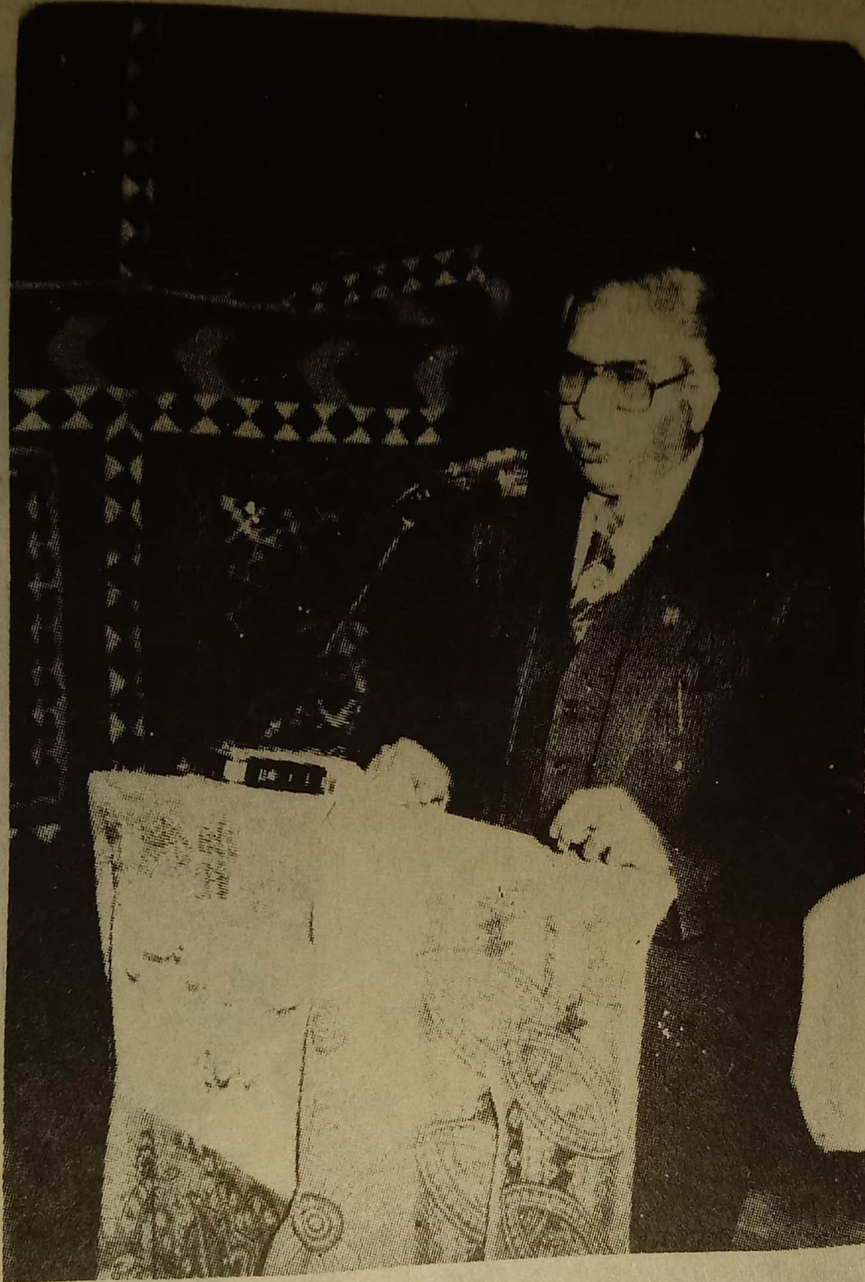
تعاون

میونسپل کارپوریشن بہاولپور
ضلع کونسل بہاولپور
شمیم اینڈ کمپنی ملتان



ہم مسلمان پہلے ہیں، بعد میں پاکستانی
اسکے بعد ....اور کچھ نہیں -

دشمن کو بھی محبت اور احسان مندی سے جیتو



امجد نظامی
سرزمین سرائیکی ادبی سنگت
بلوچستان کوئٹہ



سید دین محمد شاہ ، کمشنر بہاولپور محمد یوسف خاں
حفیظ الرحمٰن

جشن بہاراں ۱۹۹۰ء کے موقع پر لی گئی یادگار تصویر



ڈی آئی جی بہاولپور شاہد انصاری کو انعام دے رہے ہیں



حاجی محمد شاہد انصاری۔ شیخ طارق حسین۔ خالد حفیظ مغل سیکرٹری سے
سپورٹس لائٹ ایوارڈ کے ساتھ



جشن بہاراں ۱۹۹۰ء سرائیکی ادبی مجلس کے سٹیج پر
اسلم ادیب، مصباح العین، سید دین محمد شاہ، سید فیض اللہ شاہ
V.C



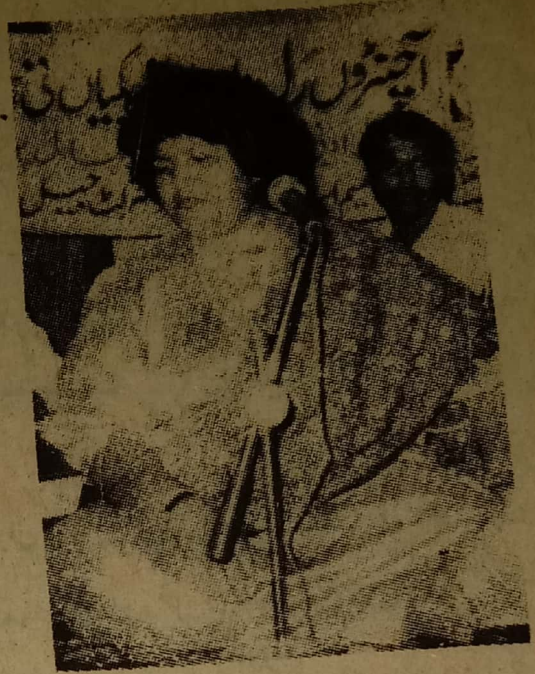
وسیم رضا بھٹہ، نیشنل گیمز سنہ ۱۹۹۰،۹۱ء پشاور
کراٹے میں گولڈ میڈل لینے کے بعد وکٹری سٹینڈ پر،



سیّد دین محمد شاہ صدر۔ علی ذوالقرنین صاحب کمشنر بہاول پور
سید مسعود احمد شاہ ایڈیشنل کمشنر، پیرزادہ ریاض حسین ایم' پی' اے۔



بریگیڈئر سید نذیر علی شاہ مرحوم
اپنے رُفقاء کے ساتھ



عابدہ پروین
سرائیکی ادبی
مجلس کی
سٹیج پہ



روہی رنگ
گلوکارہ
پروین نذر

یادِ ایام

سرائیکی ادبی مجلس کا قیام

چند یادیں، چند باتیں

(تحریر:۔ صدیق طاہر)

بہاول پور ڈویژن کے تین بڑے ادبی اشاعتی اداروں کی تاسیس میں شریک ہونے کی سعادت راقم الحروف کو حاصل ہوئی۔ اُردو اکادمی بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور اور خواجہ فرید بک فاؤنڈیشن رحیم یار خان۔ لطف یہ ہے کہ تینوں اداروں کی تاسیس کا ایک دوسرے سے گہرا تعلق ہے۔ اُردو اکادمی بہاولپور کا ابتدائی اجلاس بیت المعلمین ماڈل ٹاؤن (بی) بہاولپور میں ہوا تھا۔ جس کی میزبانی کے انتظامات راقم الحروف نے ادا کئے تھے کیونکہ یہ عمارت بہاولپور ٹیچرز ایسوسی ایشن کا صدر دفتر تھا اور مجھے اس کا آفس سیکرٹری ہونے کی وجہ سے ادارہ کے انچارج کی ذمہ داری تفویض تھی۔ حقیقت یہ ہے کہ اگرچہ سرائیکی ادبی مجلس اُردو اکادمی سے چند سال بعد وجود میں آئی۔ مگر اسکی ضرورت کا احساس اُردو اکادمی کے ابتدائی اجلاس سے ہی ہو گیا تھا۔ اس اجلاس میں راقم الحروف کے نقطۂ نظر تائید بہت محدود طریق پر ہوئی تھی۔ مگر بعد میں یہ خیال پروان چڑھا۔ ہماری رائے یہ تھی کہ بہاولپور ڈویژن میں ادبی سرمایہ کے تحفظ اور اشاعت کے لئے جو ادارہ ہم بنانا چاہتے ہیں اس کا نام ایک زبان تک محدود نہ ہو اسے ستلج اکادمی کا نام دیا جائے اور وہ علاقہ میں مستعمل ہر زبان (بشمول سرائیکی زبان) کے ادبی اثاثہ کے تحفظ و اشاعت کا ذمہ دار بھی ہو۔ لیکن اکادمی کی بنیادی محرک شخصیت سید شبیر بخاری صاحب جو اُن دنوں ڈپٹی انسپکٹر مدارس کے عہدہ پر تھے۔ اسے اُردو اکادمی کا نام دینے پر مصر تھے۔ کیونکہ ڈاکٹر عبداللہ اور نئے ادارہ اردو اکادمی مغربی پاکستان لاہور سے بیحد متاثر تھے۔ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ جو بعد میں سرائیکی ادبی مجلس کے بانی صدر ہوئے۔ اُردو اکادمی کے روزِ اوّل سے نائب صدر تھے۔ اور آخر دم تک رہے۔ اکادمی کے ابتدائی اجلاس کے علاوہ راقم الحروف نے دوبار ڈیرہ نواب صاحب جاکر بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ صاحب سے ملاقات کی۔ جو اُن دنوں اعلیٰحضرت امیر

بہاول پور سر صادق محمد خاں خامس عباسی کے ملٹری سیکرٹری تھے۔ ڈیرہ نواب صاحب میں دوسری ملاقات کے دوران میں نے ان کے ایک کمرہ میں انکی کتاب "صادق نامہ" کے ڈھیر لگے ہوئے دیکھے۔ جنرل مارسڈن نے کچھ لفظی اغلاط کی نشاندہی کی تھی جسے درست کرنے کا مرحلہ درپیش تھا۔ ایک بار بریگیڈیئر نذیر علی شاہ صاحب میرے اُستاد محترم حکیم عبدالحق شوق کی برسی کے موقع پر بھی جس کا اہتمام میں نے بیت المعلمین میں کیا تھا تشریف لائے تھے۔ ان ملاقاتوں میں تبادلۂ خیالات ہوتا رہا اور راقم انہیں باور کرتا رہا کہ ایک ایسی ادبی انجمن ہونی چاہیئے جو انکی سربراہی میں ہو اور اکادمی کی طرح سرائیکی زبان وادب کی خدمت بھی کرے کہ آزادی کے بعد ملک کی تمام زبانوں کے ادب وثقافت کی ترقی عوام کا حق ہے بریگیڈیئر صاحب نے اس وقت کے زعماء سے مشورے جاری رکھے۔

پھر ایسا ہوا کہ بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ صاحب ملٹری سیکرٹری کے عہدہ سے ریٹائر ہو گئے۔ اور واپس فوجی بستی بہاول پور آ گئے۔ اتفاق سے راقم الحروف ان دنوں انہار کالونی سکول کا ہیڈ ماسٹر تعینات ہو کر بہاولپور آ گیا۔ ہر روز ملاقات ہونے لگی پرانا خیال نئی توانائیوں سے دوچار ہوا۔ بریگیڈیئر

اُردو اکادمی قائم نہ ہوتی سرائیکی ادبی مجلس کا وجود عمل میں نہ آتا

صاحب کی کئی کوٹھیاں فوجی بستی میں ہیں۔ الفلاح، المبنہ، بادیہ وغیرہ۔ غالباً اس کوٹھی کا نام بادیہ ہے جہاں مجالس برپا ہوتے لگیں۔ ہماری مجلس میں بیٹھنے والوں میں مرحوم نور محمد علوی چیئرمین بلدیہ بہاول پور، جناب محمود علی افسوں مرحوم (سابق جج بہاول پور) استاذی محمد بشیر احمد ناقی مرحوم (لیکچرار نارمل سکول بہاولپور) حاجی محمد دین بشیر (لیکچرار نارمل سکول بہاولپور) سردار نجم الدین لغاری ایڈووکیٹ وغیرہ کے اسماء قابل ذکر ہیں۔ ان بزرگوں میں کم عمر ہونے کی وجہ سے راقم الحروف کے ذمہ کارروائی لکھنا۔ ایجنڈا بنانا۔ اور خبریں اخباروں کو بھجوانا ہوتا تھا۔ روزنامہ رہبر اور روزنامہ ستلج بہاولپور اگرچہ چھپتے تھے مگر چرچا عام طور پر یہاں ہفتہ وار اخبارات کا ہوتا تھا۔ قومی اخبارات میں جنگ کراچی انجام (مرحوم) کراچی اور کوہستان (مرحوم) لاہور عام طور پر زیادہ پڑھے جاتے تھے۔

اُردو اکادمی بہاولپور کے صدر ڈویژنل کمشنر شیخ منظور الہی تھے۔ جو بعد میں سول سروس اکیڈمی لاہور کے سربراہ بنے۔ اسکے نائب صدر بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ معتمد عمومی سیّد ناظم ندوی

شیخ الجامعہ عباسیہ تھے۔ معتمد مالیات کی ذمہ داری انور سکندر خاں پرنسپل صادق پبلک سکول تھی۔ ارکان میں مولانا محمد صادق سابق شیخ الفقہ جامعہ عباسیہ، پروفیسر اعظم صدر شعبہ اُردو ایس، ای کالج بہاولپور اور مختار مسعود ڈپٹی کمشنر بہاولپور ارکان تھے۔ مجھے اکادمی کا آفس سیکرٹری ہونے کی سعادت حاصل تھی۔ چنانچہ اکثر اوقات اکادمی کے اجلاس میں شرکت کے لئے میں بریگیڈیئر مرحوم کے ساتھ کمشنر ہاؤس پہنچا کرتا تھا۔ اکادمی کے بانی سیکرٹری سید شبیر بخاری تبدیل ہو کر لاہور چلے گئے تھے۔

آج شاید یہ بات کچھ عجیب لگے لیکن آج سے چوتھائی صدی قبل سرائیکی زبان کا نام لینا اچھا خیال نہیں کیا جاتا تھا۔ اور مقامی زبان کے شعری و نثری ادب کے تحفظ اور اشاعت کے علمبردار حضرات کو تنقید کا نشانہ بنانا ایک طرح کا فیشن سا ہو گیا تھا۔ اسکے باوجود جو لوگ اس مشن سے وابستہ تھے وہ اس صورتِ حالات کا ڈٹ کر مقابلہ کرتے تھے۔ حتیٰ کہ خود مجلس کے ابتدائی اجلاسوں میں شریک حضرات بھی مثال کے طور پر جج محمود علی افسوسؔ مرحوم) عین اجلاس کے دوران طنز و تنقید کے نشتر چلایا کرتے تھے۔ حالانکہ بعد میں خود انہی محمود علی افسوسؔ مرحوم کا مجموعہ کلام اسی "دوسرائیکی ادبی مجلس" نے شائع کرایا۔

سہ ماہی "سرائیکی" کے پہلے شمارہ کے اخراجات
بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی پنشن سے ادا کئے گئے

ایک دوسری حقیقت اس میدان میں محترم بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ کی قیادت تھی جس پر بدقسمتی سے سب لوگ متفق نہیں تھے۔

آج چوتھائی صدی بعد جب مجلس کی تاسیس کی یادیں تحریر کر رہا ہوں تو اس موقع پر ایک تیسری حقیقت کا اظہار بھی ضروری ہے کہ اگر اُردو اکادمی بہاولپور قائم نہ ہوتی تو شاید سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور کا وجود عمل میں نہ آتا۔ اس اجمال کی تفصیل میں جانے کی اگرچہ گنجائش نہیں تاہم اتنا ضرور عرض کرنا چاہیئے کہ اُردو اکادمی کا بنیادی مقصد اُردو کا دامن ادب وسیع کرنا بیان کیا گیا تھا۔ جبکہ ہمارے احباب کا یہ خیال تھا کہ علاقہ کی مقامی زبان کے ادب کے تحفظ پر زور دیا جائے یہ ایک باریک بات ہے۔ سرائیکی زبان کے جواہر پاروں کو اُردو میں ترجمہ کر کے شائع کرنا تو اکادمی کے مقاصد میں شروع سے

ہی تھا۔ مگر سرائیکی زبان میں موجود شہ پاروں (مثلاً ترجمہ قرآن کریم از مولانا حفیظ الرحمن مرحوم) کی اشاعت کی نوبت کبھی نہ آسکی جو سرائیکی زبان کا ایک معیاری شہ پارہ ہے۔

اس طرح "ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق" کتاب اُردو کی کتاب ہے۔ جس میں تحقیقی مواد جمع کیا گیا ہے۔ بنیادی طور پر یہ سرائیکی زبان کی کتاب نہیں ہے۔ کیونکہ یہ اُردو میں لکھی گئی ہے۔ اور یہ اُردو ہی کے ذخیرۂ ادبی کا اضافہ ہے۔ جیسے اُردو اکادمی بہاولپور نے شائع کیا ہے۔

چوتھی حقیقت ون یونٹ کا سیاسی ماحول تھا۔ ون یونٹ کو قائم ہوئے اور بہاولپور کی سابق ریاست کے اس میں انضمام (۱۹۵۵ء) پیدا ہونے والی مشکلات کھل کر سامنے آ چکی تھیں اور صورتِ حالات یہ تھی کہ سابق بہاولپور ریاست میں عوام کو حاصل مراعات یکے بعد دیگرے ختم ہو گئی تھیں اور جو چھوٹے چھوٹے کام مقامی طور پر ہو جاتے تھے۔ اب ان کے لئے لاہور جا کر دھکے کھانے پڑتے تھے۔ اور کام نہیں ہوتے تھے۔ مثال کے طور پر محکمہ تعلیم کے اساتذہ کو جنہیں سابق ریاست کے دور میں جملہ سرکاری حقوق ملتے تھے۔ ون یونٹ بنتے ہی انہیں تمام سرکاری سہولتوں سے محروم کر کے ضلعی تعلیمی کمیٹیاں کے ماتحت کر دیا گیا تھا۔ اور ان کا کنٹرول بہاولپور کی جگہ لاہور منتقل ہو گیا تھا۔ علاوہ ازیں سابق ریاست بہاولپور

> **آج سے چوتھائی صدی پہلے سرائیکی زبان و ادب کا نام لینا خطرہ کی گھنٹی بجانے کے مترادف تھا۔**

کو وحدتِ مغربی پاکستان میں ضم کر کے جب اس کو صوبہ مغربی پاکستان کا نیا انتظامی ڈویژن بنایا گیا تھا تو مظفر گڑھ اور ڈیرہ غازی خاں اضلاع کو بھی اس نئے ڈویژن میں شامل کیا گیا تھا۔ وفاقی دارالحکومت کراچی تھا۔ ان دنوں اعلیٰ حکام کراچی سے آیا کرتے تھے۔ جیسا کہ اب لاہور سے آتے ہیں۔ چنانچہ پہلے کمشنر سید ہاشم رضا تھے۔ مگر یہ تجربہ ناکام ہو گیا۔ مظفر گڑھ اور ڈیرہ غازیخاں کے لوگوں کو اس الحاق کا مزہ نہ آیا۔ وہاں کے وکلا نے بھی دو سو سال سے قائم بہاولپور ہائی کورٹ کی بجائے لاہور ہائی کورٹ جانے کو ترجیح دی۔ چنانچہ مقامی رہنماؤں میں مایوسی پیدا ہونا قدرتی بات تھی۔

انہی اثرات میں سے ایک مشکل یہ بھی تھی کہ ہمارے ملتانی اور بہاولپور کے بہت سے اہلِ قلم سرائیکی زبان کو سرائیکی کہنے سے زیادہ ملتانی اور بہاولپوری کہنے پر مُصر تھے۔ میں کہانی کی تفصیل بھی کسی اور

مرتع کے لئے اُٹھا رکھتا ہوں۔
بہرحال مندرجہ بالا حقائق کے پیشِ نظر سرائیکی ادبی مجلس کے قیام کے وقت اکثر معززین نے کنارہ کشی کو مناسب سمجھا اور سرائیکی ادبی مجلس کی پہلی کابینہ صرف چار ارکان پر مشتمل رہی۔ جن میں سربراہِ ادارہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ، محمد بشیر احمد ظامی، حاجی محمد دین بشیر اور راقم الحروف (صدیق طاہر) چنانچہ مجلس کا آئین جب شائع ہوا تو اسمیں انہی حضرات کو مجلس کی سپریم کونسل مقرر کیا گیا۔ جو مجلس کے مفادات کے نگہبان تھی۔ مجلس کی باقاعدہ تاسیس اور کمشنر بہاولپور کی سرپرستی کے بعد جب اشاعتی کام چل پڑا تو بہت سے معززین اور کرمفرماؤں کا تعاون حاصل ہو گیا۔ دراصل اس وقت کی فضا میں یہ خطرہ (بلا جواز) لوگوں کو محسوس ہوتا تھا کہ اگر کسی نے اس علاقائی پاکستانی زبان سرائیکی کے ادب کی فروغ کی بات کی تو اُسے ون یونٹ کی سپرٹ کے خلاف علاقائی نعرہ بازی سمجھا جائے گا۔ اور اُسکے خلاف کاروائی ہوگی۔ سندھ اور بلوچستان میں سیکورٹی ایکٹ کے تحت لسانی تفریق کے چند مقدمات کی خبریں بھی ان دنوں چھپ رہی تھیں۔ دراصل اس ایوب خانی دور میں ون یونٹ کے خلاف آواز اٹھانا بہت سنگین جرم تھا۔ اگرچہ ۱۹۶۶ء میں مجبور ہو کر خود صدر ایوب

> **ون یونٹ کے قیام کے بعد سے محرومی اور مایوسی کی فضا بہاولپور کا مقدّر بن گئی**

مرحوم نے تمام علاقائی پاکستانی زبانوں پر پانچ قومی موضوعات پر (زیادہ غلہ اگاؤ، قومی یکجہتی خاندانی منصوبہ بندی وغیرہ) پر نظموں کے مقابلے منعقد کرائے تھے۔
مالی وسائل برائے نام تھے۔ اسلئے شروع میں محترم بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی ذاتی جیب پر بہت بوجھ پڑا۔ جب مجلس کا مجلہ "ماہی سرائیکی" بہاولپور کی اشاعت عمل میں آئی تو اُردو اکادمی بہاولپور کے جریدہ "الزبیر" کے مقابلہ میں قلمی اور مالی دونوں طرح کے وسائل بہت محدود تھے بلکہ تھے ہی نہیں۔ پہلے شمارہ کے اخراجات بریگیڈیئر صاحب نے اپنی پنشن سے برداشت کئے۔ پہلے شمارہ کے لئے راقم الحروف کو بہت بھاگ دوڑ کرنا پڑی۔ اسے داد کہوں یا بیداد

کہ اس شمارہ میں میری تعریف کرتے ہوئے بریگیڈیئر صاحب نے لکھا کہ یہ شخص (صدیق طاہر) اس جریدہ کی اشاعت کی تحریک کا "انجن" ہے۔ اس بے داد کا لطف یوں بھی آیا کہ بہاولپور ڈویژن سے نکلنے والے پہلے جریدہ "اور سَتلج" کے اجراء کا اعزاز بھی بریگیڈیئر نذیر علی شاہ کو حاصل ہوا تھا اور اسکی ادارت کا اعزاز ہمارے مرحوم استاد حکیم عبدالحق شوق اور علامہ ارشد مرحوم کے حصہ میں آیا۔ اور اب پہلے سرائیکی جریدہ کے اجراء کی عزت بھی بریگیڈیئر صاحب کو ملی تاہم ادارت میں راقم کا نام بھی شامل ہوا۔

سرائیکی ادبی مجلس ایک غیر سیاسی اور علمی و ادبی ادارہ ہے۔ ۱۹۶۴ء سے ۱۹۷۴ء تک دس برس تک مجھے عملی طور پر اسکی ادبی تحریکات سے وابستگی رہی اس عملی ادبی وابستگی کی روداد بہت دلچسپ اور تفصیل طلب ہے۔ دشواریوں اور کامرانیوں کی ایک کہانی ہے۔ آج جو کچھ روشنی نظر آ رہی ہے۔ یہ اسی جدوجہد کا نتیجہ ہے۔ ممتاز انگریز محقق لسانیات ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل نے بہاولپور کا مطالعاتی دورہ کیا تو ایک ادیب کے طور پر راقم نے انکی میزبانی کا فریضہ انجام دیا۔ اس پر میرے افسران نے مجھے مجبور کیا کہ میں اپنی بڑھتی ہوئی ادبی سرگرمیوں کو جن کی میں نے محکمانہ طور پر اجازت لے رکھی تھی۔ ختم کروں چنانچہ مجھے مجبوراً مجلس کی ادبی ذمہ داریوں سے استعفیٰ دینا پڑا۔ چند ہی روز بعد مجھے بہاولپور سے رحیم یار خان تبدیل کر دیا گیا۔

اس طرح کا یہ پہلا حادثہ نہیں تھا۔ ۱۹۶۶ء میں جب پہلا جشنِ روہی منعقد ہوا تو سرائیکی ادبی مجلس نے اس سلسلہ میں اہم حصہ لیا۔ بریگیڈیئر صاحب مرحوم اور مجلس کے دیگر احباب بہت سرگرم رہے۔ راقم الحروف ان دنوں محکمہ اطلاعات بہاولپور میں مقالہ نگار کے عہدہ پر تھا۔ اور جشن کی مشاعرہ کمیٹی کا رکن تھا۔ یہ پہلی بار تھا کہ ہم لوگ محترم جانباز جتوئی اور بہار ملتانی کو اس مشاعرہ میں لے آئے۔ ان دنوں مجھے عام طور پر شہر کی سرکاری ادبی تقریبات کے سٹیج سیکرٹری کے فرائض انجام دینے ہوتے تھے۔ ہم لوگ پہلی بار خلد آشیانی نواب محمد عباس خان عباسی کو صدارت کیلئے بلانے میں کامیاب ہوئے۔ مگر راقم کو صرف ایک روز پہلے۔ بہاولپور سے منڈی صادق گنج میں یونین کونسل کی ایک تقریب کی کوریج کے لئے جبری طور پر بھیج دیا گیا۔ تاکہ جشنِ روہی کے دنوں میں بہاولپور میں موجود نہ رہ سکوں۔ میری جگہ محترم سردار نجم الدین لغاری نے سٹیج سیکرٹری کے فرائض ادا کئے۔

یہ دور ون یونٹ کی وجہ سے علاقہ بھر میں چھائی ہوئی مایوسی کا زمانہ ہے۔ اس دور کی شاعری میں عدم تحفظ اور استحصال کا ماتم زوروں پر ہے۔

بہاول پور صوبہ کی بحالی کی تحریک کی ناکامی کے اثرات بھی ہیں۔ راقم الحروف کی اس دور کی ایک سرائیکی نظم روہی رنگ بہت معروف ہوئی۔ اسکے اس مصرعہ کا جشن روہی میں سرائیکی ادبی مجلس کے سٹال پر لگایا جاتا تھا کہ ؎

ایہا پیلی ریت ہے درد ساڈا ایہا پیلی ریت دوائے

روہی رنگ کے نام سے ریڈیو پروگرام بھی ہے اور اخباری ایڈیشنوں کا عنوان بھی یہی لفظ بنا۔ سرائیکی ادبی مجلس نے فی الواقع سرائیکی زبان کو سرائیکی لکھنے میں بروقت اقدام کیا۔ اگر ایسا نہ ہوتا تو اس پاکستانی زبان کی یکجہتی اور علاقائی انتشار سے تحفظ کا اہتمام نہ ہوسکتا۔ یہ بات بظاہر معمولی نظر آتی ہے۔ مگر آپ غور کریں تو اسکے مُضمرات کی بہت اہمیت ہے۔

علاوہ ازیں یہ کریڈٹ بھی سرائیکی ادبی مجلس کو جاتا ہے کہ اس نے ۱۹۶۶ء میں ہونیوالے نظموں کے ڈویژنل مقابلوں میں ملتان اور ڈیرہ غازی خان کے شعراء کو بھی مدعو کرنے کا فیصلہ کردیا۔ یہ بات بھی علاقائی یکجہتی کے اعتبار سے بہت اہم ہے۔

مندرجہ بالا کامیابیوں کے پیچھے سرائیکی ادبی مجلس کے بہت سے محنتی بے لوث اور ایثار پیشہ حضرات کی جدوجہد شامل رہی۔ مختلف اوقات میں یہ قافلہ ادب بڑھتا رہا۔ محترم سیٹھ عبیدالرحمٰن، نشتر غوری مرحوم، عطا محمد پنوار، جناب غلام محمد۔ ریاض خاکوانی، ملک نذیر احمد، دلشاد کلانچوی، شائق بہاولپور، فضل حسین ذوقؔ، دین محمد شاہ، نصراللہ ناصرؔ اور بہت سے دوسرے حضرات نے اپنے وقت اور جدوجہد کا ایثار کیا۔ ان میں سے بہت سے ہمسفر زندگی کا ساتھ چھوڑ گئے ہیں ہم اب پیچھے مڑ کر دیکھتے ہیں تو ان کی رفاقت اور خدمت کے بہت سے واقعات سامنے آجاتے ہیں۔ ان میں سب لوگوں کی خدمات سنہرے حروف میں لکھے جانے کے قابل ہیں مرحوم دوستوں کے لئے غالبؔ یاد آتے ہیں کہ ؎

مقدور ہو تو پوچھوں زمین سے کہ اولئیم
تُو نے وہ گنج ہائے گراں مایہ کیا کیے ؟

تحریر: سیٹھ محمد عبیدالرحمٰن
بہاولپوری

سرائیکی لِسانی ادبی تحریک دا سفر

ملک دی سب توں پرانی تے وادیٔ سندھ دی قدیم زبان سرائیکی اِچ پورے پاکستان وِچ وڈی قومیت دی مادری زبان تے سب توں زیادہ سمجھی و بولݨ والی زبان ہے۔ پر پچھلے عرصے وِچ متحدہ ہندوستان وِچ مسلم عہد دی لشکری زبان اُردو کوں آپݨیں ملک برصغیر دی قومی زبان بݨاوݨ دے نیک جذبے وِچ آ تے سرائیکی لوک سب توں زیادہ ایں گھاٹے وِچ رہے جو آپݨی ماں بولی نال بے اعتنائی وَرتی تے آپݨیاں علمی ادبی تخلیقاں اُردو وِچ کرݨ پے گئے پر سندھ تے پنجاب نے آپݨیاں زباناں دا پلّوں نہ چھوڑیا جیکر اُردو کوں اپݨایا تاں نال مادری زبان کوں اگوں رکھیا۔ پنجاب ہک عرصہ سکھاں دے کرپان تلے رہیا تاں اُنہاں دی مذہبی زبان پنجابی ہئی ایں کیتے پنجابی دی سرپرستی تھیندی رہئی۔ خالصہ حکومت کتنی جابر تے وحشی اتے تہذیب توں پرے ہئی۔ پر سرائیکی علاقے وِچ حکومت کرݨ تے برچھاگردی دے باوجود آپݨیں زبان کوں عوام دی زبان نہ بݨا سگے۔

بہاولپور سندھ تے پنجاب وِچالے ہک مسلمان دا دیوترہ خاندان دی حکومت تے ایں علاقے کوں فتح کرݨ کیتے چڑھائی دی کیتی پر امیران بہاولپور نے دریاستلج ٹپݨ نہ ڈِتا تے کجھ سیاسی حالات پاروں سکھاں کوں آپݨاں خیال جو مشرق وِچ جیں ویں کشمیر تے لداخ تائیں وَنج پُجے ہن بہاولپور دے بعد سندھ کوں لتاڑتے ساحلِ سمندر تائیں فتح دے جھنڈے لہریسوں پورا کرݨ آخر ترک کرنا پیا البتہ ہندوستان وِچ مغل حکمراناں دے دور وِچ لشکری زبان کوں ایں کیتے قبول کر گِدا گیا جو مسلم دور دے اتفاق تے اتحاد دی نشانی ہے۔

سرائیکیاں دل تے جان نال ایں زبان کوں آپݨیں زبان توں زیادہ پیار کیتا بلکہ آپݨیں زبان نال فطری محبت کوں وی پچھوں سٹ ڈِتا اے تھیا جو ادبی ذخیرے علمی شہ پارے وی ایں پے تھیا دا شکار تھی گئے تے غیر ضروری تصور تھیوݨ پاروں لکھاں قلمی کتاباں ضائع تھی گیاں۔

پاکستان بݨ گیا۔ اُردو ملک دی قومی زبان قرار ڈِتی ہئی تاں وی اِتھوں دے لوکاں اُردو دا دامن آویں پکڑی رکھیا۔ خود ریاست بہاولپور جیندے وِچ پہلے فارسی زبان سرکاری کماں وِچ چلدی

بی تے نارمر یکل توں وی کم گدا ویندا ہا۔ اُردو کُوں دفتری زبان دے طور تے رواج ڈِتا۔ فارسی نال سرائیکی دی ہولے ہولے دفتر توں نکلدی گئی پر ہر خاص و عام لوکاں دا وسیلۂ اظہار رہی۔ ماواں آپݨیں زبان وچ بالاں کوں لولیاں سݨیندے رہیاں، بال پڑھن جوگے تھئے تاں قاعدیاں آمدنامہ تے نصاب ضروری قاعدیاں دی مدد نال فارسی وی پڑھدے رہے۔ اُردو پڑھن تاں سرائیکی بالاں کیتے مشکل وی نہ ہا۔ ہݨ تائیں پڑھدے آندن۔ گھراں وچ بعد نماز نور نامے۔ معراج نامے۔ حلیہ مبارک بعد نماز فجر ہر گھر نال تریمتیں پڑھدیاں آندن۔ پنجاب نے سکھ دور کنوں آپݨیں پنجابی کوں جیڑھی در اصل سرائیکی دا لہوری لہجہ آکھیا ونج سگدے تے پچھلے صدیاں دیاں قلمی کتاباں جیندا ثبوت ہن کوں کھردرے ماجھے دے گنوار تے وحشی لوکاں دے مخصوص زبان تے گورمکھی رسم الخط کوں قبول کر گدا تے خالصہ دربار وچ عزت تے قربت دی پوڑی چڑھ ونڄ لیے گئے۔ جیڑھے علاقے وسطی پنجاب توں تے سکھاں دے دربار لہور توں پرے ہن اُنہاں آپݨیں زبان تے اُوں کرخت تے غیر ادبی زبان دا اثر نہ پووݨ ڈِتا تے محفوظ رکھیا۔ لکھ پڑھ وچ نسخ طرزِ تحریر کوں قائم رکھیا۔ گرمکھی کنوں بیزار رہے تے قبول نہ کیتا۔ خالصہ دور کنوں بدقسمتی نال وسطی پنجاب دے لوکاں وچ استحصال کرن دی بُری عادت خوب پئی۔ جیڑھی اُچ تائیں وی موجود ہے۔

پنجاب دے لوکاں وچ توسیع پسندی اتلی ودھی جو پاکستان بݨ دݨݨ دے بعد گویا اے پنجابی مزاج تے کردار دا حصہ بݨ گیا۔ حکومتی دوائر تے قبضہ، ملک بھر دے قطعات اراضی دی جائز و ناجائز بلکہ سینہ زوری نال اپݨاوݨ۔ نوکریاں چاکریاں وچ آپݨے حصے توں کئی گنا زیادہ آپݨیاں کوں کھپاوݨ، لُٹیندے پٹیندے رہے۔ پنجابی دانشوروں کوں اے سُجھی جو انہاں زیادتیاں کوں پک ڈیہنہ لوکاں محسوس کر گھنݨے تے دل مشکل تھی ویسی اُنہاں ملک دیاں بیاں زباناں اُنہاں دے سرمایہ ادب تے ہتھ مارن دا پروگرام بݨا گھدا۔ وسائل ہر طرح دے موجود ہن ڈوں صوبے دیاں تے وفاق وچ پنجابی بیوروکریسی دا راج ہا دی گرفت موجود ہئی۔ اُنہاں پنجابی زبان کوں ملک دی وڈی زبان بلکہ پاکستان دی اصل زبان ہووݨ دا شور مچاوݨ شروع کر ڈِتا۔ استحصال پسند پنجابی پریس نے ودھ ودھ تے ایں پروپیگنڈا کرن فرض سمجھ تے پورا کیتا۔ پنجابی آباد کار تے صنعتکار ہر صوبے وچ آپݨے پنجے اکھوڑی دیندے ہن ایں کیتے آکھیا گیا جو پنجابی ہر صوبے دی زبان ہے تے ایں کھلی حقیقت کوں لُکاوݨ دی کوشش کیتی جو ملک دی سب توں گھٹ عمر تے ادبی اعتبار نال وی جیندے متعلق ڈوں رائے ہو سگدن ملک دے ہر پاسے دی بولی ہے۔ ایں خطرناک سازش دا حملہ اساں توں

پہلے سرائیکی زبان تے پروپیگنڈے نال شروع کیتا گیا جو سرائیکی زبان کوئی نئی بولی ہے تے پنجابی زبان دی شاخ ہے تے اُودے سارے بزرگان دین تے صوفی شعراء پنجابی شاعر ہن تے خواجہ غلام فریدؒ دی بولی دے آخری منے تنے صوفی شاعر ہن۔ خواجہ علیہ الرحمۃ کوں ایں کیتے وَل وَل جاتا جو اُنہاں دے درد تے فراق بھریاں کافیاں ملک دی ہر گوٹھ وچ شوق نال سنڑیاں ویندن اُنہاں دا خیال اے ہا جو خواجہ مرحوم دیاں کافیاں جیہڑے ویلے پنجابی تسلیم تھی ویسن وَل اگوں تاں کوئی رکاوٹ نہ رہسی بس تریہہ کروڑ پاکستانیاں دیاں عقلاں تے وی قبضہ تے سوچ فکر تے وی پیٹھہ لگ ویسی تے او پنجابی زبان کوں سرائیکی دی اصل تے وڈیری من گھنسن پوں پاکستان تھی ویسن قدرت نے سرائیکی لوکاں کوں ٹھڈی مٹی دا بنڑایا ہویا ہے۔ اے صابر تے شاکر نہ ہوندے تاں ما دھرتی تے کہیں کوں پیر نہ رکھنڑ ڈیندے آپنڑیں وسائل تے کہیں دا قبضہ برداشت نہ کریندے پر لٹیندے پٹیندے رہے۔ تے فقط ڈیکھدے رہے۔ پر جیہڑے ویلے تعصبی پنجابی دانشور مادری زبان سرائیکیاں کنوں کھسنڑ لگے تاں ایں درد کوں بڑے تے جوانان خاص طور علمی ادبی حلقے تے آپنڑیں موت دا بھگل سمجھیا۔ ستی قوم دا خمار ترٹنڑ لگا۔ اے لکھت ای بے چینی دے کجھ ذکر تے سرائیکی لسانی ادبی تحریک دا حال ہے۔

۱۹۶۰ء دے نیڑے تیڑے دا قصہ ہے جو شہر بہاولپور اِچ چار خفتاں نے اپنڑے اپنڑے پنجابی پراپیگنڈا دی اذیت محسوس کیتی ترے ماڈل ٹاؤن "بی" دے سکونتی ہن تے ہک حبیب کالونی توں ٹُردے تے حاجی محمد دین بشیر مرحوم۔ سردار رحیم الدین لغاری صاحب تے محمد عبیدالرحمٰن کوں ملے، بشیر احمد ظامی صاحب مرحوم نے آکھا جو ایں طوفان کوں روکنڑ کیتے کجھ کرو۔ وَل اے چار کٹھے تھیئے تے آپنڑیں بے چینی ہک بے تے ظاہر کیتی۔ وَل شہر دے بھاندے میاں نظام الدین حیدر مرحوم۔ سردار نور احمد خان خاکوانی مرحوم۔ مہتاب سرور خیر علی۔ سردار محمد ایوب خان ڈاہر مرحوم۔ سید محمد نواز شاہ گردیزی مرحوم۔ سید احمد نواز شاہ گردیزی مرحوم۔ محمود علی آفسوں مرحوم۔ نور محمد علوی مرحوم۔ مہر قادر بخش ایڈووکیٹ مرحوم۔ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ مرحوم تے کئی سیانے صاحبان دے کول گئے تے آپنڑاں مسالہ عزیز تے قبضہ ناجائز خاتمے کیتے تعاون منگیا۔ کتھاؤں چار لفظ حمایت دے کتھاؤں دل شکنی دے جملے سُنڑنے پے ہمت نہ ہاری۔ طے کیتا جو ایں زبان ہر علاقے دے لوکاں آپنڑیں علاقہ دی محبت ہار دی اپنڑے نال رکھے ہوئے ہن تے مدت کنوں ریاست بہاولپور والے ریاستی۔ ملتان والے ملتانی۔ ڈیرہ جات والے ڈیرہ وال یا لہندی۔ جھنگ والے جھنگوی تے کجھ علاقیاں وچ ایں کوں ناں ڈیتی ہین۔ ایندا اصل ناں سرائیکی ہے جیکوں سندھ صوبے دے لوکاں محفوظ رکھے ایں کوں اصل ناں نال عوام کوں پہلے تسلیم کرایا ونجے اے ڈو اہم تے سارے ملک دے لوکاں کوں جنہاں دی ما بولی ایہا ہے اگوں کنوں

ایندے قدیم تے اصل ناں تے متفق کرنا ہا۔ کھلی حقیقت ہئی تے سکالر تے محقق لسانیات واسطے تاں پہلے دی متعارف ہئی۔ پر جاجا دے عوام تائیں اے فقط گالھ پچاونی ضروری نہ ہئی بلکہ اوندے منہ وچ اگوں کیتے اصل ناں پکوا سڑاں وی لازم ہا۔ چنانچہ پہلے ملتان دے ادبی حلیفاں نال گالھ کرن مناسب سمجھی گئی۔ ول بہاولپور وچ "حلقہ متفقین" کوں وددھاون دا پروگرام سنڑایا گیا۔ چنانچہ اللہ تعالے نے توقع کنوں وی ہوں جلدی درد پیدا کر ڈتے تے چنگا بھلا "کارواں سرائیکی" بنڑ گیا۔ اگوں ایں کٹھ جیندے وچ حساس لوک موجود ہن دی صلاح تھئی جو ایں لسانی تے ادبی کم کوں کہیں تنظیم نال شروع کیتا ونجے کجھ صاحبان کوں تنظیم وچ کھلم کھلا کم کرن کیتے اگوں رکھیا گیا۔ کئی سنگتیاں نے فقط بھرپور تعاون۔ مشورے۔ ملاقاتاں تیئں آپ خود کوں رکھنڑ کیتے آکھیا کیناں دی پوزیشن کوں الزام توں بچاونڑ کیتے کاغذی عملدرآمد وچ نہ گھن آونڑ تائیں محدود رکھنڑ دے فیصلے کیتے گئے تے ۱۹۶۲ء وچ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم دی کوٹھی تے سرائیکی ادبی مجلس دے ناں نال تنظیم بنڑا ڈتی گئی۔ صدارت کیتے بریگیڈیئر صاحب دے ناں پہلے فیصلہ کر تے انہاں توں آمادگی وی گھن گدی گئی اوں ویلے تائیں دفتر تے دفتری ضرورتاں کیتے فنڈ کٹھا کیتا گیا ہا ایں کیتے بریگیڈیئر مرحوم دی پیشکش تے انہاں دی کوٹھی فوجی دستی پیچ دے ہک کمرے وچ جتھاں مرحوم دا قیام ہا دفتر تجویز کرتے ایں مظلوم دی زبان دے تے ایندے ادب کوں محفوظ تے مقبول بنڑاونڑ دا بہوں وڈا فیصلہ کیا گیا اوں کٹھ وچ سردار نور احمد خاکوانی، نور محمد علوی۔ حاجی محمد بشیر دین بشیر، ماسٹر محمد بشیر احمد ظامی، محمود علی افسوں سردار نجم الدین لغاری، صدیق طاہر، منشی غلام محمد صاحبان شریک ہتے۔ سوائے آخری ترے صاحبان دے باقی سب اللہ تعالیٰ دے سڈے تے ایں دنیا توں آپنڑاں کم مکا تے ٹر گئن۔ مجلس دا آئین بنڑاونڑ دا کم بریگیڈیئر مرحوم دی سرپرستی وچ مکمل کرن داطے تھیا۔ بریگیڈیئر مرحوم ساری سروس فوج وچ کیتی ول نواب صادق محمد خاں خامس علیہ رحمتہ کوں ذمہ دار عہدیاں تے نیڑے رہنڑ پاروں مزاج وچ حکم ڈیون تے منواونڑ دا انداز طبیعت مطابق رکھیا۔ آئین بنڑا گدا پر او فوجی قسم دا آمرانہ آئین آکھیا ونج سگدے تفصیل کیتے پے مضمون دی لوڑ ہوسی۔

او حضرات جنہاں سرائیکی ادبی تحریک دی ابتدا کیتی۔ مجلس بنڑائی۔ تنظیمی ڈھانچہ پورا کیتا او مجلس دے آئین کوں جیکوں رجسٹرڈ وی کرا گدا ہا اختلافات پیدا تھی گیا۔ ایں عرصے وچ تقریباً ڈو سال بعد استاں دا جگ وی تھی گیا۔ مجلس دا کجھ تعارف وی تھیا تاں حکومتی دوائرے پرے پرے آپنڑیں ہستی کوں بچاونڑ کیتے "سرائیکی" ناں دا رسالہ جاری کرن کوں وی ضروری خیال کیتا

ہگیا۔ پریس اینڈ پبلیکیشن آرڈی ننس دے تحت ڈیکلریشن گھنن ضرور ہا۔ ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ بہاولپور دی خدمت ڈیکلریشن فارم بریگیڈیئر صاحب دی طرفوں پُر تھی تے پیش کر ڈتے گئے پر بریگیڈیئر صاحب دی "فوری تکمیل" دے مزاج دے خلاف ہا جو انتظار کیتا ونجے چنانچہ جون ۱۹۶۴ء وچ رسالہ چھپوا آئے پر او منظر عام تے نہ آسگیا ول اُوندی تریخ بدل گئی لیکن ڈیکلریشن دی منظوری تے جیکر آئے کم کیتا ویندا تاں صحیح ہا پر اُمید تے جو منظوری تھی ویسی ۱۹۶۴ء تریخ دے چٹ پہلی تریخ تے لا ڈتے گئے اُوں تئیں دی منظوری نہ تھی گئی تاں ۱۹۶۵ء تائیں رسالہ چند حاضر آدمیاں دے علاوہ پوری طرحاں نہ ونڈیا گیا۔
آخر ایندے بعد رسالے دی منظوری ملݨ تے رسالہ بہوں سوہݨیں چھپائی نال پڑھے تے نیڑے پچھیا تے سرائیکی دے ناں نال اے پہلا رسالہ ہا یقیناً تاریخی اہمیت دا حامل۔ ہر جلد نمبر تے شمارہ نمبر بعض پرچیاں تے صحیح نہ لکھے گئے۔ محکمہ انفارمیشن تے دی مرٹ نہ کڈھیا اکثر پھیری مقامی انتظامیہ بریگیڈیئر صاحب دی بزرگی دی وجہ نال تے غیر سیاسی ادارہ ہووݨ ہا روی کوئی مشکل نہ پیدا کیتی۔ سرائیکی لوکاں وچ ہک مخصوص عادت ڈاڈھی بھیڑی ہے جو غیراں کنوں لُٹیندن تے آپت ریاں نال لڑدن کجھ عرصہ بعد سپریم کونسل تے انتظامیہ کونسل نا اتفاقی دا شکار تھی گئی۔ ابتدائی محبانِ سرائیکی وچوں ہک فرد ضلع کونسل دے ایکس آفیشو ممبر ہن نال ممبر امپروومنٹ ٹرسٹ ہن تے بلدیہ بہاولپور دی قیادت وی انہاں کول ہئی اُنہاں ضلع کونسل توں پہلی واری تے بلدیہ توں گرانٹ جاری کرائی نال خود لکھ تے توجہ ڈیوائی جو درخواست ڈیو جو مجلس دے دفتر جھوک سرائیکی کیتے پلاٹ الاٹ کیتا ونجے آخر تقریباً چھی کنال دا قطعہ جھوک سرائیکی کیتے لمبی مدت کیتے الاٹ تھی گیا جیندے اُتے ہک کمرا اتے اگوں بھرائی دا ہا تھلہ بݨوا دیا گیا۔ باقی حصّے کوں گھاہ لاوݨ کیتے ہر پاسوں خوشنما بوٹے لاوݨ دا چارہ کیتا گیا۔
مجلس وچ بہوں چال آوݨ ڈیسیتی ہمدرد حضرات جیندے وچوں ڈاکٹر ہمدانی صاحب، سردار اسلم افغان صاحب۔ سید رحمت اللہ شاہ صاحب۔ دلشاد کلانچوی صاحب تے محمد عبیدالرحمٰن کوں تصفیہ کراوݨ کیتے اوں وقت دے عہدہ داراں نے مداخلت دی دعوت ڈتی تے اُنہاں دے آکھݨ تے سب نے اجلاس وچ اُنہاں حضرات کوں اختیار دتا جو آئین وچ تبدیلی کرن۔ نویں ممبر شپ کراوݨ تے ول انتخابات مکمل کراوݨ۔ اُنہاں ساریاں صاحبان ڈھیر کافی وقت محنت نال فوجی قسم دے آمرانہ آئین کوں بدل تے اُوں کوں ادبی تنظیماں تے مخصوص حالات دے مطابق بݨڑا یا۔ معقول وقفہ ڈے تے ممبر سازی کرائیس ایں موقع تے ول مجلس ہک بحران دا شکار تھیندی بچائی گئی۔ جو سیاستداناں دے ہک ٹولے تے مجلس کے

تسلط جماون دی کوشش کیتی تاں ایں کوں محض ادبی تنظیم رکھن کیتے سازشں ناکام بنڑا تے ایکشن غیر جانبدارانہ کرا تے نویں تنظیم کوں جھوک سرائیکی دے حوالے کر ڈتی۔ نویں تنظیم وچ سپریم کونسل دی بجائے نگران کونسل ۔ انتظامیہ کونسل وچ سیکرٹریاں دی بجائے شعبے تجویز کیتے گئے۔ ہر شعبہ وچ ترے ممبران رکھے گئے جو مجلس وچ زیادہ توں زیادہ دوستاں کو کم کرن دا موقعہ ڈتا ونجے تے انتظامی کماں وچ ضروری فیصلے کرن کیتے زیادہ اراکین دی رائے تے مشورے دا دخل ہووے۔ ایندے بعد ڈو جھا کمرہ جیندے ہر پاسے شلف تیار کرائے گئے تے تھلے کوں ودھایا گیا تے ہر جوش جذبے نال اپنڑی زبان دی ترقی تے ترویج دا کم مشاعرے۔ ادبی کٹھ تے قومی زبان دیاں کتاباں دے سرائیکی ترجمے تے پے موضوعات تے کتاباں شائع کرن دا سلسلہ شروع کیتا جیڑھا مختلف اوقات وچ عہدہ داران دے ردو بدل نال اُج تائیں جاری ہے۔ اتھاں ایں گالھ دا ذکر ضروری ہے۔ جو حکومت پنجاب نے ایں بے سروپا الزام تے جو مجلس سیاسی ادارہ بنڑ گئے۔ گرانٹ صوبائی ختم کر ڈتی گئی۔ سالاں بعد تریجھا سال سے دوبارہ جاری کیتی ہے۔ ہر مجلس نے ایں گرانٹ دی بندش دے باوجود آپنڑیں پروگرام وچ کہیں قسم دا خلل نہ آونڑ ڈتا۔ ایتھ اے ڈسنڑ ضروری ہے۔ جو ایں دور وچ رسالہ سرائیکی کوں کہیں وجود دے حکومت پنجاب نے بند کر ڈتا۔ اشتہارات دا تاں پہلے وی نہ ڈتا گیا ہا۔ جیکہ سرائیکی منظوم تے منشور اذب دا رسالہ جلد اپیا نہ بھانبڑ اُتے ایں دور وچ سکھ گردی دا مظاہرہ کریندے ہوشی حکماً بند کر ڈتا جیڑھا کئی سال بند رہیا۔ موجودہ وفاقی حکومت نے آرڈیننس وچ کٹی تاں رسالہ ول کڈھنڑ دا موقع ملے تے آجکل جاری ہے۔ مجلس تے الزام بے حقیقت ہا۔ سرائیکی قومیت یا سرائیکی صوبہ دے قیام نال مجلس دے عہدہ داران دا کوئی مطلب دا سطہ نہ رہیا۔ بلکہ ہک کنوینئر نگران کونسل نے میڈاں سرائیکی قومیت تے صوبہ دا نعرہ لاونڑ دا سوچیا تاں از خود کہیں دے آکھے بناں استعفے لکھ تے پیٹھ ڈتا جیندے اپنا چیت استعفے تے سب اراکین مجلس حیران تھی گئے۔ اُنہاں استعفیٰ منظور کراونڑ بعد ڈسیا جو او ادب نال ضرور متعلق رہسن ہر مجلس نال واسطہ ختم کریندے پن جو اُنہاں دا اگلا قدم سرائیکی قومیت دا احساس بیدار رکھن تے سرائیکی عوام دے مسلسل حق تلفیاں دے خاتمے کیتے سرائیکی صوبہ تحریک چلاونڑی ہے۔ پر حکومت پنجاب نے ایندے باوجود دی گرانٹ دی بندش کر تے آپنڑے غیر مساویانہ سلوک دا پردہ چاک کر ڈتا تے ایں حقیقت کنوں انکار نہیں کیتا ونج سگدا جو پنجابی کوں سرائیکی دے مقابلے وچ کئی گناں زیادہ سالانہ امداد ڈتی ویندی ہے۔ تے سرائیکی علاقے توں حکومت

کوں جھٹکے محسل ملدن اوں نسبت دے نال سرائیکی زبان تے ادب دے، داریاں دا حق موجودہ گرانٹ دیاں لکھاں وچ بنڑدن تے فقط ده ویہہ ہزار سالانہ ڈے تے ٹرخایا ویندے ایہے حقوق ہی گا لہہ ہے تے حقوق وچ کسر نہ گھنڑ دے نتائج سامنے آندے ہن۔

آخر وچ اے ڈسنڑ ضروری ہے۔ جو بہاولپور وچوں سرائیکی زبان دے تحفظ تے ترویج تے پہلے شروع کیتی گئی۔ اوں کوں پاکستانی زباناں دی صف وچ گھن آونڑ تے اج یونیورسٹی وچ پڑھاون دی ساری کارگزاری دے پچھوں انہاں چار حقیقتاں سرائیکی دا رہا یا ہویا بچ ہے۔ جیڑھا ملک دی لسانی ادبی سطح تے صحت مند تے سوہنڑاں ونسڑ بنڑ تے چھاں کیتی کھڑی ہے جیندی چھاں وچ پوری سرائیکی قومیت دے قافلے آپنڑے سفر کیتے کجھ دیر آرام کر تے ول آپنڑے حقوق دی منزل حاصل کرن کیتے ٹر پوندن۔

نواز کاوش

سہ ماہی "سرائیکی" دے

پنجوی سال، ہک جائزہ

ادبی پرچے زبان و ادب دی ترقی واسطے بہوں اہمیت رکھیندن۔ ہناں دے ذریعے اصنافِ سخن اساڈے تک پجدے ہن۔ تخلیقات دے معیار سامنے آندن تے لکھیت لوکاں دی ہمت افزائی تھیندی اے۔ سرائیکی زبان دے ادب دی ترویج و اشاعت واسطے اساکوں قابلِ ذکر ادبی پرچے بہوں گھٹ نظر آندن۔ بلکہ ڈوجھے لفظاں وچ اے وی آکھیا ونج سگدے جو اساکوں ہالی تک چھپنڑ دے زیادہ موقعے نہیں ملنے۔ ہک ڈوں پرچے آپڑیں وسائل نال ضرور اے خدمت سرانجام ڈیندے پن مگر اے ہن بہوں ناکافی۔

اج کنوں تریہہ سال پہلے سرائیکی ادبی مجلس دا قیام عمل وچ آ گیا ہا۔ تے چند لوکاں نے سرائیکی ادب، ثقافت تے تہذیب کوں لوکاں تک روشناس کراون کیتے عملی کم کیتے تے زبان کوں اگوں ودھاوݨ وچ حصہ گھدے۔ انہاں لوکاں وچوں بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ مرحوم، سردار نجم الدین لغاری، حاجی محمد دین بشیر، محمد بشیر احمد ظامی مرحوم، محمود علی افسوں، تے صدیق طاہر دے ناں قابلِ ذکر ہن۔ جنہاں ڈینہہ رات ہک کر تے سرائیکی زبان کوں متعارف کراوݨ وچ عملی حصہ گھدا۔ میڈی مراد متعارف کراوݨ توں اے ہے جو سرائیکی جیکوں مختلف ناواں، لہجے تے علاقیاں دے حوالے نال سنجاݨیا ویندا ہا انہاں بزرگاں دی عملی کوششاں نال سرائیکی زبان کوں ہک ناں نصیب تھیا۔

بریگیڈیئر ریٹائرڈ سید نذیر علی شاہ مرحوم سرائیکی ادبی مجلس دے پہلے صدر ہن، تے انہاں کوں ہک سرائیکی پرچے دی ضرورت دا احساس تھیا۔ لہذا سرائیکی ادبی مجلس نے سرائیکی سہ ماہی دا اجرا کیتا، سرائیکی دا پہلا شمارہ ۱۹۶۲ء وچ شائع تھیا۔ جیندا ذکر مختلف کتاباں وچ موجود ہے۔ دلشاد کلانچوی نے آپڑیں کتاب "سرائیکی اور اسکی نثر" وچ تے

سجاد حیدر پرویز نے مختصر تاریخ سرائیکی وچ ۱۹۶۴ء دا حوالہ ڈتے ۔ لیکن جیڑھے ویلے اساں پہلا شمارہ ڈیہدے ہیں تاں بہوں حیرانگی تھیندی ہے جو اوں پہلے شمارے تے ۱۹۶۵ء لکھیا ہویا نظر آندے۔

ایں دلچسپ حقیقت کوں سیٹھ عبید الرحمٰن تے واضح کریندے ہوئے ڈسایا کہ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ تے ۱۹۶۴ء وچ ہی پہلا شمارہ چھاپ ڈتا ۔ لیکن پرچے دا سطے باقاعدہ ڈیکلریشن حاصل نہ کیتا۔ محکمہ اطلاعات تے توجہ ایں پاسے ڈیوائی تاں اوں پہلے پرچے وچ چٹان لاتے ۱۹۶۵ء لکھیا گیا۔ مزے دی گالھ اے جو پہلے شمارے کوں ترئے مختلف مہینیاں دے ناواں نال نکھیا گے۔

اپریل، جون تے اکتوبر ۱۹۶۵ء دے ترئے رسالے در اصل ہکو پرچہ ہے۔ اے معلوم نہیں کہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ نے ایں پاسے کیوں توجہ نہ ڈتی۔ بہر حال ایہں پرچے دی تاریخ مرتب کریندے ہوئے اے دلچسپ راز سامنڑیں آندے جو ترئے مختلف مہینیاں دے رسالے در اصل ہکو شمارہ ہے۔

۲۵ سالہ تریخ رکھنڑ والے سرائیکی نے ویلے نال کئی تبدیلیاں کیتیاں تے کئی ہک نمبر شائع کیتے، سرائیکی دے تقریباً ۵۰ شمارے شائع تھئے۔ تے ۱۰ خصوصی نمبر کڈھے گئے۔ انہاں نمبراں وچ جولائی ۱۹۶۶ء دا خان سائیں نمبر، جیندے وچ امیر آف بہاول پور سر صادق محمد خان دی ذات دے حوالے نال مضامین چھاپے گئے۔ تے نواب صاحب دی حیات تے شخصیت کوں اجاگر کیتا گیا۔ ہیں شمارے وچ نواب صاحب دی ہک نعت وی شامل کیتی گئی اے جیڑھی سرائیکی زبان دانی دا عمدہ نمونہ ہے تے ایں گالھ دی غمازی کریندی ہے کہ خان سائیں کوں سرائیکی نال کیڈا پیار ہئی۔

مارچ ۱۹۶۸ء وچ جشن روہی نمبر شائع کیتا گیا۔ جیندے وچ چولستان دی ثقافت تے تاریخ کوں سوہنڑیں اسلوب وچ پیش کیتا گے۔ گیٹ اپ دے اعتبار نال اے خوبصورت پرچہ ہائی۔ جیکوں ہوں ویلے تھیونڑ والے جشن روہی وچ بہوں پسندیدگی دی نظر نال ڈٹھا گیا۔

جنوری ۱۹۶۹ء کوں سرائیکی دا غالب نمبر سامنڑیں آیا۔ حکومت نے غالب دیاں سو سالہ تقریبات دا اہتمام کیتا ہائی تے ہیں حوالے نال ایں پرچے وچ غالب دی فنی حیاتی دا مفصل جائزہ پیش کیتا گیا۔ ایں شمارے دے سرورق تے غالب دی تصویر دی چھاپی گئی۔

خرم سرائیکی وچ ایجھاں ناں ہے جیندے بغیر زبان اگوں ٹر دی نظر نی آندی۔ لہذا اپریل ۱۹۷۱ء وچ سرائیکی دا خرم نمبر شائع کیتا۔ ایں نمبر وچ خرم کوں خراج عقیدت پیش کیتا۔ جیندی وجہ نال خرم دی حیاتی دے ڈھیر سارے لکے ہوئے گوشے اساڈے سامنے آئے ہن۔

جولائی/اکتوبر ۱۹۷۱ء دے شمارے کوں "فرید نمبر" دا ناں ڈتا گیا۔ شاعر فطرت حضرت خواجہ فرید دی حیاتی تے فنی محاسن کوں بہوں سارے لکھن والیاں نے سوہݨے انداز وچ پیش کیتا۔

۱۹۷۳ء وچ ملک کوں نواں آئین ملیا۔ آئین دی منظوری کوں پوری قوم خوشی نال ڈٹھا تے پورے ملک وچ خوشی دا اظہار کیتا گیا۔ ایں موقعے تے سہ ماہی سرائیکی نے وی "آئین نمبر" کڈھیا۔ ایں آئین نمبر وچ بہوں معیاری مضامین شامل کیتے گئے۔

نور محمد سائل سرائیکی دے جہاندرے لکھاری ہن۔ انہاں دی خدمات ہمیشاں یاد رہسن۔ اکتوبر ۱۹۷۵ء کوں سرائیکی نے سائل نمبر شائع کیتا۔ ایں شمارے وچ سائل واسطے خصوصی مطالعے دا حصہ سئیں اسلم رسول پوری نے ترتیب ڈتا۔ جیندے وچ نور محمد سائل دی فنی حیاتی دا تنقیدی جائزہ گھدا گئے۔

بانی پاکستان حضرت قائد اعظم محمد علی جناح دی سو سالہ تقریبات دے سلسلے وچ ۱۹۷۶ء وچ قائد اعظم نمبر چھاپیا گیا۔ جیندے وچ ایم اے ایچ اصفہانی، منیر احمد منیر، مسعود مجید، تے سہیل جعفر نے بابائے قوم دی حیاتی دے بارے مقالے تحریر کیتے۔

سہ ماہی سرائیکی دے پہلے کجھ شماریاں وچ اداریے اُردو وچ تحریر کیتے گئے ہن تے اکثر مضامین تے شاعری دی اُردو وچ چھاپی گئی اے۔ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ ۱۹۶۵ء کنوں لا تے ۱۹۷۱ء تک ۷ شماریاں دے ایڈیٹر خود رہئے۔ بعد وچ جولائی ۱۹۶۹ء تے اکتوبر ۱۹۶۹ء دے ڈوں شمارے سئیں نصر اللہ خان ناصر دی ادارت وچ چھپئے۔ خرم نمبر تے فرید نمبر دے علاوہ جولائی اکتوبر ۱۹۷۲ء دا شمارہ سئیں ایم اے عزیز تشنہ غوری دی زیر ادارت شائع تھیا۔ انہاں دے معاونین وچوں ایم اقبال عادل وی انہاں دے نال شامل رہئے۔

اکتوبر ۱۹۷۴ء کنوں لا تے اکتوبر ۱۹۷۸ء تک تقریباً ۸ شمارے سئیں دلشاد کلانچوی دی ادارت وچ چھپئے۔ ایں دوران وچ سائل نمبر تے قائد اعظم نمبر وی انہاں نے بہوں محنت نال شائع کیتے۔

اکتوبر ۱۹۸۱ء توں سرائیکی دے کجھ پرچے سئیں اسلم قریشی تے فدا حسین اطہر دی نگرانی وچ شائع تھئے۔

طویل عرصے تک سرائیکی ادب دی خدمت کرن والا ایہ پرچہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ

دی وفات دے نال ہی ختم تھی گیا۔ تے بہوں عرصہ نہ چھپ سگیا۔ سنہ ۱۹۸۹ء وچ سرائیکی ادبی مجلس دے صدر سئیں سید دین محمد شاہ نے دوبارہ ایں پرچے دا اجرا کیتا تے ہݨ ایں رسالے دی ادارت وچ ہنڈے علاوہ سئیں نصر اللہ خان ناصر تے سئیں اجمل ملک شامل ہن جڈاں کہ ایندی نگرانی خود دین محمد شاہ صاحب خود کریندن۔

سرائیکی دی ۲۵ سالہ ایں تاریخ وچ بہوں کم تھیا۔ تے سرائیکی ہک حوالہ دا پرچہ بݨ گیا۔ ایندے وچ لکھݨ شروع کرݨ والے ہن۔ سرائیکی ادب دے اسمان دے چند رتارے ہن تے انہاں دی وجہ زبان فخر کریندی ہے۔ پرچے وچ ادب دی ہر صنف تے کجھ نہ کجھ ضرور لکھیا گئے۔ بلکہ جڈاں سرائیکی وچ اصناف قلم کوں پرکھݨ دا رواج نہ ہائی تاں سرائیکی وچ تنقیدی مضامین شائع تھیندے ہن۔ تنقید لکھݨ والیاں وچوں انہاں ۲۵ سالاں وچ نذیر علی شاہ، اسماعیل ہمدانی، نصر اللہ خاں ناصر، ذوالفقار الاسلام صدیق طاہر، نشتر غوری، دلشاد کلانچوی، جمشید کمتر، اسلم رسول پوری، طاہر تونسوی، طارق جامی ڈاکٹر امیر عبدالحق، ظفر لشاری اور نواز کاوش خاص طور پر قابل ذکر ہن۔

انہیں افسانے لکھݨ والی وچ ظفر لشاری، مسرت کلانچوی، بتول رحمانی، دلشاد کلانچوی بنت بلوچ، غلام حسن حیدرانی، بدر مصطفیٰ خان، نیاز حسین لکھویرا، صدیق طاہر، شامل ہن ڈرامہ نگاراں وچوں جام محمد اقبال جھمن، حسن رضا گردیزی، مسرت کلانچوی، نذیر علی شاہ خاص طور تے سرائیکی وچ چھپدے رہے ہن۔

ایندے علاوہ تقریباً سارے سرائیکی شاعر ایں پرچے دی زینت بݨدے رہے ہن شروع دے کجھ شماریاں وچ عورتاں تے بالاں دے صفحے دی شروع کیتے گئے ہن عورتاں دے صفحیاں وچ محترمہ رفعیہ قمر تے بالاں دے صفحے وچ فضل حسین ذوقی بہوں کجھ لکھدے رہے ہے۔ نذیر علی شاہ دا ہک سفرنامہ وی شامل تھیندا رہیا۔ سرائیکی وچ اردو، انگریزی، فارسی زبان دا ادب ترجمہ وی کیتا گیا۔ انہاں ترجمہ نگاراں وچ ہن نعیم اربیلا، دلشاد کلانچوی، قاسم جلال، اسلم قریشی فدائے اطہر، شامل ہن۔ اناں لکھاریاں نے ناول، افسانہ، ڈرامہ تے بے اضاف سرائیکی وچ پیش کیتا۔

پچھلے ۲۵ سال دا جائزہ گھنوں تاں بجا طور تے ایہ گالھ آکھ سگدے ہیں جو سرائیکی نے زبان و ادب دی ترویج دی ترقی وچ بہوں نمایاں خدمت کیتی ہے اج دی خدمت دے ایں

جذبے نال سرشار ہے۔ جڈاں وی سرائیکی ادب دی تریخ لکھی گئی تاریخ نگار ایں پرچے کوں بھل نہ سگسی بلکہ ایں پرچے دے بغیر اساڈا ادب ادھورا نظر آندے۔ اساکوں ایں محسوس تھیندے جو جیڑھا خواب سئیں بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ نے ڈٹھا ہائی۔ اوں خواب کوں تعبیر ملدی پئی اے تے ہن اساڈی زبان و ادب کوں آپڑاں جائز مقام ملن دا ویلا بہوں نیڑے آگئے۔ انشاءاللہ

مقالات

و

مضامین

تحریر:۔ پروفیسر محمد سلیم ملک

کلامِ فریدؒ دے محاسن

سرائیکی دی حلاوت، روہی دی وسعت تے کہیں درویش دے فراقیہ لہجے کوں آپس اِچ ملا ڈِتا ونجے تاں خواجہ غلام فریدؒ دی شاعری وجود اِچ آندی اے۔ خواجہ فریدؒ سرائیکی دے نویکلے شاعر اِن جنہاں وحدت الوجود دا فلسفہ وی بیان کیتے۔ عشق و معرفت دے مضمون وی بدھن۔ انسانی حُسن کوں وی کئی رنگیں اِچ بیان کیتے نیں۔ ہجر دیاں کوکاں وی ماریاں نیں تے وصال دیاں لذتاں دا حال وی ونڈیے نیں۔ اُنہاں کتھیں روہی دے سناٹے وی ہِن تے برسات دی رِم جھم دی۔

عام طور تے ایجھا شاعر جیں کنیں آکھݨ واسطے ڈھیر کجھ ہووے او زبان دی نِک سُک کنوں بے پرواہ تھی ویندے۔ صرف خیال تے نظر رکھیندے۔ مضمون تے توجہ ڈیندے۔ زبان ہووے یا اندازِ بیان اُوں کنے ثانوی حیثیت اختیار کر ویندن پر خواجہ فریدؒ دی شاعری اِچ نہ صرف فکر تے فلسفے دے مضمون ملدن بلکہ اُنہاں آپݨے کلام کوں جاہ جاہ تے شعری محاسن دے گانھݨیں وی پوایِن۔ شعری محاسن او طریقے، حیلے تے وسیلے ہِن جنہاں دے استعمال نال شاعر دا کلام موثر تے مسرّت بخش تھی ویندے۔ گالھ سدھی دل وچ کھُب ویندی اے تے عرصے تائیں روح اِچ گونجدی رہ ویندی اے۔ خواجہ فریدؒ نے آپݨے کلام اِچ عام طور تے جیڑھے وسیلیں نال شعر کوں سونہڑا تے سچّا بݨاۓ او تشبیہ، استعارہ، کنایہ، تلمیح تجنیس، تضاد، لف و نشر تے حُسنِ تعطیل اِن۔ آؤ ہݨ اُنہاں دا ہک ہک کر تے ذکر کروں۔

تشبیہ

اد شعری حرفت اے جیندے وچ ہک شئے کوں ڈوجھی نال مماثل قرار ڈتا ویندے۔ مماثلت دی وجہ کوئی ایجھی خصوصیت ہوندی اے جیڑھی ڈوہاں وچ پاتی ویندی ہووے ایں نال سونہڑی شئے زیادہ سونہڑی تے کوجھی بی ڈی کوجھی بݨ ویندی اے۔ کلام

فریدؒ اِچ بے شمار تشبیہاں استعمال تھئین ۔ اے تشبیہاں عام طور تے فطرت دے مناظر کنوں ، آندین تھل مارو ، پھل پھلاری تے برسات تے ساونْ اُنہاں کوں سوہنْڑیں تشبیہاں ڈیندن تے جیں ویلھے اسیڈا شاعر اُداس تھی ویندے تاں اوندے واسطے جھاڑیاں تے بیایان ، پرندے تے زناور ، مظاہر تے موجودات غمیں تے ڈکھیں دے مظہر بنْ ویندن ڈوترے تشبیہاں ملاحظہ کرو ۔

یار فریدؒ کوں اینویں ساڑیو
جیں وین جلیا کوہِ طُور
زلف سیہ تھی نانگ ورا دھے
ڈنگ مریندے کاری دو یار
لُوں لُوں سیڑھیاں جاری دو یار

استعارہ ، تشبیہہ دی ٹکڑی تے سمٹی ہوئی شکل اے ۔ ایندے وِچ تخیل دی شدّت تشبیہہ توں زیادہ پاتی ویندی اے ۔ ہک شے دیاں ساریاں صِفتاں ڈوجھی شے کوں ڈے ڈِتیاں ونجن تاں استعارہ وجود اِچ آندے ۔ خواجہ فریدؒ نے جاہ جاہ تے استعاریں کوں استعمال کرتے آپنْڑے کلام اِچ بلاغت تے گہرائی پیدا کیتی اے ۔ استعاریں نال اُنہاندے شعریں اِچ قوت تے بیان اِچ چمک آندی اے ۔ ذرا اے شعر ڈیکھو ۔

عشق ہے ڈکھڑے دل دی شادی
عشق ہے رہبر مرشد ہادی
عشق ہے ساڈا پیر ،
جیں کل راز سمجھایا ،
اَبرو خوش تے مژگاں کیبر
ظلمیں پھوٹ ملا ندیاں ،

کنایہ شعری زبان اِچ او وسیلہ اے جیندے نال اجھے لفظ استعمال کیتے ویندن جیرھے آپنْڑے حقیقی تے مجازی ڈوہیں معنی ڈیندے ہوون ایں شعر اِچ پیرھا ہونْڑ بیان تھیسے " کوجھی رات اندھاری " اور رات وی ہے جیرھی چندر دے

بغیر گزر دی ہے۔ تے بدنصیبی تے بُرے مقسوم دے مفہوم اِچ وی ایہا رات استعمال تھئی اے

بِسک بھینوال دی لوڑھ لڑھایم
ہیں مُٹھڑی من تارہی وو یار
کوجھی رات اندھاری وو یار

تلمیح کہیں تاریخی واقعے، دیو مالائی قصے یا لوک کہانی دے کہیں کردار کوں استعمال کرݨ کوں آکھیا ویندے۔ شاعر اوں واقعے دی طرف اشارہ کر تے اگیتے لنگھ ویندے تلمیحاں اسیڈے تہذیبی ٹکڑے تے ثقافتی اکائیاں اِن۔ اے اسیڈے ماضی دے رستے دے اوسنگ میل ان جتھاں اسیڈی سوچ دا قافلہ پڑاؤ پیندے۔ خواجہ غلام فریدؒ دے کلام اِچ بے شمار تے بے محابا تشبیہاں استعمال تھیندن۔ او پیغمبریں دے معجزیں دی طرف اشارے کریندن۔ اولیاء اللہ دیاں کراماتاں بیان کریندن۔ نیک لوکیں دیاں عظمتاں یاد ڈویندن۔ روایتیں تے حکایتیں کوں ارک مریندن تے لوک کہانیں کنوں رنگ تے روشنی گھندن۔ ایں واسطے کلامِ فریدؒ اِچ جاہ جاہ تے پیچ دے پندھ، بھنبھور دی مسافت فرہاد دی فریاد تے مجنوں دی مجبوری دا ذکر آندے تے کتھائیں کلمۂ منصور آکھݨ دا حکم تھیندے۔

عاشق مست مدام ملاحی
کہہ سبحانی بݨ سلطانی
آکھ انا الحق تھی منصور

صنعت تضاد دے بیان اِچ ڈوں مختلف شئیں کوں کٹھیا رکھیا ویندے جیں ویں کالا تے چِٹا۔ نیک تے بُرا۔ روندا تے کِھلدا۔ خواجہ فریدؒ نے ایں صنعت کوں وی بہوں کوں موثر بݨا ڈیندن۔ استعمال کیتے تے سویر شام۔ ڈینہہ رات تے سوجھلا اندھار جیہے لفظ کٹھے گھن آ تے کلام تضاد پیدا کر تے خیال دا رنگ چوکھا کر ڈیندن۔ پر نرا لفظی تضاد وی کوجھا لگدے ہیں واسطے خواجہ فریدؒ معنوی خوشی ہنجوں تے کِھل دا بیان اور لے کریندن تے بعض دفعہ موسم دی رنگینی، ساوݨ دی برسات تے سہیلیں دی چھیڑ چھاڑ اُنہاں کوں زیادہ اداس کر ڈیندی اے۔

آئی موسم چیتر بہاراں

سینگیاں سرخیاں ملیاں یاراں
جوبن لہریں تار متاراں
ہک ہیں مفت ازاری دے

حسنِ تعلیل توں مُراد اے ہے جو شاعر کہیں شے دی کوئی وجہ ڈسے۔ پر اصل وجہ اوناں ہووے تے اصل تے اصل وجہ معلوم وی ناں ہووے۔ جیویں شاعر آکھے جو تارے ساوی رات میڈے واسطے جاگدے رہندن۔ پر تاریں دی ساری رات جاگݨ دی اصل وجہ وی معلوم کوئے نیں۔ ہیں طرح جدائی دے بیان اِچ خواجہ فریدؒ بعض دفعہ حُسنِ تعلیل کنوں وی کم گھندن۔

کوئل اغن تے پپیہے —— درد دل دے ونگاراں

لف و نشر اِچ کوئی شے پہلوں لپیٹی تے بعد اِچ کھولی ویندی اے۔ یعنی پہلے اوندا ذکر تے ولا اوندی تفصیل یا وضاحتی لفظ گھن آندن۔ ذرا اے شعر ڈیکھو۔

کتھ صحت ڈٹھم کتھ مرض ڈٹھم
کتھ چُست اتے بیمار ڈٹھم
کتھ مُلاں تے منصور ڈٹھم
کتھ چوب رسن تے دار ڈٹھم

صحت نال چُستی تے مرض نال بیماری دا ذکر اے۔ مُلاں نال چوب رسن تے منصور نال دار دا ذکر لف و نشر آکھیا ویسی۔ ہیں طرح خواجہ غلام فریدؒ جیں ویلھے کہیں منظر دیاں جزئیات بیان کریندن تاں آوازاں نال پورا ہک صوتی نظام بنڑں پے ویندے۔ ایں کوں یونانی زبان اِچ (ONOMAETOPOEA) آہدن۔ انگریزی تے اُردو شاعری اِچ ایندا کثرت نال استعمال تھیندے۔ سرائیکی اِچ خواجہ فریدؒ دے اے بیت ڈور دا آکھ تے خود سُنڑو۔

ہنڈرے پھیکن گیرے گھوکن
کھاں تے کھاں لونبڑ گوکن
گوہیں تشوکن ساںجھے پھوکن
ناگیں دی شوں شوں ہے یار

خواجہ فریدؒ ہفت زبان شاعر ان اِنہاں وچوں ہک علمی تے مذہبی زبان عربی ہے

ہِن واسطے او عربی دے لفظ تے محاورے ، حدیثاں تے قرآنی آیتاں آپنے کلام اِچ گھن آندن ۔ کتھائیں کتھائیں تاں پورا مصرع عربی زبان دا نکل آندے تے کتھائیں پوری حدیث قدسی چند منٹلیں اِچ بند کر ڈیندن جیویں جو، "میں ہک چھپیا خزانہ ہم ۔ میکوں خواہش ہئی جو آپنے آپ کوں ڈیکھاں ہس سانگوں اے ڈینا پیدا کیتی اِم ، ایں مضمون دا شعر ڈیکھو :-

کُنتُ کنزاً عشق گواہی
پہلوں حُب خود ذات کوں آہی
جیں سانگے تھیا جمل جہان

خواجہ غلام فریدؒ فارسی زبان دے وی رمز شناس ہن ۔ اُنہاں دے کلام اِچ فارسی دے آثار جاہ جاہ تے ملدن ۔ الفاظ ، محاورے ، اقوال تے کہاوتاں اُنہاں دے شعریں کوں قوت تے کاٹ ڈیندن ۔ بعض دفعہ تاں ہک مصرع سرائیکی دا تے ڈوجھا پورا مصرع فارسی زبان دا ہوندے ۔ اے طرزِ سخن امیر خسرو دی یاد ڈویندے جیں وِچ اُنہاں آپنی مشہورِ زمانہ غزل آکھی ہئی جیندے وِچ ہک مصرع ہندی اِچ تے ڈوجھا فارسی اِچ آکھیا ہانے ۔ امیر خسرو دی اوں غزل دے ڈوں شعر ملاحظہ فرماؤ ۔

شبانِ ہجراں دراز چوں زلف و روزِ وصلش چوں عمر کوتاہ
سکھی پیا کو جو میں نہ دیکھوں تو کیسے کاٹوں اندھیری رتیاں
چوں شمع سوزاں چوں ذرّہ حیراں ز مہر آں مہ بگشتم آخر
نہ نیند نیناں نہ انگ چیناں نہ آپ آویں نہ بھیجیں پتیاں

امیر خسرو دے ایں تجربے کوں "ریختہ" آکھیا ویندے ۔ خواجہ فریدؒ نے ایں روایت کوں سرائیکی اِچ ورتیے ۔ ایں کوں اساں شاید "سرائیکیہ" آکھسوں ۔ بہر حال اے ڈوں شعر ملاحظہ کرو :

دلے دارم پسے آوارہ طبعے وحشت آرائے
نہ چوں بارسے پرد چل دے بیاباں دشت رُلوائے
عشق عارض رنگین چوں لالہ داغ ہا دیرینہ
کیتیاں ہن دل اندر جاہیں کڈیں رب یار ملوائے

خواجہ فریدؒ دی شاعری دی ہک نمایاں خصوصیت اُنہاں دا صوتی آہنگ اے۔ او لفظیں دا انتخاب تے ترتیب اینویں رکھیندن کہ اُنہاں کنوں موسیقی جھلکدی نے جھا نکدی اے۔ بعض دفعہ او ڈوں ڈوں قافیے کٹھے کر ڈیندن تاں جو ترنم تیز تھی ونجے تے گھنگرو دیر تائیں وجدا رہ ونجے۔ اُنہاں دی ہک کافی دے قافیے ہیں طرح دے ہن۔ "چھٹیاں چھٹیاں۔ اُٹھیاں اُٹھیاں لٹیاں لٹیاں، مٹھیاں مٹھیاں۔ تے بعض دفعہ اُو ہکے حرف کنوں شروع تھیوݨ آلے لفظیں کوں کٹھا کرتے تجنیس سرحرفی دی خوبصورت مثال پیدا کر ڈیندن۔ ان شعریں دے صوتی آہنگ تے غور کرو:۔

چکوے چکویاں اغن پپیہے
کوئل مور پچھو تے چیہے

یا

گج گج گاجاں گجن رسیلیاں
وقت سنگار سہاوݨ دے

مُکدی گالھ اے ہے جو کلام فریدؒ شعری محاسن نال پوتا پے۔ اسیڈے لکھاری آ پݨی آلس تے گھن سائیں دی عادت چھوڑتے ایندا وقت نال مطالعہ کرن تاں کئی شعری جواہر لبھ سگدن۔

نعیم الدین خرم بہاولپوری

کافی

دشمن تاں ڈیندن اینویں لا
پھٹکیاں نہ چا بھڑکیاں نہ کھا

کملا نہ بھتی ڈر رب کنوں
کجھ تاں ڈسا کہیں گال ہے
تتر دی سطے پر کوئی ڈوہ تاں ڈے
دھوتیاں تاں خرچ تے لا ڈکھی
ہن دے وچ ہے سبھ چنگی
توہاں خوشیاں نت لیندے ہن
ایہے لطفے آن بکھیندے ہن
میں جیواں گھن گھن تیڈا ناں
میں اصلوں گنگا ڈاند تاں
ہتھاں تاں میں ہنہیں مار دی
توڑیں نہیں کہیں کار دی
نا رول تے نہ خوار کر
عتبار کر عتبار کر
قسمت جوہیں تے کاوڑی
جاتس جو ہے لے پاوڑی
توں باجھ ساتول یار دے
ہم سول ناسیں تار دے
لیندا نہ مول سنبھال ہیں
اکھڑیا وی خرم نال ہیں

ڈھنڈریاں نہ گھت دھاندل نہ تا
اینویں اجائی دے لا نہ لے
بت پت نہ کر گیتاں نہ کھا
بھانویں ہائی تے بھانویں کجھ نہ ہئی
ڈو ڈو نہ کر جگ نہ کھلا
بانساں کوں بھاہیں لا ڈیندے ہن
تیکوں تیڈی جا میکوں میڈی جا
توں کھاریں ونج تے بے دا ہال
چوبھاں توں چوبھاں نہ وسا
پر گال ہے یار و یار دی
کٹی بک تاں ہیں جیہیں تنگول آ
نا شول ناسیں تار کر
ہن سارے دھوتیاں دے پنا
گھر موں نجھ کھلدی آ وڑی
جو وس لگیس گئی رت روا
بھاندا نہ ہار سنگار وے
تحفتے نہ کڈھ گھنڈیاں نہ چا
چھپدا نہ حال حوال ہیں
جو تیڈے ناں تے گے وکا

تحریر:۔ پروفیسر زوار حسین

پنہاج دا اِک کردار "رحیماں"

کہیں وی ناول دے پلاٹ دی طرحاں اوندے کردار وی اہم ہوندن۔ ناول دے پلاٹ کوں اگوں تے ودھاوݨ دی ذمہ داری کرداراں دی ہوندی اے۔ ناول دے وچ جیہڑے لوکاں دا ذکر نظر آندے اُنہاں کوں کردار آہدن۔ اوں ویں تاں بہوں سارے کردار ناول اِچ کم کریندے نظر دِن۔ پر ہر کردار دی اہمیت ہِکو جیہی نی ہوندی۔ کوئی کردار زیادہ اہم ہوندے تے کوئی کم۔ زیادہ اہم او کردار ہوندے جیہڑا اساکوں زیادہ متاثر کرے تے ناول دے اندر زیادہ کم کریندا نظر آوے۔ ناول دی وی ہِک دُنیاں ہوندی اے جینویں جو ساڈی اے دُنیاں، ایں دُنیاں دے اندر لوکاں کوں زیادہ متاثر کرݨ آلا آدمی زیادہ شہرت حاصل کر گھندے تے لافانی تھی ویندے۔ اینویں ناول دے اندر بعض کردار اہم تے متاثر کرݨ آلے ہوندن تے ناول دی دُنیاں دا لافانی تے نہ مرݨ آلا کردار بݨ ویندن۔

"رحیماں" ناول دا لافانی تے نہ مرݨ آلا کردار اے۔ ایں ناول دی ہیروئن رحیماں ہے یا زرینہ اے تحث میڈے موضوع توں خارج اے۔ البتہ ساڈے وسیب دی بھرپور عکاسی جیہڑا کردار کریندا محسوس تھیندے او رحیماں دا کردار اے ایں ناول اِچ ڈُوں زنانے کردار بہوں اہم ہن، رحیماں تے زرینہ۔ نذیر احمد دہلوی دی طرحاں ایں ناول اِچ وی کُجھ کردار مصنف دے من بھاندے ہن تے کُجھ اَݨ بھاندے۔ تے رحیماں ناول نگار دا من بھاندا کردار اے۔ ناول کوں پڑھن توں بعد محسوس تھیندے جو رحیماں دا کردار اوں کھڑے پاݨی آلی کار اے جیندے وِچ حرکت نی ہوندی۔ تے زمانے دی اُتھل پتھل ایندے وَس دا روگ نی۔ پر گہری نظر نال ڈیکھا ونجے تاں پتا لگدے جو وقت دے بدلݨ نال کردار اِچ وی تبدیلی نظر دی اے۔ عمر دے ودھݨ نال "رحیماں" دے کردار اِچ پختگی آویندی اے۔

'رحیماں' ماپیو دی کلھی دِھی ہئی، پر اوندیاں عادتاں خراب نہ ہن۔ اوندی کم کرݨ دی عادت اوں کوں ہمیشہ عزیز رہی۔ ملک نتھے آپݨے سوتر ملک جندو کوں آپݨی دِھی دیاں جیہڑیاں تعریفاں

کرتے سُنڑایاں ہن اے۔ ریماں دے نال ساڈی دھرتی دی ہر دھی دی تعریف اے تے اوندیاں خوبیاں
ہن۔

"میڈی دھی ڈاڈھی سیانڑی ہے کاکا! بہوں سُگھڑ ہے۔ میڈی گھر دی گھرڑی دی باتھہ بیلی
ہے۔ جواناں جتی کم کریندی اے۔ اتنیاں ساریاں گائیں کوں چراونڑ، کھولنڑ، بدھنڑ، ڈوھنڑ سب
کجھ اپنڑا آپ کریندی اے۔ اللہ سائیں میکوں دھی دی ڈھیڈی اے تے پُتر دا پُتر"۔

خدمت کرنڑ ساڈے وسیب دی عورت دا اعزاز ہے تے وعدہ کیتس جو!۔

"میں وی پانھی بنڑ تے گزر لیساں۔ زندگی دے سارے سُکھ تیڈے ناں توں قربان کر ڈیساں
نذر۔" تے ریماں ڈل ایں وعدے کوں سچا کر ڈکھایا۔ او ہمیشاں نذر دی پانھی بنڑ تے رہی تے اپنڑی
جوانی کوں نذر دے نال لا ڈیتس۔ ریماں ایں گھر کوں ٹھاڈھلیں بخش ڈتیاں تے بقول مصنف:۔
"او سوہرے دی بیو جتی خدمت کریندی اپنڑے ڈیر فضل دی بھینڑ وانگیں اُل مُکل کریندی۔" خدمت
کرنڑ ریماں دی عادت ہے تے اوندے کردار دی عظمت اے۔ فضل دی شادی دا موقع ہووے یا اپنڑے
سر دے سائیں دی خدمت، سوہرے دے گھوٹ دی غلامی ہووے یا نویں نویلی کنوار دا کم، ریماں کھل
ہس تے کریندی نظر دی اے۔ تے ریماں دے کردار دی اے خوبی اتنی پختہ اے جو او ملک نبو تے
رشید خاں دے دل و دماغ تے چھا ویندی اے۔ ایہہ وجہ اے جو ملک نبو آخر وقت تائیں ریماں
دی وفاداری تے خدمت کوں نی بھلا سگیا۔ تے رشید خان اوں کوں اپنڑی بھینڑ وانگیں سمجھدا۔ تے ایہہ
خوبی ساڈے معاشرے دی عورت دے کردار دی اے۔ جو او اپنڑا ہر سُکھ چین اُجاڑ تے اپنڑے سِر دے
سائیں کوں سکون ڈیسی، خود گرلاسی ودی، نوکر بنڑ تے گزر لیسی دوہی ڈکھاں دے منہ زور طوفان
اِچ توڑیں جوا ونڈی ہیڑی گھمنڑ گھیر اِچ پھس ویسی پر او اُف نہ کریسی۔

ریماں دے کردار دی ڈوجھی خوبی ربّ دی رضا تے راضی رہنڑ ہے۔ تے جیکوں اُساں
ایں کردار دی کمزوری وی آکھ سگدے ہیں۔ جیہڑے ویلے ریماں دے پتے نذر، نزرینہ نال
ڈوجھی شادی کر تے ریماں کنوں اکھیں پھیر گھندیاں تے ریماں کوں ایں گھر اِچ کمو رانی بنڑ تے رہنڑا پوندے
تاں او دل اِچ لکھ دلیلاں دے باوجود حالات دے اگوں سر جھکا ڈیندی اے تے آپ مہانڑی آہدی
اے "چنگاں مالک اے، جے تیڈی ایہو مرضی اے تاں میں تیڈی مرضی تے راضی ہاں۔"
ریماں کوں جھکنڑ دا ڈا تاں آندے اکڑنڑ دا ڈا نیسی آندا۔ ریماں حالات دے ہتھوں

مجبور تاں تھی سگدی اے پر حالات کوں اپݨی مرضی مطابق ڈھال گھنݨ دی کوشش ایں کردار اچ بہوں گھٹ نظر دی اے۔

اے ٹھیک اے جو ریحاں حالات کنوں مجبور تھی تے اپݨا سر نوا ڈیندی اے پر نا اُمید نی تھیندی۔ تو ڑیں جو اوندے اتے ڈکھاں دے پہاڑ ترٹ دے رہیے تاں وی اوں حوصلہ نی ہاریا تے زندگی تے موت دی جھک تاݨ دا مقابلہ وڈی دلیری نال کریندی رہئی۔ ایں طرحاں ریحاں ہک بہادر عورت دے رُوپ اچ نظر دی اے۔ اگرچہ کہیں کہیں ویلے او خُدا تے اوندے حبیب کنوں دُعا منگدی اے جو اوندے ڈینہہ تھوڑے تھی ونجن پر زندگی کنوں اوندا دل اُچاٹ نی تھیندا تے او ویلے آس نی تھیندی۔

ریحاں دے کردار دی چوتھی خوبی اوندا صبر، مستقل مزاجی، وڈیاں دا احترام تے عزت دا جذبہ اے۔ زرینہ دے ننڈر تھیوݨ تے اوندا سوہرا اوں کوں نذر دی شادی دی اجازت گھنݨ آیا تاں ریحاں سوہرے کوں خالی ناں ولایا۔ نتے بھانویں سانول دے رشتے دی گالھ ہئی ریحاں اے آکھ تے "تُساں ہا لک ابو دے چاچا" نظراں نلوں تے کیتاں۔ نذر اوں کوں زرینہ دے آکھݨ تے مرݨ دی مار ڈیوے تے گھروں نکلݨ دا حکم سُݨایئے تاں ریحاں دا ایہو جواب ہا جو میڈا سوہرا آ ونجے ہیں اوں کنوں پُچھ تے ڈیساں۔ زرینہ نذر اوندے ناں تے کاتیاں مریندے رہیے پر او صبر کریندی نظر دی اے۔ بعداں نذر اپݨے گناہاں تے زیادتیاں دی معافی گھنݨ ریحاں کنوں آیا تاں ریحاں آکھیا۔" اپݨی قسمت دی کاݨ کوں میں تیڈا قصور کیویں آکھاں۔" تے آخر جیہڑے ویلے نذر ڈٹھا جو ریحاں اوں کوں معاف نی پئی کریندی تاں اوں سانول دا واسطہ ڈِتا تاں ریحاں جیہڑا جواب ڈیندی اے او غور دے قابل اے۔" توں اوندا ناں وی نہ گھنیں ہا تاں وی میں تیڈے تُرہ آوݨ دا بھرم رکھیندیاں ہویاں تیڈے نال ضرور چُلاں ہا۔" ریحاں دے کردار دیاں ایہہ خوبیاں تے چنگایاں اوں کوں عظیم کردار بݨا ڈیندن تے قارئین کوں ایں کردار نال ہمدردی تھی ویندی اے۔

ریحاں دا کردار خلوص، وفا تے شرافت دا پیکر محسوس تھیندے تو ڑیں جو آوں دے سینگی کوں گھروں کڈھ ڈِتا پر اوں اپݨی وفا تے شرافت اتے بُرائی تے بے وفائی دا پچھانواں وی نہ لوݨ ڈِتس۔ ہسپتال اچ اوں جیہڑی سوہرے دی خدمت کیتی تے وَل اوں کوں رشید خاں دے گھر گھن تے آئی او اوندی وفا تے خلوص دا منہ بلیندا ثبوت ہے۔ ریحاں سولاں سال گھر توں باہر گزارے بھاپݨے سر دے سائیں نال وفا داری تے خلوص تے حرف نہ آوݨ ڈِتا۔ تے ایہہ گالھ اوں نذر کوں

دی آکھی۔ توں بے وفا ستی سگدیں تاں رحیماں ناں اج وی اوہ دیں اے۔ ایہہ تاں توں ہا ویں نذر، جو میکوں ذال نہ کر جا تو...... پر میں تاں ساری حیاتی لوکاں دے دڑاں تے رلن دے باوجود تیکوں آپنے سر دا سائیں سمجھندی رہی آں، تے ہمیشاں سمجھندی رہساں۔" آپنے سر دے سائیں نال ہر حال وچ محبت کرن ساڈے وسیب دی عورت دی او خوبی اے جیندے اُتے اساں جتناں فخر کروں تھوڑا ہے۔

رحیماں دا کردار مجبتاں، خلوص تے سچائیاں آلا کردار اے اول کوں نذر تے زرینہ توں تیں جو بہوں ڈکھ ڈِتے پر اوندے منہ کڈاہیں بددعا نہ نکلتی۔ انتقام دا جذبہ رحیماں دے کردار اچ اصلوں نظر نی آندا او چاہندی تاں سوہرے کوں ہتھ اچ کر کے زرینہ تے نذر کوں اُنہاں دی زیادتیاں دا مزہ چکھا سگدی ہئی پر رحیماں ایں نہ کیتا۔ رحیماں دی شرافت تے ایمانداری کنوں رشید خاں اِتنا متاثر تھیا۔ تے اوندے اُتے اتنا اعتماد کریندا ہا۔ جو آپنیاں ڈو ہیں جوان دِھیاں رحیماں دے کٹھے بغیر کہیں حیل و حجت بھیج ڈِتیاں۔

ناول کوں پڑھ تے محسوس تھیندے جو رحیماں دل دے ہتھوں مجبور اے۔ تے اول اخیری وقت تائیں نذر تے وستی دے واسیاں کوں نی بھلایا۔ جڈاں آوندا سوہرا رشید خاں دی کوٹھی تے پندرھاں ڈیہنہ گزار تے گھر ونجن لگا تاں نوہہ کوں سڈ تے آکھیُس پتر میں تیکوں گھنن آساں تاں رحیماں دا جواب ہا۔ " وستی واسطے توں تے جو ڈاڈھی موجھ آئی اے پر میں کائے نہ ویساں۔ میڈے ونجن نال تہاڈی نوہہ پتر تہاڈے نال خامخواہ جھیڑا پا چھلیسن۔" اُنہاں گالھیں اچ درد دے نال نال وستی دے واسیاں نال اُنس دا اظہار تھیندے۔ ہک بئی جا تے جیہڑھے ویلے سانوں وستی اچ ڈاڈے کوں بجھا تے ڈِلیا۔ تاں ما اوں کنوں پچھیا۔ " وستی دا کیا حال ہا؟ " تے ایندے وِچ وستی دو ولن دی ہک تانگھ اے، تے عورت دی مجبوری اے۔ جو مرد دی قربت کنوں بغیر نی رہ سگدی تے اوندی جسمانی کھاون لگ پوندی اے۔ عورت دھرتی دا نگ اے جیندے اُتے اگر ڈھیر سارا عرصہ بیج سٹ تے اوں کوں پانی نہ لایا ونجے تاں او بانجھ تھی ویندی اے۔ اُتے بنجر بن ویندی اے۔ تے چیکڑی گالھ جو عورت ہر عورت دی کار رحیماں دی بعض جہیں تے جذباتی تھی ویندی اے۔ اوندا اے جذباتی تھیون اگر چہ حق اے پر اوں کوں فائدہ نی ڈیسکدا رحیماں اپنی محبت دا ...نازہ ڈیدھی اے تاں اوندے اندر دی عورت جاگ پوندی اے تے نذر تے ناں کرن سجدے ...رن آلا اج نذر کوں روایتی عورتاں آلے میہنے تے طعنے ڈیندی اے۔ حد میں کوئی آدھلی نسبتی ہیڈ

ہتھ نی آئی تے نہ میڈا وتہ ٹکا بھری ..... ایہہ حال اے ہک چور ڈوجھا ڈگے دا زور۔ عورت ہر شے برداشت کر دیندی اے پر پیار کیتیا نی ڈیکھ سگدی تے اوندے ہتھوں پیر توں حکمت ویندی اے۔ اوندی سوچݨ دی قوت مفلوج تھی ویندی اے ایہو کجھ رحیماں نال تھیا جو اوں زرینہ تے نذر کوں کٹھا ڈیکھ تے جذباتی تھی گئی۔ ایندے نال نال رحیماں عام عورتاں دی طرحاں شکی مزاج وی اے۔ نذر اوں کوں اپݨے بے گناہی دے لکھ یقین ڈیوائے پر رحیماں کوں یقین نہ آوݨا ہا نہ آیا۔

تے آخر رحیماں ہک آفاقی کردار دے روپ اِچ ساڈے سامݨے آندی اے۔ اوندا ڈکھ کل جہان دا ڈکھ بݨ ویندے تے او ساڈے وسیب دی ہر مظلوم عورت دی نمائندگی کریندی نظر آندی اے اوندے نزدیک مرد عورت کوں کمزور سمجھ تے اوندے اتے ظلم کرݨ اپݨا حق سمجھدن۔ "ایں جہان کنوں کوئی نرالا کم تاں نہ کیتا نذر! فیہاں تے پہا جیں پوندن اُنہاں نال ہمیشاں تے اے حشر تھیندے آندن۔ تے قیامت تائیں تھیندے رہسن۔" تے اصل اِچ اے ساڈے وسیب دی ہر مجبور عورت دا کرلاٹ اے۔ جیہڑا مصنف رحیماں دے کردار نال اساں توݨیں پہنچائے۔

رحیماں بعض جہیں تے اوں سگھڑ سیاݨی دے کردار اِچ نظر آندی اے۔ جیہڑا کہیں کوں ڈکھاں ڈیکھ سہہ نی سگدی۔ جیہڑے ویلے فضل تے اوندے ذال زرینہ آپت اِچ رسیماں جگالی بیٹھے ہوندن تاں رحیماں اُنہاں کوں وڈے پیار نال سمجھدی اے۔ "تُساں حیاتی ساری کٹھی گذارݨی اے اپݨیاں باتاں کوں منتریں نال اتنا کوڑا نہ کرو بݨا ڈیہہ ہک ڈوجھے دی گالھ نہ سہہ سگو۔" تے ول زرینہ دو منہ کر تے آہدی اے۔ "تیکوں کوئی اوکھ تھیوے ماں توں میکوں ڈسایا کریں جو تیڈی وڈی بھیݨ ہاں پئی۔" کتنا خلوص، اُنس، ہمدردی، پیار، محبت ہے اُنہاں گالھیں اِچ تے ایہہ خوبیاں رحیماں کردار دا وڈا حصہ ہن۔ مصنف دے مطابق عملی زندگی محبت دی زندگی کنوں بہوں مختلف ہوندی اے۔ عملی زندگی اِچ ناز نہورے اتنے کم نی آندے جتنے اصول ضابطے، آہر، عزت، احترام تے فرماں بردار کم آندن۔ تے ایہاں ساریاں خوبیاں رحیماں دے کردار اِچ پاتیاں ویندن۔ پتا ہوں ہیں ایں کوں شروع اِچ لافانی کردار آکھے۔

غزل

ہُن یے جھیڑے جو دل میڈے کوں غمخوار نظر دے
کیا ظلم ہے گھن تیرا وہے مار نظر دے

ہُنڑ ساکوں جُدا کرتے ڈکھاوے چا زمانہ
جیں پاسے بھنویندا ہاں نظر یار نظر دے

مجبور تربیت دی ترمدی ہے جِتھاں رُت
لوکاں کوں حُسن دا بازار نظر دے

نادان ہے بھولا ہے تے محروم ہے دل توں
جیں سمجھے جو کوہ طور اُتے یار نظر دے

تلوار نظر دی جو کرے وار کڈاہیں ،
گردن کوں نویندن چا پرستار نظر دے

ڈِہدا ہے جھڑا میکوں او بیساختہ آہدے
ایہہ شخص محبت دا گنہگار نظر دے

رَبّ پار بچاوے جو سیاہ رات ہے سرتے
دریا کوں وی ڈِہدا ہاں تاں اج پار نظر دے

نقوی ہیں اُساں رند تے بدمست شرابی
نقوی اُساں رہندے ہیں طلبگار نظر دے

ترجمہ!

شفیق الرحمٰن

ترجمہ:۔ سجاد حیدر پرویز

ڈرپوک

اِتّی ڈیہاں بعد ہیں اج سویرے موٹر سائیکل کوں ہتھ لایا۔ اُوں کوں چلیندے ویلے ہیں چھڑکی بھری سرّو، اُدھرا بگوم تے بیٹھے اکھیں ساہمنے دے تاکڑیاں دو مڑ گیاں۔

اج توں کئی ورہیوں پہلیں دا ہک واقعہ میکوں یاد آ گیا۔ بہاروانجھی ہی رنگیل سویر ہئی، گُلاب دے پُھل رتے انگر شئی تھی چکے ہن۔ تریڑ دے چمکدیں قطریاں نال ہر پاسے موتیاں دا مینہہ وس چکیا ہا۔ رنگے برنگے پکھی سُر دیاں بیٹیاں وچ جیندے پئے ہن۔ ہوا دے ہلکے ہلکے جھولے ڈنگو ڈنگ دے خشبوئیں کھنڈیندے پئے ہن۔

جیڑھے ویلے میں تے ہک گگے دالیں تے نیلے اکھیں آلی بکی جہیں گُڈی، اساں ڈوہیں ڈاکٹر صاحب دی موٹر سائیکل چلا ڈتی ہئی، اُوں ڈینہہ اساکوں موقع مل گیا۔ اختر مہینے کھن توں میٹھا نک وچ دم کیتا ہویا ہا۔ سویر شام اُٹھدے بہندے بس ہکو لفظ رہ گیا ہا۔ جیندا اوہ ورد کریندی راہندی ہئی، توں ڈرّو ہیں۔ توں ڈردیں۔ توں ایہہ ہیں توں اوہ ہیں۔

کئی واری اوں کوں آکھیوم جو بھئی میں سبزو نی ڈردا۔ بھلا سائیکل تاں چلا ای گھنداں۔ پر موٹر سائیکل کیویں چلاواں۔ چلاون تاں ہک پاسے رہیا میں تاں اوں کوں ہلا وی نہیں سگدا۔ نہ ایہہ پتہ اے جو چلاون کیتے کیہڑی کلّ بھیرنی پوندی اے تے جے رڑ پوئے تاں رکیندے کیں نال ہن۔ او میکوں چنگھڑا کرائیں آہدی اے "ڈاکٹر صاحب تاں روز چلیندن۔ چلاون سکھ کیوں نوہے گھندا؟" میں آہداں "کوئی سبق ہووے تاں یاد وی کر گھناں۔ اوہ تاں ہینڈل اپڑ ہک ڈٹھی جہیں سرپیندن تے پھٹ پھٹ دی آواز آون لگدی اے۔ وت نجاں اوہ کیا چھک ٹرک کریندن جو ڈہیدس ای ڈہیدیں موٹر سائیکل ہوا تھی ویندی اے۔"

وت آکھیا ویندا "توں ایہہ سبھو کجھ کیوں نوہیں کر سگدا، بس ڈر دیں تاں!"

بیں ترہ لا پیندا جو " ہاں موٹر سائیکل جیڈے تاں اساں خود بیں وڈے تھیسوں" تاں سائیکل چھوڑ پوری موٹر چھینڑے راہسوں۔ بھل کہیں اساڈے بالاں کوں موٹر سائیکل تے چڑھدے کہیں ڈٹھے ؟ ایندے دلدے وچ ہک صورت ڈکھائی ویندی۔ ہک موٹر سائیکل کوں ہک چھوار ریلائی ویندے تے ہک چھوہر پچھوں بیٹھی اے۔ میں بہوں آہدا جو ایہہ صورت خیالی اے۔ ایویں شیں چمک ڈتی اے۔ پر ولدا اوہو ملدا۔ بس ڈردے ہیں تاں۔"

اختر دے آکھن تے میں قسمو قسم دیاں بے وقوفیاں کر چکیا ہم۔ اساں ڈوہاں صلاح کرتے اپنے دی سنہری گھڑی بھوہیں وچ ہا ڈتی ہئی۔ اختر دا خیال ہا جو بوٹے وچ پہلے تاں نکیاں نکیاں گھڑیاں لگسن۔ وت ٹائم پیس لگسن تے جیہڑے بوٹے وڈا تھی کرا ہیں وت بن ویسی تاں کلاک لگسن۔ پر ہک مہینے دی راکھی تے پانڑیں شانڑیں ڈیون دے باوجود دی کجھ نہ تھیا۔

وت اوندے زور بھرن تے میں بہادری ڈیکھالن سانگے اپنے سیٹس دی بندوخ چلا ڈتی۔ جیڑھیلے بندوخ چلی تاں میں کتھا ہیں ڈھٹھ تے بندوق کتھا ہیں۔

نتیجہ ایہہ نکھتا جو میڈے کنیں غلیل تک کھسیج گئی۔ اختر آہدی ہئی جو جیڑھی شئے زناور کوں وہج کرا ہیں بگدی اے اوہ سالم بندوخ ہوندی اے ایہہ گولی وولی ایں ویں بناوٹی گالہیں ہن۔ اوں ڈیہنہ بندوخ چلاون تے کجھ دی ثابت نہ تھی سگیا ایہہ ضرور تھیا جو بندوخ چلن تے گولی نجان کتھائیں۔ البتہ ڈیو میاں چھت تے (جیہڑے شیٹت بلی نال بھڑ کرا ہیں چھت تے ڈھپ سیکندے بیٹھے ہن۔) ٹپ مار کرا ہیں اٹھے تے نال رکھے ہوئے پانڑیں دے ٹپ وچ ڈھٹھے تے اتھوں چو کرا ہیں روشندان وچوں تھیندے ہوئے۔ سدھے کوٹھے وچ ان ڈھٹھے جتھاں آپاں دے پاس تھیون دی خوشی وچ پارٹی تھیندی پئی ہئی۔ اللہ جانے انہاں دے سنگتانیاں تے کیا گذری۔ آپاں جہان ایڈے مزاض نخیاں جو بس۔ انہاں دے سیٹیاں وہاون آلے رنگ برنگے پکھی ڈر کرا ہیں چھڑ گئے تے اوہ کمبخت طوطا تاں ایں ویں دبک گیا جیویں ڈیں مر گیا ہووے۔

وت بگوڑا اند ہک ہفتے تونڑیں اساں ہک کتاب وچ ان گنت پریاں دے کہانیاں پڑھیاں تے اختر دے آکھن تے ساری رات اساں ہیلیں دے بوٹیاں وچ بہرا ڈے نیندے لنگھا ڈتی۔ اساں اتھاں پریاں اپڑن گئے ہاسے۔

اختر دے ہتھ وچ پریاں کوں اپڑن کیتے ہک چھوٹا جیہاں بجال ہا جیندے نال اساں تتلیاں

اپڑیندے ہاسے، اساں پیریں تے پیر رکھدے بھرا ڈیندے رہو سے۔ جیہڑے ویلے چندر نکھتا تاں اساں ہیٹے وی محتاط تھی گیو سے اُوں رات میکوں ڈاہڈا ڈر لگا۔ ٹھڈی ہوا دے جھونیاں نال میکوں جھلاں آندیاں پیاں ہن جیڑھے ویلے اساکوں ککڑ دی بانگ سنڑیجی تاں آپنے کوٹھیاں وچ ونج لُکئے۔ سویرے اساکوں کھنگ تھی گئی تے نزلہ وی۔

ہک ڈیہنوار پچھلے پاہر اساں باغ وچ کھیڈدے پئے ہاسے۔ ہک وݨ دے تلے منشی جی نماز پڑھدے پئے ہن۔ اختر تے منشی جی دی آپت وچ لگدی ہئی۔ اختر بولی۔ "جیڑھے ویلے کوئی بندہ نماز وچ ہووے تاں کوئی اوندا کجھ وی نی وگاڑ سگدا۔" "کیا مطلب؟" ایہہ گالھ میڈی سمجھ وچ نہ آئی۔ بولی۔ "ہݨ ایہہ جیہڑے منشی نماز پڑھدے پئین۔ جے کر توں ایں دے کن ٹکن تاں سر وی نوہی پٹ سگدا۔"

میں آکھیا "ٹک سگداں"۔ اوہ بولی۔ "کائینداں" میں نہ مینوم۔ چھیکڑ ٹکی جو جیہڑے منشی جی ایں دا ری نیت بدھن تاں میں اُنہاندا کن ٹکیاں۔ شرط وی لکھی۔ اختر بھج کراہیں چاچے اَبّے دی شکاری کاتی وی چا آئی۔ میں مضبوطی نال ایڑی تے تاڑ وچ بہہ گیوم، منشی جی سجدے وچ گئے۔ ہݨ جو اوہ بیٹھے تاں بھج کراہیں میں اُنہاندا کن مضبوطی نال اپڑیا تے کاتی وہا ڈتی۔ اڈے کن ہے جو ٹکیندا ای نہیں۔ میں ہاں جو زور لائی پیاں۔ کیا مجال جو منشی جی ذرہ وی ہلے ہوون۔ اوں ویں دے اوں دیں پڑھدے رہئے۔ اختر دے ٹنکاریاں تے ڈو چار نوکر بھجنے آئے۔ میں جو ڈیہداں تاں کاتی پھٹی اپڑی ہوئی اے۔ نوکراں کوں ڈیکھ کراہیں اساں اُتھوں بھج پئے۔ کئی ڈیہاں تونڑیں میں ایہو سوچیندا رہیوم تے ڈر دا رہیوم جو جے کر کاتی دی دھار منشی جی دے کن تے پھر ویندی تاں سچی مچی اُنہاں دا کن میڈے ہتھ وچ آ ویندا تے وت رت وی نکلدی۔

وت ہک ڈیہنہ اساں آپاں نال منڈوے گئے۔ جتھاں اساں مکھ بازی دی ہک فلم ڈیکھی۔ اختر کوں مکھ بازی بہوں بھائیس۔ گھر آ کراہیں آکھن لگی۔ "آ بھڑوں" میکوں انہاں ڈیہاں بخار آندا ہا۔ اوہ سارا ہسالا پہاڑ تے رہ آئی ہئی۔ ایں وریں رتی تھئی ودی ہئی جو بس۔ پہلے تاں میں ٹال مٹول کیتی جو بھلا ہک چھوہر نال کیا بھڑساں۔ اوہ آکھن لگی۔ تو ڈریں۔ خیر مکھ بازی تھئی۔ اُوں آپنڑیں ہلکے ہلکے تیز ناخناں نال میڈے گلہیہ ڈلو نڈر چاتے تے جیہڑے ویلے میں کوں پرے دھک سٹیا تاں اوں بھج کراہیں میڈی وینی تے ایڈے زور دا چک پاتا جو ہݨ تونڑیں

نشان باقی اے۔ وت جو رنی تاں۔ چپ کراون او کھا تھی گیا۔ میں آنیڑاں میکینو دا سیٹ آڈنا۔ تنرہاں دے سارے کھریپ چاکلیٹ توں نکھتے ہوئے مورناں۔ ٹکیاں۔ جو میڈے کول ہے ہا سبھ کجھ اوں کوں ڈِنا تاں اوہ چُپ تھئے۔

میں کجھ ایجھاں ڈِرداں کائینا ہم ہک تاں میکوں اختر دے روز ڈیہاڑی دے جِناں دے قِصیاں مار مُکایا ہا۔ سویرے توں شام تونڑیں میکوں ونکی ون دیاں کُوڑیاں سچیاں کہانڑیاں سُنوانی رکھدی ہئی تے میں یقین کر گھندا۔

ہک واری رات دے بارہاں وجے ہوسن۔ سَب ڈوجھے شو وچ گئے ہوئے ہِن۔ اساں ڈوں کوں اُستانی جی پڑھا کھا ہیں پئے ہِن۔ کوٹھیاں وچ ڈر لگدا ہا۔ اساں برآمدے وچ بیٹھے ہاسے۔ باہروں وڈے زوریں دا مینہہ وسدا پیا ہا۔ کھمن دی کھمدی پئی ہئی۔ بدل گجدے پئے ہن۔

اختر ہک کہانی شروع کیتی۔ آکھیوس۔ " اندھاری رات ہئی تے اُجاڑ جنگل وچ ہک گاڈی دی بندی پئی ہئی۔ بھوں زور دا مینہہ وسدا پیا ہا۔ ہک لمبے جہے ڈرا کلے ڈبے وچ صرف ڈوں بندے بیٹھے ہِن۔ "

میکوں ڈر لگن لگیا۔ ایہہ اختر کڈا ہیں خامخواہ ایجھیاں گالھیں کریندی اے۔ بھلا گاڈی دا ڈبّا ڈرا کلا کیویں بن گیا۔ میں سوچن لگیا ہُنہ شیت ایہو تھیس جو ہک بندہ ڈوجھے دی پھینٹی لیسی یا چلدی گاڈی توں باہر دھا سٹ ڈیسی۔ میں آپنڑیں کرسی چھک کرا ہیں اوندے نیڑے کر گھدی۔

اوہ ڈاہڈھے ترسلّے نال کہانڑیں سُنیدی پئی ہئی۔ " ڈوہیں بندے چُپ غڑپ بیٹھے ہِن۔ کھمن زور دی کھمّی۔ ہک آدمی زور نال الانا۔ کیوں سئیں تُساں جنّیں شتّیں کوں منیدو ؟ "
" ڈو بجھا بولیا " کائینا سئیں میں تاں نی منیدا۔ تے تُساں ؟ " سئیں میں تاں مینداں " ایہہ آکھ کراہیں اوہ بیٹھے بیٹھے دھوں بن کراہیں اُڈ گیا۔

" دھوں بن کراہیں اُڈ گیا ہا۔ کتھاں اُڈ گیا۔ " میں چیکن دی کار آکھیا۔
" بھئی غائب تھی گیا۔ دراصل اوہ خود جن ہا تے بندے دا ولیس وٹائی بیٹھا ہا۔ "
" وت کیا تھیا ؟ " وت کیا تھیونڑاں ہا۔ اوہ جیہڑا شو دا ڈبے وچ رہ گیا ہا۔ اوندا

جیڑھا حال تھیا ہوسی ۔ کیا اساں اندازہ لا سگدے ہیں ۔ ؟"

ہیں آپنڑیں کرسی بیا نیڑے چھک گھدی ۔

اوہ ڈرا ونڑاں منہ بنا کراہیں بولی ۔

"تے ہیں جو اتھاں بیٹھی بیٹھی غائب تھی ونجاں ، بس دھواں بن کراہیں اُڈ ونجاں تاں ؟"

میں نبچ کراہیں اوں کول آپڑ گھدا ۔ ایڈے زور نال اپڑیوم جیویں اوہ بچی مچی اُڈی ویسی ۔

اوہ آکھن گئی ۔ "تے ہیں جے کر انسان نہ ہوواں تاں ۔ کجھ بیا ہوواں تاں ؟"

توبہ توبہ ۔ ہیں کیڈا ڈریا ہم اوں رات ، ابھی ٹھڈھی رات میکوں ایڈا پسینہ آیا ہا جو کپڑے پس گئے ۔ کئی مدتونڑ بن ہیں ایہو سوچیندا رہیا جو کیا تھیسی ، جے کر ایہہ اختر کوں بھونڈنڑیں شونڈنڑا ای ہووے ۔

ہک رات امی آکھیا ۔ "ونجے ! اندروں ٹارچ تاں چا وا مالی کنھا ہیں باہروں ویسی ۔"

ہیں بہوں بہادر بن کراہیں اندھارے کوٹھے وچوں ٹارچ چا گھن آیا ۔ اختر آکھیا ۔ "وڈا بہادر بنیا پھردیں ! اوہ کہانڑیں وی سنی ہئی اندھارے تے ماچیس آلی ؟"

ہیں ڈر سم گیوم ۔ "کیہڑی کہانڑیں ؟"

"اوہ جو ہک بندہ ہک اندھارے کوٹھے وچ ماچیس گھنن گیا ۔ اندر بہوں اندھارا ہا ۔ ہتھ ہتھ نہ سجھدا ہا ۔ ایہہ ٹٹول ٹٹول کراہیں اگوں دھدا پیا ہا ۔ جو آ بہوں غٹ کہیں شئے اوندے ہتھ وچ ماچیس ڈتی ڈے ۔"

"ماچیس ڈے ڈتی ۔ کیئں ۔ ؟"

"نجانڑ کون ہا ۔ اوہ چیک مار کراہیں باہر دوڑ بھنا ۔ لوکاں بہوں گولیا پر اندر کوئی نہ ہا ۔ بس جی کہیں اندھارے کوٹھے وچ ونجو ویلے ذری چیتا رکھنڑاں چاہیندا اے ۔"

ایندے بعد کئی مدتونڑیں ہیں کہیں اندھارے کوٹھے وچ نہ وڑیم تاں اوندے روز ڈیہاڑی دے آکھن تے تنگ کرن تے ہیں چوتا پڑھ گھدا جو ضرور ہک ڈیہاڑے موٹر سائیکل چلیساں ۔ اختر کوں یقین ہا جو سارا ڈر اوں ویلے تونڑیں اے ۔ جیئں ویلے تونڑیں موٹر سائیکل چلدی نہیں ۔ ہک واری چل پئی تاں بس ایویں لگسی جیویں معمولی سائیکل چلیندا پیا ہووے ۔

جیہڑے ویلے ڈاکٹر صاحب موٹر سائیکل چلیندے تاں اساں سارا عمل غور نال ڈیہدے ۔

شروع شروع دے گاہیں تاں سمجھ وچ آوندیاں ۔ پر بعد وچ جیہڑے ترٹے چار شبہیں کھٹے کریندے اُنہاں دا کجھ پتہ نہ چلدا ۔

اختر آکھیا ۔ ”وت توں پچھ کیوں نہ گھندا ڈاکٹر صاحب توں ۔ ؟“

میں آکھیا ۔ ”ڈیسیسن کا ٹیناں تے کوئی پتہ نہیں جو ناراض ہی تھی ۔ وجن تے ایجھے کوڑے گوڑے دا ابیاں ڈیون جو بس پتہ لگ ونجے ۔“

بولی ۔ ”توں ڈردا ایں ۔“

میں اک تک جتی گیوم ۔ میں سینہ پھنڈا کرا ہیں آکھیا ۔ ”اج ڈاکٹر صاحب توں پچھساں ۔“

ڈاکٹر صاحب اندروں نکھتے ، میں برآمدے وچ کھڑا ہم ۔ اُوندے نال باہر تونڑیں گیوم ۔ اُنہاں پچھوں مڑ کرا ہیں ڈیکھا ۔ میں سلام کیتا ، اُنہاں میکوں عجیب طراحویں گھور کرا ہیں ڈیکھا تاں بس میں گھبرا گیوم ، اختر میکوں تاکڑی دے پردیاں وچوں ڈیہدی پئی ہئی ۔ ڈاکٹر صاحب آکھیا ۔ ”سنا بال کیجھا ہیں ؟“

”جی ٹھیک ناں ۔ ہک گالہہ پچھن آیا ہم ۔ گالہہ ایہہ ہے سیٹھ جے کر تُساں موکل ڈیو تاں اساں باغ وچ ونج کرا ہیں اساں گالیاں تے موجریاں کھا گھدا کر دوں ۔؟“

”بیکنجھے بےمعنی لفظ استعمال کریندا پیئیں بچڑا ! توں یقینی گالہہ اے بہوں گندی املا لکھدا ہوسیں ۔ میں اُستانی صاحبہ کوں ضرور آکھساں ۔ گالیاں تے موجریاں توں تیڈا کیا مطلب اے ۔“

”جی ۔ میں آہدا پیا ہم ۔ مولیاں تے گاجراں ۔ غلطی نال ۔ اوہ ۔ ڈیکھو تاں ۔“

”اچھا ! ۔ ہاہاہا ۔ ہی ہی ہی ۔ ٹھیک ! ہا گاجراں فائیدہ ڈیسن جے کر تھوڑیاں کھادیاں ونجن تاں ۔ میں وڈی میسی شکل بنا کرا ہیں ۔ اختر دو ڈیٹھا اوں میڈا منہ چڑھایا ۔ میں یکدم ہک بہادر چھوا ابن گیوم ۔

”ڈاکٹر صاحب ! ہک گالہہ اے ۔ تُساں ناراض نہ تھیسو تاں ۔ آکھ ڈیواں ؟“

”آکھ ڈے ۔ پیارے بال ! اج ضرور تیڈے ڈھڈ وچ مروڑ ہوسی ۔ کیوں ؟“

میں وت گھبرا گیوم ۔

”ڈاکٹر صاحب ایہہ تہاڈی ٹائی بہوں سوہنڑیں اے ۔ بالکل ایں رنگ دی ہک تتری اساں اُپڑی ہئی ۔“

ڈاکٹر صاحب شرما گئے۔

اختر میڈا منہ چڑھایا۔ میں اُبالہر نال اگوں ودھیوم۔ ڈاکٹر صاحب نے دت میکوں ڈٹھا تے میں بوکھلا گیوم۔ میں آکھیا۔ "ڈاکٹر صاحب تساں بہوں چنگے ہیوے۔ ہن میں ضرور تہاڈا آکھیا مینداراہساں۔ تساں جیہڑھیلے آکھسو میں جھ ڈکھا ڈیساں۔ جے کر ہن آکھو تاں جھ ڈکھا ڈیواں۔ ایہہ ڈیکھ گھنو!"

منہ آڈے کیتا ناں اوہ دھڑن دی تیاری کریندے پئے ہن، کیا" اوہ چونک پئے۔

"نکا! تو ضرور جموں کھا کراہیں آئیں۔ تیڈی جھ رنگی ہوئی اے تے ڈیکھ!"

میں انھوں سر تے پیر رکھ بھج پیوم۔ اختر نے میکوں اپڑ گھدا۔ منہ بنا کراہیں بولی۔ "تہاڈی ٹائی بہوں چنگیں اے جناب۔ تہاڈے مچھاں بہوں ودھیا ہن جناب تساں بہوں چنگیں ہیوے جناب۔ ڈرّو کہیں جاں دا۔ ڈو لفظ موہنہ توں نہ نکلتے جوئیں ایہہ تہاڈی موٹر سائیکل کیویں چلدی اے۔"

میں آکھیا۔ "کہیں بئے توں پچھ گھنسوں۔ بجلی دا مستری اے ڈاکیا اے۔ شوفرلسے۔ اُستانی جی ہن کوئی نہ کوئی تاں پڑھسادی ڈیسی۔" پر اساکوں کہیں نہ پڑھسایا۔ شیت قسم کھادی ہوئی ہائی سبھ نے۔

چھیکڑ ہک ہفتے دی محنت دے بعد اساکوں کجھ کجھ پتہ لگا جو سٹارٹ کیویں کریندن۔ ہن سوال ہئی روکن دا۔ اختر بولی۔ "جیڑھیلے ٹرپوسی وت ڈٹھی ویسی۔"

کئی ڈینہہ تونڑیں موقع نہ مل سگیا۔ ڈاکٹر صاحب کوں نجانڑ کنھوں ہک بے ہودہ جہیں موٹر مل گئی۔ جیہڑھیلے اوہ ہک میل پرے ہوندے ناں اساکوں پتہ لگ ویندا جو ڈاکٹر صاحب آندے پئین۔ موٹر دا شور ایڈا ہا جو ہارن دی لوڑھ نہ ہئی۔ ڈو چار واری موٹر سائیکل تے وی آئے پر اوہی ویلے ول گئے۔ وت آبرغت اُنہاں دا آون بند تھی گیا۔

میں تاں دل ای دل وچ خوش ہم پر اختر میکوں ہر ڈینہہ مجبور کریندی جو ڈاکٹر صاحب کوں سڈ۔ میں وڈی منت نال آہدا جو بھئی کیویں سڈاں آخر؟ ڈاکٹر صاحب کوں سڈن کیتے ہک اُدھ کوں تاں ضرور بیمار تھیونڑاں چاہیندا اے۔

ہک سویر کوں اُساکوں پتہ لگا جو چاچے، اُبّے دے سر وچ درد اے۔ جھٹ خیال

آیا جو ڈاکٹر صاحب کُوں چاچے، اُوّبے دی طرفوں فون کر ڈیووں ۔ اساں 'ک' ٹک تے ٹیلی فون آلے کوٹھے وچہ ہئے ۔ کوٹھا چارہے پاسوں بند کر گھدا ۔ اختر میکوں آکھیا جو ہیں موٹی آواز وچ چاچے، اوّبے دی طرفوں بولاں ۔ ہیں ڈر دیں ڈر دیں فون کیتا ۔ ڈاکٹر صاحب دی بھاری آواز آئی " ہیلو" ہیں گلا صاف کریندے ہوئیں آکھیا ۔

"ہے ہے ۔ لولو ۔" پہلے آواز بالکل پتلی ہئی وت اختر دی چونڈھی نال یکدم موٹی تھی گئی ۔

"کون صاحب ہِن" اوہ بولے ۔

"جی اساں ہیں ۔ میڈا مطلب اے کہ ہیں ہاں ۔" (موٹی آواز نال) ہیں ہاں ۔

"تہاڈی تعریف ؟"

"ہیں ہاں چاچا ابّا ۔ تے میڈے سر وچ درد اے ۔" (ہیں گھبرا گیوم تے وت آواز پتلی تھی گئی) سئیں ڈاکٹر صاحب ایں ویلے چاچا ابّا بولیندے پئین تُساں ذری تشریف تاں گھن آؤ ۔"

"سئیں ۔ کجھ سمجھ وچ نی آندا جو کون بولیندا پئے تے کتھاں آدان ؟" آواز آئی ۔ اختر میڈے ہتھوں ریسیور کھس گھدا تے بھاری آواز وچ الائی ۔

"تُساں سُنڑ یندے ای نی پئے ۔ ڈاکٹر صاحب ہیں آں چاچے اُوّبے دا ناں گھن کراہیں) تُساں ذری اُو تاں سہی ۔"

"اوہ ہو سئیں حاضر تھیندا ں !!"

اُتّاں بھج کراہیں سِدھے باغ آلے پاسے چھوآرے دی اوڈھر لُک گئے ۔ ڈاکٹر صاحب دی موٹر سائیکل پھٹ پھٹ کریندی کوٹھی وچ وڑی ۔ انہاں اگیں دی کار ایکوں بہ آمدے دے سامنے کھڑایا تے اندر ٹُرگئے ۔ میڈا سنگھ سُکدا ویندا ہا ۔ ہوٹھیں تے کھرنڈ جمے ہوئے ہن ۔ وَل جو بٹھولیاں مریندا کھڑا ہا ۔ پر اختر کوں ذری دی پرواہ نہ ہئی ۔ اُوں میڈا ہتھ اُپڑیا تے موٹر سائیکل دو وَدھی ۔ میں پچھوں پچھوں !! آوں ہک واری میکوں دھونیشیا تے ڈرد آکھیا ۔ ہیں ذرا بھادر بن گیوم ۔ اساں موٹر سائیکل کُوں مشکل نال ہلا کراہیں کندھ دے نال لا ڈِتا ۔

مُکیا اِیہہ جو پہلے اختر پچھلی سیٹ تے باہوے تے اگوں ہیں بہاں تے اوہ میڈی چپل اُپڑے ۔ جیویں ای اُوں میڈی چپل اُپڑی ہیں ٹرپ مار لہہ کھڑوم ۔ ایڈیاں کُتکلیاں تھیاں جو توبہ ۔ کھل کھل کراہیں آکھیوم ۔ "بھئی ابن ناں ۔ ایں تاں کُتکلیاں تھیندن ۔" بولی " چنگاں چنگاں ہن کوٹ اُپڑسیاں" ۔

ایڈوں اُونڈا ہتھ لگیا۔ اُڈوں کھلدیں کھلدیں میڈا بُرا حال تھی گیا۔ میں آکھ ڈِتا جو ایں طراہاں تاں
میں ڈھ پوساں۔ چلا ون تاں ہِک پاسے رِہیا۔

آکھن لگی " تاں کِتھاں کتکلیاں نی نکلدیاں ؟ "

میں آکھیا۔ " پانہہ اُپر گھن۔" اُوں مضبوطی نال پانہہ اپڑی ۔ ایڈوں میں پورے زور نال پچوتے پیر چھک ماریا۔ تے موٹر سائیکل سٹارٹ تھی گئی۔ چیکدیں ہوئے ڈاکٹر صاحب باہر نِکھتے۔ اپڑا اہے ۔ گھنا ہے ۔ ! "

موٹر سائیکل جو تیزی نال چلی تاں بس کجھ پتہ نہ لگیا جو کتھاں وینندے پئے ہیں۔ پُھلاں دے بوٹے تے ٹینگریاں لتڑیندے ہوئے پتنیاں اِچ وِنج وڑے۔ سچو آرے توں ذرا بھورا اک بچایا۔ مُرغیں تے ڈبومیاں کوں بچایا۔ تاں تاں اوہ نِکلے آندے ہا ہن۔ وت موٹر سائیکل ہُبرو غت تیز تھی گئی۔ اَساں ہِک خرباری کھادی۔ ہِک زور دا دھماکہ تھیا۔ نہ وت پتہ نہ لگا جو اساں موٹر سائیکل تے ہیں یا اوہ اساڈے اُتے تھولی دیر کتنے ہیں بالکل بےہوش تھی گیوم۔

کجھ دیر بعد اکھ کھلی میں پُھلاں دے ٹینگریاں وِچ ایں طراہاں پھسیا ہویا ہا جو نکلن مشکل ہا۔ ہتھ منہ خونو خون تھئے پئے ہن، ہُن جو ہلن دی کوشش کرینداں تاں بازو شل۔ وِیہداں جو اختر پانہہ کوں چمبڑی ہوئی اے۔ اکھیں بند ہن پر ونجھ اُدونیں اے۔ ڈاڈھی مشکل نال سر باہر کڈ کرائیں ڈِٹھا۔ ڈاکٹر صاحب چاچا ابا تے کئی نوکر اساکوں گولیندے وَدے ہن۔ میں آپنڑیں پانہہ چھڑوا ون چاہی۔ بھول آکھیا بھئی ہُن تاں ہتھ چھوڑ ڈے! پر اُوندی وَنجھ اُدونیں ہئی۔ وڈے مصیبتیں نال ٹینگریاں توں باہر نِکھتاسے نال ای میڈی پانہہ نال لڑکی ہوئی اختر۔

موٹر سائیکل پُھلاں دے گھاٹے ٹینگریاں وِچوں باہر نکل گئی ہئی تے اَساں رستے وِچ اَٹیج گئے ہاسے۔ ایندے بعد کیا تھیا؟ اساکوں ہوش نہیں۔ ڈرکے ڈِتونے۔ وڈیاں کنول گھن کرائیں چھوٹیاں تک ساریاں آپنڑیں آپنڑیں جاہ اساکوں سمجھایا۔ ٹیلی فون کوں ہِک اُچی جہیں الماری تے رکھ ڈِتا گیا۔ شاید اوہ ایہہ بھل گئے ہن جو اَساں ہیزال رکھ تے وی اُنھاں تئیں سِبگدے ہاسے۔

ڈاکٹر صاحب توبہ کھادی جو کڈا ایں موٹر سائیکل تے اساڈے گھر نہ آسن تے اوں ہی بھود شہر وِچ آندے رہسن جیندے کنوں اساکوں ڈر ہئی۔ اختر دے ابے کوں ساری رام کہانی لکھ کرائیں

بھیج ڈِتی گئی ۔ اساکوں کہیں دور دراز دے سکول وِچ بھیجن دا ڈراوا ڈِتا گیا۔ کجھ ڈینہہ بعد اختر کیتھا ہیں چلی گئی ۔ میکوں وی کہیں ہٹی جاہ پڑھن بھیج ڈِتا گیا۔ وت مدت بعد اُوندی ہک مورت آئی جیندے وِچ اوہ ایویں بنی بیٹھی ہئی جو میکوں یقین نہ آندا ہا جو ایہہ اُوہا نکی جہیں ضدی اختر اے جیندے ہتھ کپڑے مٹی وِچ بھرڑے راہندے ہن تے جیس میڈھی وِیٹی تے اپڑے زور دا چک پاتا ہا۔ کئی ہیا مورتاں آیاں ۔ ہر نوّیں مورت وِچ اوہ پکوٹ تے چنگیں تھیندی گئی تے وت سُنیا جو اُوندی کتھا ہیں منگنی تھی گئی ۔ اُوندے خط آوف بند تھی گئے۔ آوندے بعد پتہ نہ چلیا جو اوہ کتھاں اے۔

ہا تاں میں آہدا پیا ہم جو اُج سویرے موٹر سائیکل سٹارٹ کریندے ویلے میں چھرک کھڑی ہئی ۔ ایویں ای ایہہ گالہہ یاد آ گئی ۔ ایویں ای رنگیل سویر ہئی ۔ تریڑ دے پھینگاں موتیاں دی کار چمکدے پئے ہن ۔ رنگ برنگ دے پکھیاں دے بیٹیاں سنیندیاں پیاں ہن ۔ میں ابا لہیں مڑ کراہیں تاکڑی دو ڈِٹھا۔ شیشے پر دیاں دے پھول کوئی نیلے اَکھیں آلی گڈی میڈا منہ چنگھر مبندی بیٹھی ہووے تے باہر کڈھ کراہیں دُوروں آکھے " ڈرپوک!"

آپڑیں "سرائیکی" مجلے دے خریدار بنڑاو
تاں جو اے پیغام گھر گھر پچے!
(ادارہ)

طارق جماعتی

عذابِ الیم

او بُڈھے بِکّر، پُرانے بوھڑ، شرینہہ تے پِپل دے سُکّے ٹُنڈ
جِنھاں دیاں شاخاں دے ساوے پتراں کوں دھپ ہوانے اُجاڑ گھادے

خزاں عذاب الیم بن تے جِنھاں دے پِنڈے کوں ساڑ کھادے
جِنھاں دے جسماں تے ھن بہاراں تاں شاخاں زنگاں دی پینگھ جھوٹن

اُنھاں دے قِصّے حدیثاں وانگوں زباناں اُتے لکھیج گئے ھن
ہزار سجھ دُھپ اُنھاں دے سِر تے تمام عمراں نِنگ دے انگوں تنزیہی ڈھی ھئی

او ساڈے کیتے دلاں دے شہراں دے بادشہ ھِن
لفظ نظر وِچ عقیدتاں ھُن اُنھاں دیاں تحریر تھی گیاں ھِن
اُنھاں دی عمراں دی ہر سطر، ہر ورق، ہر ہِک باب آسمانی
صحیفہ لگدے

کوئی مقدس کتاب ڈِسدے
پر اُنھاں راہاں تے ٹُرنا ساکوں عذاب ڈِسدے

شاعری

کلیم سحقانی

کانڈھا

او اج ساوݨ رت دی
آس تے بیٹھے لوکیں کوں
کانڈھا پھٹوں۔
رت دے ہنجو پیوݨ دا
کھل لہوا کے جیوݨ دا
پھٹڑا اپݨاں سیوݨ دا
سیس نوا کے بھوگݨ دا

آؤ اج ساون رت دی
آس تے بیٹھے لوکیں کوں
کانڈھا پھٹوں
اپݨے اپݨے گھر وِچ
چُپ چُپاتے بہوݨ دا
جنہاں کیتے بݨ گئے
جیرا موسم ساوݨ دا

سلیم شہزاد

وِچھوڑا

توں دی کوڑی
میں وی کوڑا
کوڑیاں اپݨڑیاں ساریاں گالھیں
کوڑی اپݨڑی ساری سنگت ،
آپاں پیار نبھا نی سگناں ،
رسماں دیاں اُچیاں کندھاں کوں
آپاں ڈوہاں نے ڈھا نی سگناں
فخر وڈائی دے بُتاں کوں ،
آپاں آکھ خدا نہیں سگناں ،
کیوں وَل !
پٹھی سوچ دے کوڑے جگ وِچ
آس اُمید دی کوڑی دھج وِچ
ہک ڈوجھے کوں رول تے گولوں ،
ایں کنوں چنگا ہے سوہݨی !
ایویں آپاں مِلدیں مِلدیں ،
وِچھڑوں آپاں کھِلدیں کھِلدیں
دِل وِچ کوئی رنج نہ ہووے
اکھ وِچ کوئی ہنج نہ ہووے

عبدالرحمٰن اصغر

نظم

دھرتی

میڈی دھرتی سانوں میکوں کئی شے وی ناں بھاوے
ایجھی دھرتی کہیں دی ہووے تاں میکوں ڈکھلاوے

میڈی دھرتی تے جاں ربّ دی رحمت ہے سئیں وسدی
آسوں پاسوں ھُلے اٹھن خوشبو آوے چس دی

خوشبو وی او جیڑھی سوہنا امبر کوں شرماوے
ایندے لگے بٹے جاں سئیں مستی دے وچ آون،

اکھ مٹکا باٹا لاوے کھمبیاں کھڑ بھر ماون
پودیاں رل تے جھمریں پاون کترن دی مسکاوے

ایندے ککرے لعل بدخشاں ریت دے ذرّے موتی،
ایندی ہر اک ٹہنگ دیکھو ہیراں نال ہے پوتی

ایندی مٹی سونا اگلے جے کوئی اگلاوے،
میڈے یکتے دھرتی میڈی ہے سئیں ما دی جھولی

جو آکھاں سو جیوے میکوں تیںوں صدقے گھولی
جیندیں وی مکتے میکوں مویاں بعد سوہاوے

وَن پوتے وَن ہن ایندے جینویں ساویاں رکھپوں،
ایندے وَکھرے ڈیکھ نظارے ٹھردیندے ہن پپوں،

ہر اِک آدنیٰ اعلیٰ ایندا ایندے گاون گاوے
تا قیامت رہ سلامت دھرتی شاناں والی،

ایندے رَاکھے نت کریندے رہن ایندی رکھوالی
اصغر ایندے وَسدیاں کوں رَبّ وَسدیاں نال وساوے

سرائیکی
شالا وِسرے نہ !

چھلاّ

میکوں تیڈا چھلاّ
ٹکاوݨ وی
کوئی جائی لبھدی
کہیں ویلے
سَقفیل تے پئے کٹورے
تَلّے رکھیندی ہاں
کہیں ویلے مُٹھڑ اِنج
تے مُٹھڑ اچوں کڈھ تے
کہیں ویلے بوچھݨڑ دے
پاند اِچ بدھیندی ہاں
ڈَس میکوں
کے تیں ہیں اے چھلاّ
گِھندی تے لوکیں کنوں
ڈر دی راہواں
بس ہک دفعہ
میکوں کوئی اے چا ڈسے
جو توں میڈا مقدر
مقدر ہیں
تاں ہیں
ہمیشہ ہمیشہ
کیتے تیڈا چھلاّ
آپݨڑی انگل پا گھِنتاں

نسرین رشید

محمدؒ کامران

"انوکھڑا فقیر"

کھئیں پڈیہنوار ریں
گندی پاتے
ہتھ وِچ آپنڑیں ٹھوٹھا چاتے
مستّی وِچ مستیجا ہویا
تیڈا بوہا ان کھڑ کا واں
توں پچھیں ۔ جو
کیا منگدیں توں ؟
تے میں تیڈ توں منگاں تیکوں

میں ہاں کلہڑی
پیت اولڑی
کیکوں آکھاں
سانول بھال نہ بھلڑی
یاد تیڈی وِچ سوہنٹا سائیں
پنڑی چاہے ملڑی
اکھیں تیڈیاں جادو کیتا
سینے سانگ اولڑی
عشق تیڈے جل کولا کیتا
لوں لوں بھاہ لگڑی
ہیر شودی کوں کھیڑے گھن گئے
کجھ نہ کیتا امڑی

(ذکیہ خان)

ذکیہ خان

غزل

روہی دا راجہ دلڑی وَلا ڈے
جے نی ولیندا تاں موت چا ڈے

آہدا تاں ہانویں کیناں چھوڑیساں
چھوڑی جو وینے سُولی چڑھا ڈے

روہی دا سائیں ایڈا ظلم کیوں
محبّت دا میکوں کجھ تاں صِلہ ڈے

تیئں باجھ سوہنڑا کِن تے وَنجاں میں
ایڈے یا اُوڈے اے تاں ڈسا ڈے

ربّ سائیں سوہنڑا ایڈے نظر کر،
ذکیؔ کوں اُوندا سانول ملا ڈے

نصیر سرمد آزاد نظم

شیشہ

میڈے گھر دی کھُلی حویلی وِچ
ھِک کھڑا ھِے چنار دا ہوٹا
جیندے پتیاں کوں پنج ڈِتے میہنہ نے
جیندی شاخاں کوں کھا گئے موسم
مَیں اُونکوں جیڑھے ویلھے ڈیدھا ہاں
اینویں لگدے ۔ ۔ ۔
کہ جینویں مَیں ھووا ں
رات تے ڈینہ کھلڑ کیتے رواں

بقیہ:۔ سرائیکی دے رسم الخط تے حروف تہجی!

لیکن کتاباں اجڑن تئیں فارسی رسم الخط وِچ چھپیدین ۔ ایں فارسی یا عربی رسم الخط دے استعمال نال ہِک مشکل ایہہ پیش آندی ہے جو جیڑھے سرائیکی دے اضافی حروف ہِن اونیئیں لِکھے وِنج سگدے ۔ اِٹ دا سطے کُجھ عرصے کنوں مختلف لوگ ایں کوشش وِچ لگے ہوئے ہِن جو کُجھ ایجھے حرف بنڑاں گھدے ۔ ایجنٹ جیڑھے اساڈیں ایں ضرورت کوں پورا کر سگن ۔

پچھلے پنجوی سالاں وِچ سرائیکی

سرائیکی

وِچ چھپݨ والی تخلیقات دا

انتخاب

محمد اسلم رسول پوری

سرائیکی دے رسم الخط تے حروف تہجی دی مختصر تاریخ

سرائیکی زبان دی پیدائش تے اوندے ارتقاء دی ابتدائی منزلیں دے بارے وِچ اجݨ تئیں کوئی متفقہ فیصلہ نہیں تھیا۔ لیکن ایہہ گالھ طے شدہ ہے جو سرائیکی ایں علاقے دی پیداوار ہے جتھاں اوا ج بولی ویندی ہے تے اینکوں کوئی غیر ملکی حملہ آور اپݨے نال نہیں گھن آیا۔ ایں واسطے سرائیکی دے قدیم رسم الخط دے بارے وِچ تحقیق کرݨ توں پہلے وادی سندھ دے وِچ مستعمل پراݨے رسم الخطیں دا ہک جائزہ گھݨا ضروری ہے۔

تصویری رسم الخط وادی سندھ دی سب کنوں پہلی مہذب قوم ڈراوڑ ہے ایں قوم وݙے شہر آباد کیتے ہیں تے اپݨا ہک تصویری رسم الخط بݨایا ہا۔ جیڑھا انھاں دی مہُر تے ملدے۔ ایں رسم الخط دیاں ہݨ تئیں چار سو دے لگ بھگ علامتاں دریافت تھیاں لیکن اینکوں فی الحال پڑھیا نئیں ونج سگیا۔ اتھاں میں ایں رسم الخط دے تھوڑے جہیں نمونے ݙیندا ہاں۔

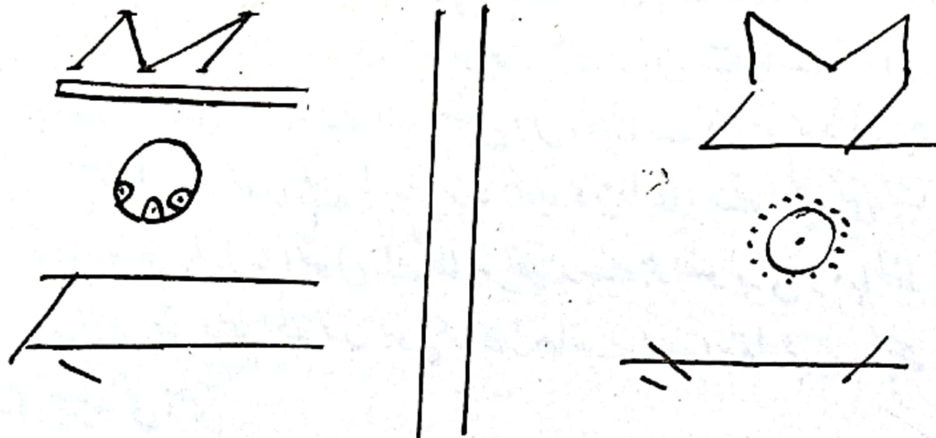


ایں رسم الخط دے بارے وِچ مختلف محققین دی رائے ایہ ہے جو ایہ عراق دے قدیم تصویری رسم الخط کنوں بݨایا گیا ہے کیوں جو جیڑھے ویلے انھاں دی تہذیب ارتقاء نہیں ہئی۔ انھوں دی تہذیب دی پورے عروج تے ہئی۔ انہیں دو تہذیباں دے آپت وِچ مضبوط رابطے ہن خصوصی طور تے تجارت تھیندی ہئی جیندے کئی ٹھوس ثبوت مل چکین۔ ایں واسطے بہوں سارے محقق آہدن جو ایہ رسم الخط سندھ دے تاجر اتھاؤں گھن تے آئے ہن ایں سلسلے وِچ رشید اختر ندوی ہوریں مختلف محقق دے حوالے نال لکھدے ہوئے آہدن۔

جیڑھے متعدد کتاباں عرکش، جمدت، نفر عیلام تے العبید کنوں نکھن۔ اُندے رسم الخط تے موہنجو دڑو، ہڑپہ، دی مہراں دیں تصویری حرفیں وِچ بے حد مماثلت پائی ویندی ہے۔ ایہ حقیقت بھوں عجیب ہے جو انہیں وچوں جیڑھے کتبات زیادہ پراݨے ہن انھیں دے وِچ

مماثلت اُتلی ہی زیادہ ہے مثلاً جمدت نصر دے سومیری کتابات چونکہ چار ہزار ق م پرانے ہِن ات دا سطے انہیں رسم الخط تے ھڑپہ دے مہراں تیں بنیں ہوئیں تصویراں حرفین دے رسم الخط آپت وِچ بھوں مشابہہ ہِن۔ تے جوں جوں انہیں کتابات دی عمر گھٹ تھیندی گئی ہے انہیں دا تشابہہ وی گھٹ تھیندا گئے۔ خصوصیت نال ڈو ہزار ق م تے ایں کنے بعد دے سومیری کتابات تے موہنجو ڈورو دی مہریں دی رسم الخط وِچ مشابہت ناں دی رہ گئی ہے۔ ہیں اتھاں ہِک علامت دکھیندے ہاں جیڑھی ہو بہو دوجھے رسم الخط وِچ موجود ہے ایہہ علامت ابتدائی سانی تصویری خط دی وِچ اتھڈی علامت ہے۔

ملتان دا قدیم رسم الخط ملتان دے قلعہ وِچوں جیڑھا رسم الخط قدیم ملے او وی تصویری ہے تے اوندی کئی علامتاں موہنجو ڈاڑو دے تصویری رسم الخط دے قریب قریب ہِن۔



چونکہ وادی سندھ دے ایں خط کوں اجُن پڑھیا نہیں ونج سگیا ات واسطے معلوم نئیں تھیندا کہ اس علاقے وِچ کھیڑی زبان مستعمل ہتی۔ لیکن چونکہ ایں تصویری رسم الخط علاقائی تبدیلی دی وجہ کنوں تھوڑی جنہیں تبدیلی نال ملتان وِچ رائج ہا۔ ات واسطے ظاہر تھیندے معتانی (سی آئیکی) زبان دا قدیم رسم الخط موہنجو ڈاڑو والا تصویری رسم الخط رہیا ہوسی۔

برہمی رسم الخط ایہ گالھ تقریباً طے شدہ ہے جو تصویری رسم الخط دے بعد ایں علاقہ وِچ برہمی رسم الخط نے رواج پایا ہا۔ برہمی رسم الخط ہیں تصویری رسم الخط دے وِچوں نکھتا ہویا ہے ایدیں تفصیل بیان کریندے ہوئیں علتیق فکری سائیں ہوریں لکھدن جو:-

"جیڑھے ہندوستانی سوداگر ایں رسم الخط (تصویری رسم الخط) کوں ہندوستان گھن آیئن تاں ایکوں ہوئے ہوئے علمی تے بول چال دی زبان دے مطالبات دے مطابق وسیع کر تیں اختیار کر گھدا گیا۔ تقریباً ہک ہزار سال بعد ایہے اختیار کیتے ہوئے حروف تہجی برہمی لپی (خط بزرگ) دے نال نال مشہور تھئے۔ سارے حروف تہجی جیڑھے ہندوستان، برما، سیام، تے لنکا دے وچ رواج پذیر ہن ہوئے ہوئے اتھاں نکھتن۔"

بودھی رسم الخط دے بارے وچ سر جنرل کننگھم، پروفیسر لنگڈن تے ہنٹر دی رائے ہے جو او ہڑپہ دے رسم الخط دی اولاد ہے اگر برہمی کوں سامی النسل سمجھ گھدا ونجے تاں وی کوئی فرق نئیں پوندا۔ کیوں جو ایہہ سامی رسم الخط وی سومیری زبان دی پیداوار ہے۔ تے جینکوں الینڈیں ہوئیں ہڑپا تے موہنجو داڑو دے باشندے وادی سندھ وچ گھن آئے ہن البتہ ایں سلسلہ وچ ہک مشکل ضرور پیش آندی ہے جو برہمی خط کھبے پاسے کنوں سجے پاسے دو لکھیا ویندے۔ تے سامی "ہڑپائی"، موہنجو داڑو زبان سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھی ویندی ہے۔ مسٹر ہاشم نے ایہہ مشکل ایں انکشاف نال ختم کر ڈتی ہئی کہ برہمی خط شروع اچ سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا۔ تے ایجھے کئی کتبات مدھیہ پردیش تے سنحالی وچ ملن۔ اتھوں اے ظاہر تھیندے جو تصویری رسم الخط دے بعد ملتانی (سرائیکی) تے برہمی رسم الخط کوں قبول کر گھدا ہا۔ تے ایہہ ابتدا وچ سجے پاسے کھبے دو لکھدی ویندی ہئی۔

اشوکِ اعظم دے کتبے ہیں رسم الخط وچ ملدن۔ جیڑھی پالی زبان وچ ہین۔ سرائیکی زبان ڈا یا اپنڑا کہیں لہجہ دار ابتدائی نمونہ اجھڑیں تئیں ایں رسم الخط وچ نئیں ملیا۔

کھروشتی رسم الخط

چھیویں صدی ق م وچ دارا یوش نے مغربی پاکستان دے علاقے کوں اپنڑی سلطنت وچ شامل کر گھدا ہا۔ ایں دور وچ ایں سارے علاقے وچ ایہو رسم الخط رواج پذیر تھی گیا ہا۔ ایہہ رسم الخط سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا تے آرامی رسم الخط دی اولاد ہا۔ برہمی رسم الخط دے نال نال اشوکِ اعظم دے کتبے ایں رسم الخط وچ ملدن۔ مسٹر دھرچند دے خیال دے مطابق ایہہ رسم الخط ترے سو عیسوی دے بعد ایں علاقے کنوں ختم تھی گیا ہا۔ تے ایندی جاہ دیوناگری رسم الخط نے گھن گھدی ہئی۔ ایں علاقے وچ کھروشتی رسم الخط ہا تے سرائیکی وی ایندی نقل کیتی ہوسی۔ کیوں

جو ایہہ ہوں وقت دی حاکم قوم دا خط ہا۔ تے ایندے علاوہ آتلا زیادہ ہی مضبوں ... جو اشوکِ اعظم کوں اپݨی تعلیم دے بارے وچ مذہبی تعلیمات ... دے واسطے اہیں رسم الخط دی کتبات لکھواٹن پے گئے ہن۔

دیوناگری رسم الخط گھڑدستی رسم الخط دے خاتمے دے بعد ایں علاقے تئیں دیوتاگری رسم الخط رواج پاگھدا ہا۔ ایہہ بر ہی رسم الخط دی اولاد ہا۔ تے ہوں وانگوں کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا۔ ہیں عرصے وچ حکومتیں دے ترٹن بھجݨ دی وجہ نال بے رسم الخط وی پیدا تھی گئے ہن۔

لنڈا رسم الخط ہیں دے نال بے کئی رسم الخط پیدا تھی گئی۔ جنہاں دے وچوں ہک لنڈا رسم الخط دی ہے۔ لنڈا لفظ دی مشابہت لھندا نال دی تھیندی ہے لہندا آہدن پچادھ کوں کجھ لوگ پچادھی علاقے دی وجہ کنوں سرائیکی زبان کوں وی لہندا آہدن۔ تے کجھ لوگ جھنگ دے علاقے دی زبان کوں لھندا آہدن۔ بہرحال لنڈا رسم الخط ہیں پچادھی علاقے وچ رائج ہا۔ جنہاں سرائیکی بولی ویندی ہے اتے واسطے ایں عرصے وچ سرائیکی زبان لنڈا رسم الخط وچ لکھی ویندی ہوسی۔ علاقے دی دوری دی وجہ نال ان رسم الخط وچ تھوڑا تھوڑا فرق ملدا ہا۔ تے نال دی نسبت دی علاقیں دی وجہ نال تبدیل تھیندا رہ ویندا ہئی۔ لنڈا دے علاوہ اوچ دیرہ اینکوں اوچی اکھرتے رحیم یار خاں دے پاسے ڈو ایں کوں سرادا رسم الخط دی آکھیا ویندا ہا۔ گڈ لکھیں گڈ ہیں اینڈے حروفِ تہجی لنڈا کی حروف تہجی آکھیدے ویندا ہئی۔

بہرحال ایہہ خط اپݨے نال برہی وانگوں کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا۔ اتھاں مختصر ایں رسم الخط دے حروفِ تہجی دے ہندسے ڈٹے ویندن۔

حروفِ تہجی ڑس گھا ویں سو ای تی ما لا جو بو نا ڑ با جھا

دو چاں کو بھا ٹے او ڈے پھ کھ کھ ڈھا آ

ہندسے ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰

مسلماناں دی آمد دے بعد دے رسم الخط

محمد بن قاسم دے حملے دے بعد ایں علاقے دی زبان تیں عربی دا زبردست اثر تھیوݨ پے گیا تے اوندے رسم الخط نے ادھوں دے رسم الخط دی جا گھنݨ شروع کر گھدی۔ لیکن ایندے باوجود اتھاں مختلف رسم الخط دی استعمال تھیندے رہ گئے۔ اَج کنوں ہزار سال پہلے البیرونی اتھاں آیا تاں اوں کئی رسم الخط ڈٹھے جلیندے وچوں دیوناگری سندھ دے زیادہ شہریں وچ مستعمل ہا۔ البیرونی نے ایہہ دی لکھے جو ایں علاقے دے لوگ کتابت کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو کریندن تے انہاں دی زبان جینکوں او ہندی آہدے۔ ایجھے حروف تہجی دی حامل ہے جیندے بعض حرف اساں (البیرونی تے اوندی ہم قوم) ادا نئیں کر سگدے۔ ایہہ گالھ خصوصی طور تے سندھی تے سرائیکی دے اضافی حروف تہجی ڈو دا اشارہ کریندی ہے۔

البیرونی ایندے نال ایہہ دی لکھدے۔ پنجویں صدی تئیں سندھی زبان عربی دے علاوہ ناگری تئیں ڈو جھیں علاقائی رسم الخطیں وچ وی لکھی ویندی رہ گئی ہے بالکل ایہا پوزیشن پاکستان بݨݨ کنوں کجھ عرصہ پہلے تئیں سرائیکی دی رہ گئی ہے۔ ہندو دکاندار اپݨے کھاتے وچ حساب کتاب کریندے ہوئیں لنڈا رسم الخط استعمال کریندے رہ گئے۔ بہر حال سندھی وانگوں بالآخر مجموعی طور تیں سرائیکی تے دی عربی رسم الخط کوں قبول کر گھدا ہا۔ تے ایں عرصے دیاں تصنیفاں عربی رسم الخط وچ لکھیجݨ پے گیا ہن۔ ایں سلسلے وچ سب کنوں پہلے کتاب حاجی نور محمد شیر گڑھی دی ہے جیندے نال مسائل مسلسل کفن دفن ہے ایہہ عربی رسم الخط وچ لکھی گئی ہے تے ایندے وچ فارسی رسم الخط دے حروف تے آوازاں والی املا نئیں ملدی۔ نون غنہ۔ ڈ۔ ڑ۔ ڑھ وغیرہ دا کتھیں نشان نئیں ملدا۔ بعض حروف جیڑہے ڈ تال لکھے دیندن ح نال لکھے گئے ہن۔ "گ" دی جا تے ک استعمال کیتا گئے۔ ے

میں ہاں بندہ گنہگار　　توں ہیں رب ستار غفار

۲۔ اندے بعد پٹھاناں دا زمانہ آ گئے۔ ایندا نتیجہ ایہہ نکلتے جو سرائیکی زبان کوں عربی رسم الخط دی بجائے

فارسی رسم الخط

فارسی رسم الخط وچ لکھݨ شروع کر ڈتا گئے۔ ہݨ کنوں کجھ عرصہ پہلے تئیں سرائیکی کو فارسی رسم الخط وچ لکھدے رہ گئین۔ ایں دور وچ جیڑھا کجھ لکھیا گئے او قلمی ہا یا چھپیا ہویا ہا تقریباً اینئں خط وچ لکھیا گیا ہے البتہ حال وچ سہ ماہی سرائیکی۔ بہاولپور تے ماہنامہ "سرائیکی ادب" ملتان نے عربی رسم الخط کوں ولا آپݨا گھدے

(باقی صفحہ نمبر ۸۴ پہ دیکھیں)

محمد اسماعیل احمدانی بسمل

سرائیکی دی فصاحت تے بلاغت

مٹھڑی بولی من ونڈراوے مٹھڑے ایندے بول
گالھ سبھا چسدار چسیلی، لب ہک داری چول
کردے مانک موتی یاقوت لڑکے مٹھڑی ہیر
میڈے من مندر دی دیوی جندڑی گھتاں گھول، (بسمل)

اساں جیکرا ے دعویٰ کروں جو سرائیکی زبان افصح اللسان اے تاں اے اصلوں وڈھا (مبالغہ) اتے پر بات نہ ہوسی بلکہ اے اینجھی سچائی اے جینکوں اساں ثبوتیں اتے دلیلیں نال پیش کر کرا ہیں ہر جانݨ والے کوں منوا سگدوں، اݨ جاݨ تے بے راہ لیوں تاں او نویں ای ختم اللہ علی قلوبہم، دی بشارت آئی اے۔ جینویں جو سرائیکی دے وڈھا وݨ تے گھنڈاوݨ (اشاعت) کنوں کلھ تائیں بے پرواہ ورتی ویندی راہی اے۔ ایں واسطے ایں زبان جنہاں اینکوں نہیں پڑھیا۔ ایندے مٹھاس تے چس کنوں چنگی طراں واقف کوئے نہیں اتے خواہ مخواہ دیاں ٹوکاں مریندن اتے اٹیک کریندن۔

اج ایں سرائیکی زبان دے شہ پارے ثبوت وچ پیش کر کرا ہیں ایں زبان دی فصاحت تے بلاغت اینجھی شے دے جیڑھی زبان دے ایرے تے بنیاد نال بدھی ہوئی اے۔ جیکر زبان دا اصل ایرا دی پھس پھسا اتے بے پچسا اے تاں اوندے اتے شعر و ادب دی جیڑھی وی ماڑی اسرسی او ڈنگی، پھڈی، بے ڈول تے بے چسی ہوسی۔ کہیں وی زبان دا ایرا اوندے مصدر اتے بنیادی لفظیں تے ہوندے مرے آلی گالھ ایہا اے جو اساڈی سرائیکی دے مصدریں وچ ای اتلی لچک رکھی ہوئے جو اے نثر تے نظم دوہاں وچ ظاہر تھیندن، ایہا صفت بنہاں زباناں وچ مشکل نال لبھدی اے

مثال ملاحظہ کرو۔ پہلی صورت ڈوجھی صورت تریجھی صورت

سرائیکی :-	لکھݨ	لکھاوݨ	لکھیجݨ
اُردو :-	لکھنا	لکھانا	لکھا جانا
فارسی :-	نوشتن		

تُساں ڈیکھ گھدا ہوسی جو کینویں بیاں زباناں اُنھاں تھوں تے رہ ویندن جتھاں سرائیکی ٹہلدی ٹہلدی پیچ ویندی اے۔ اے صفت صرف سرائیکی وچ اے۔ جو بتھاں کہیں ہے لفظ دی مدد دے اے لازم متعدی معروف اتے مجہول دی صورت وچ اپݨے اصل لفظیں دی الٹ پلٹ اتے ڈ دھا گھٹا نال ظاہر تھی سگدی اے۔

لکھݨ۔ مصدر دی پہلی صورت دے ہک اُمر دا بیان :- مُنشی کوں فرمائیس آ لکھ حط نا صالح تیوے۔

چھوٹݨ مصدر دی ڈوجھی صورت چھٹاوݨ دی مثال :- پا پلنگ چھٹاوݨ شبہ کوں تھیاں نما ہم غلامی۔

ولہیٹݨ دی تریجھی صورت، ولہیٹیجݨ دی مثال :- کر جلدی پشو ازا اندر ولہیٹیج وجݨ تھی دیر ھی۔

ہݨ اندازہ کرو جو مصدر دے ترنہائیں صورتیں کوں جیڑھے فعلیں۔ ضمیریں۔ حاصل مصدریں تے فاعلیں دی صورت وچ اتیسوں نہ کہو چلا خزانہ کٹھا تھی ویسی۔ اے او بلاغت اے جیڑھی عربی کوں چھوڑ کرا ہیں پئی کہیں وی زبان وچ تھیں مل سگدی۔ ہک لفظ دیاں بیاں بیاں صورتاں کینویں باغ و بہار دی سیر ڈکھیندن۔ ذرا ڈیکھو۔

چھلکݨ :- ع چھلکار تشاناں دی تھئی جھلمل جھلک جھلکور ے۔ (لطف)

گھنکݨ :- ع وہ گھنگھرو کھنکار گھتن۔ گھوڑ گھوڑ کرن گھنیری۔ (لطف)

ایں کنوں علاوہ صرف زیریں زبریں دے فرق نال وی مصدر اپݨے معنے بدلدے ڈیندن۔

بھجݨ :- دوڑنا۔ ۵۔ پئے ہے پرے دلڑی ڈرے۔ کِنّے لُوں لُوں وال
چھنڑکے دی آواز تے مُٹسی۔ بھجدی رہ سیٹیندی ڈنج (بسمل)

بھُجݨ :- بھونا جانا۔ ۵ تھے تُسلے نالے جاری
دل سوزوں بھُج بھُج پکے (فرید)

بھِجݨ :- بھیگا جانا۔ ۵ بھجے ڈال عطر ساں چو گٹھ
میندھی جوڑ گُندھ ھائے (لطف)

ایہو جہیں مصدر جیڑھے زیریں زبریں نال معنے بدل ڈیندن ہیں سرائیکی زبان وچ ستر[70] ہتھ کیتن۔ اے وی زبان دی بلاغت دی ہک نشانی اے۔

بلاغت دی ہی تعریف اے ہے۔ جو تھوڑے لفظیں نال وڈے کنوں وڈے خیال کوں بیان کر گھنڑ۔ ایں صفت نال سرائیکی زبان مالا مال اے۔ مثال :-

بے صورت مورت او بے
کر ناز ادا گھنڈ کھولے (فریدؒ)

وحدت الوجود دے ڈاڈھے ڈکھے مسئلے کوں کینویں ڈوں سطریں وچ بیان کیتے جیڑھا پوریاں کتاباں نال دی بیان تھیں تھی سگدا۔

ع ڈا ہیں روشن میدان محبت کہیں نہ ہرگز پنیا (لطف)

پنڑ او ہو مصدر ہے جیندا مترادف میکوں اردو۔ فارسی۔ انگریزی وچ نہیں ملیا۔ پنڑ یار ترا نگل نال صاف کرنڑ کوں آہدن۔ پنڑ کہیں دے خاندان دے عیب کڈھن کوں آہدن۔ پنڑ کہیں شئے کوں ذرہ ذرہ ڈلی ڈلی کر کے ڈیکھن کوں آہدن۔ ہن اے اتوں ڈتا ہویا شعر ول پڑھوا تے معنیں دا سمندر جھاگو۔

آ ہن سرائیکی زبان دی فصاحت کوں ڈیکھوں۔ اصل وچ فصاحت دی نال سرائیکی ملکہ ہے۔ جیندے مثالیں نال کتابان دیاں کتاباں بھریاں پین۔ فصاحت دی ہک اے دی تعریف اے جو کہیں خیال اتے گالہیں کوں ڈاڈھے سوہنڑے اتے دل پسند نمونے نال پیش کیتا ونجے۔ مثال :- آخری وقت دا بیان ملاحظہ ہووے۔

گذریا ویلھا کھلنڑ ہسنڑ دا
آیا وقت فریدؒ چلنڑ دا
اوکھا ویلھا دوست ملنڑ دا
جان لباں تے آندی اے (فریدؒ)

ذرا "جان لباں تے آندی ہے" کوں ول ول پڑھو اتے انداز بیان دی داد ڈیو۔

وصال دا ذکر سنڑو
ہک ہیرے دی نوک سیتی شہ انڑ پوتا در پوتا
پیک صبا دا غنچہ تئوں بس مار نکھتا غوطا (لطف)

تتراں دے پر کوئی ڈِدہ ناں ڈِٹے
بت بت نہ کر گیتاں نہ کھا، (اخر تر)

بت بت کرن " تے گیتاں کھاونڑ " جیڑھے عمل کوں ظاہر کریندن۔ اوندا اظہار صرف سرائیکی اِی کر سگی اے۔ ذرا کہیں زبان اِچ بیان ناں کر ڈکھالو۔ نہ مناں۔ فصاحت اِسے ہے۔ جو جیڑھی گالھ یا عمل دا ذکر کیتا ونجے اُوندی پوری پوری تصویر اکھیں دے اگوں آ ونجے۔ ایں گالھ اِچ ناں سرائیکی نال بیا کوئی مقابلہ نہیں کر سگدا۔

پکھیاں دے اُڈنڑ اُتے جھپنڑ دا بیان سنڑو،

ع کرکھو گاٹ شوکاٹ اِد وِلیا پا کر شور شرابی
جھانو جھاٹ آ کیتا جھٹ کر جاں نظریں اٹھ در آبی (الطف)

ع زاغ زغن زرد اتنے اُڈرن کر بھروکے بھرڑ کا ٹے
جلد عقاب کلنگاں۔ بھن تر ورڑ سٹن پٹ گاٹے (الطف)

جنگل دے پکھیاں اتے جانوریں دے لُڑھ دا ذکر سنڑو،

سہنس چھاٹ پچکاٹ کنیٹے۔ سے سرڑھ لاناں للکاراں
بُلبل جھپہ تپہ۔ ہر ہل ہایا، ہکلاں تے ہنکاراں
گرکن گرگ تے گرکن گینڈے۔ ڈِیندے سخت ہواراں
ڈاکن پاکن پھِردیاں بھنودیاں نال وطن وِچ چاراں

اے تاں ہن جاندارِیں دے لُڑھ لاہے۔ ذرا بے جان شئیں دے گھمر گھیر دی سُنڑے پلو۔ سمندراِچ کینویں طوفان آندے،

ع پیا کرُ کاٹ دھندھاٹ دھمادھم۔ گم شوکاٹ ڈِیٹھائی
کھِنوٹ گڑا کر کڑ کڑ لتھا۔ جھِرمِر مینہہ مچائی
گاج کوے جُھڑ اردول گردول۔ قہر قیامت آئی (الطف)

طوفان دا دُھندھاٹ دھمادھم گرہ ڈی گرڑ کڑ مینہہ دی جھرمر
گاج دی اِردول گردول۔
ایں کنوں بئی وڈی لفظی تصویر ممکن وی کوئے نیں۔ ہجویا دا ہر زبان وِچ اے مگر متانت

تے شرافت دے دائرے وچ رہݨ اتے بُرائی دی پوری تصویر پیش کر ڈیوݨ سرائیکی دا کمال اے۔ ہک رنگیانی دا بیان اے۔

ے سربد ڈول قد اور کتاں رت معظیم تخت لی
لوسن لوٹھ سُودھر لندمی۔ ڈے سراسر گبھی
بھرڑ دی بھیڑی خیری کھوتی۔ پھر دی ڈنگ ڈوالی
ادجی کو۔جی کملی گجاہی۔ کان وصال آیاہی (لطف)

لڑائی دی تصویر ایں کنوں دی مزیدار اے:۔

ے وہ پٹکے چھٹ چھٹکے چٹکے۔ جھم جھٹ مٹ جھر مٹکے
وہ دھدکار دھکا دھک دھودھو۔ دھرڑدھار دِسر ترلکے (لطف)

تُساں اپݨی مٹھڑی اتے پیاری پیاری بولی تے معجزے ڈیکھ گھِدے ہوسن۔ اجاں کِتھاں!
اگوں تاں ڈیکھو سرائیکی زبان دے کتنے لفظ ہن جیندے مترادف کہیں بئی زبان اچ نہیں ملدے جیڑھی ہڈی گالھ اُتے اُچے خیال کوں ہک لفظ وچ سرائیکی بیان کریندی اے اوندے واسطے پنجیں زبانیں کوں سالم مضمون اُتے کتاباں لکھݨیاں پوندن۔

ہُݨ کجھ مصدر لکھداں ایں دے مترادف تاں ذرا گولو اتے ول اپݨی زبان دی وسعت تے قربان تھیوو۔

۱:۔ اُلارݨ (بازو اُٹھانا۔ ہلانا) ع۔ باہنہ اُلارن۔ جھانبھا ماراں۔ پیرکرن بھوئیں پیلے

۲:۔ بھجݨ (پیچھے بھگانا) ع کِتھ مالا کجھ کرے نہ ٹالا حکمی برہ بھجائے

۳:۔ ارداسݨ (عرض کرنا) ع سخی شادی سو شکر گذارے او عاشق ارداسی

۴:۔ پٹݨ (ذرہ ذرہ چلنا) ع ایہا روش میدانِ محبت کہیں نہ ہرگز پٹیا

۵:۔ پکرݨ (کام آنا) ع جاتُس بادِ صبا دے باجھوں۔ جیا کوئی نہ پکرے

۶:۔ تلھٹݨ (تھک کے زخمی ہونا) ع تلھٹیاں کُھریاں تھکی پب پُرزے چھالکن چھلکن چھالے۔

۷:۔ ٹھِلݨ (روانہ ہونا) ع آیا دیوکلاں سر چڑھ کے ٹھِیل بحر دیاں دھریاں

۸:۔ جترݨ (کچھ وقفہ کے لیئے رہ جانا) ع دلبر دے دیدار ہناں دلدادہ پلک نہ جترے۔

۹:۔ چھڑݨ (مال چرانا) ع ننگے منگے تے بے شرمے چھڑ دے مثل آجڑ دے۔

١٠- شکارہ (پھونک دینا۔ آہ بھرنا) ع سمجھ سعد شکارا شہ دا چھوڑیس ترت ٹکانا۔

ع پڑھ کر منتر شکاریس تے بیا سبحانی سانیہ

ایں کنوں علاوہ بے وی کیتلا لفظ ان جیندا مترادف ڈکھا ملیسی۔ جینویں جو (١) لک تھیون۔ (٢) بجرن (٣) اُتھاکن (٤) تنن (٥) اُچھڑن (٦) بڑکن (٧) جھرن وغیرہ ۔ فصاحت وچ اسے دی شامل اے جو محاورے تے ضرب الامثال کیتلا وسیع المعنی ہن اتے شعر و ادب وچ کتنویں کم آندے گین۔ میڈے خیال وچ سرائیکی دے محاورے تے ضرب الامثال وی کوئی انت وی کوئے نی۔

خواجہ فرید دے سالم کافی محاورے نال بھری پئی اے ۔ ے

کیا تھیا جو تیڈی نہ بنی   تھیسی ادہا جیڑھی رب گنی

لطف علی دا سیفلنامہ وی محاوریں نال اتے ضرب الامثال دے استعمال نال بھرپور اے۔ لکھدن :۔ ے

تو عادل ۔ کم قوت بکری ۔ شہن دے نال چرائی

خرم ہوریں فرمائے :۔ ے

کجھ تاں ڈسا کہیں گالھ ہے   ایں ویں اجائی دے لانہ لے

جانباز جتوئی ہوراں آکھدے :۔ ے

عملیں باجھوں رُلدی مرسیں   جنگل موئیں دے کہیں جنازے

ذرا اے مثال وی ڈیکھو :۔

رل اندھارے بھوکے ڈیندے   سوجھلا جانڑ وسانیے
کرڑیاں چٹے نیت مریندیاں   شہتیریں کوں کے یار
گالہے نیت سیندے تھکاں   چن چوڈھی دا ڈیکھن،
توڑے منہ بھر بجے اپنا   ڈیندے نیت وسار
بسمل نہ تھی موتجھا ماندا   حق سدا ایں چمکے
سنجھ گڈا ہیں بجھ ویندے ہن   چڑھن لکھ غبار

گولڈن جوبلی مُبارک



قراردادِ پاکستان کی
۵۰ ویں سالگرہ

کے موقع پر ہم تمام اہلیان پاکستان اور بالخصوص اہلیان بہاولپور کو دلی مُبارک باد پیش کرتے ہیں اور دُعا گو ہیں کہ خداوند تعالیٰ پاکستان کو خوشحال اور شاداب رکھے۔ آمین

منجانب

حبیب بینک لمیٹڈ بہاولپور